

UNIVERZITA J. E. PURKYNĚ V ÚSTÍ NAD LABEM

Pedagogická fakulta

KOMPENDIUM SPISOVNÉHO JAZYKA ČESKÉHO

PRO STUDUJÍCÍ KOMBINOVANÉHO STUDIA
1. STUPNĚ ZÁKLADNÍ ŠKOLY

Prof. PhDr. Karel Kamiš, CSc.

Pedagogická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem
Katedra psychologie

KOMPENDIUM SPISOVNÉHO JAZYKA ČESKÉHO

pro studující kombinovaného studia 1. stupně základní školy

Prof. PhDr. Karel Kamiš, CSc.

2013

UNIVERZITA J. E. PURKYNĚ V ÚSTÍ NAD LABEM

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra psychologie

**Kompendium spisovného jazyka českého pro studující
kombinovaného studia 1. stupně základní školy**

© prof. PhDr. Karel Kamiš, CSc.

Recenzovaly: PaedDr. Marie Hanzová, CSc.
doc. PaedDr. Jaromíra Šindelářová, CSc.

Skripta vznikla v rámci projektu
„Zkvalitňování podmínek pro vzdělávání učitelů na Pedagogické fakultě
Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem v kombinované formě studia“
číslo CZ.1.07/2.2.00/18.0020

Slovo recenzentky:

Studijní text se jako celek vyznačuje propracovaností a adekvátností teoreticko-metodologických východisek a logickou strukturou zpracování jeho obsahových komponentů. Silnou stránkou je vyvážená kombinace teoretického rozboru problematiky současného českého jazyka a výzkumné empirie autora. Důkladné poznání teorie a praxe jazykovědného oboru podtrhuje vysokou odbornou hodnotu předkládaného učebního textu.

Publikace významně přispívá k rozvoji českého jazyka v učitelských oborech zaměřených na 1. stupeň základních a speciálních škol v České republice, neboť vyzdvihuje základní principy jeho pojetí včetně komunikačního přístupu a vede ke kultivovanému jazykovému projevu budoucích pedagogů v primárním vzdělávání v souladu s aktuálními požadavky dnešní doby na sdělnost, jazykovou správnost, výstižnost, slohovou vhodnost a vytříbenost jazykových prostředků.

Propracovaný studijní text považuji za velmi užitečný materiál pro přípravu budoucích pedagogů v primární škole v oblasti výuky českého jazyka. Poslouží však nejen vysokoškolským studentům, učitelům a jiným odborným a veřejným pracovníkům, ale i ostatním uživatelům jazyka, neboť je východiskem pro chápání současného českého jazyka a jeho dynamiky, a tím i pro jeho praktické využití při vzájemné komunikaci.

Předkládané skriptum odpovídá základním požadavkům po stránce formální i obsahové, vychází z aktuální domácí i zahraniční odborné literatury.

doc. PaedDr. Jaromíra Šindelářová, CSc.

Úvod.....	9
VYBRANÉ OBECNĚ-JAZYKOVĚDNÉ A KOMUNIKAČNÍ POJMY	9
I.....	13
NÁRODNÍ JAZYK ČESKÝ.....	13
PŮVOD ČEŠTINY	13
FLEXIVNÍ TYP ČEŠTINY	13
POČÁTKY VZNIKU SPISOVNÉ ČEŠTINY (BOHEMIKA, GLOSY, PŘÍPISKY V TEXTU).....	14
NÁRODNÍ JAZYK ČESKÝ SPISOVNÝ – NESPISOVNÝ	14
ÚTVARY ČESKÉHO NÁRODNÍHO JAZYKA SPISOVNÉHO – NESPISOVNÉHO.....	15
NESPISOVNÝ JAZYK ČESKÝ	15
SPISOVNÝ JAZYK ČESKÝ (NORMA, KODIFIKACE, ÚZUS)	17
VÝVOJOVÉ TENDENCE SOUČASNÉ SPISOVNÉ ČEŠTINY	17
KOMUNIKAČNÍ BARIÉRY MATEŘSKÉ ŘEČI Z BIOLINGVISTICKÉHO HLEDISKA	18
II.....	19
SLOVNÍ ZÁSoba ČEŠTINY.....	19
LEXIKÁLNÍ VÝRAZOVÉ PROSTŘEDKY SPISOVNÉ ČEŠTINY	19
LEXIKOLOGIE.....	20
SLOVO A JEHO VÝZNAMY LEXIKÁLNÍ, STYLISTICKÉ, GRAMATICKÉ, HLÁSKOSLOVNÉ	20
SLOVNÍ ZÁSoba ČESKÉHO JAZYKA	22
USPOŘÁDÁNÍ, SLOŽENÍ A ČLENĚNÍ SLOVNÍ ZÁSoby ČESKÉHO JAZYKA	22
STYLISTICKÉ ROZVRSTVENÍ POJMENOVÁVACÍCH PROSTŘEDKŮ ČEŠTINY	23
STYLISTICKÉ HODNOCENÍ SLOV PODLE SPISOVNOSTI – NESPISOVNOSTI.....	24
OBOHACOVÁNÍ SLOVNÍ ZÁSoby ČESKÉHO JAZYKA (PŘEJÍMÁNÍ, ODVOZOVÁNÍ, SKLÁDÁNÍ, ZKRACOVÁNÍ SLOV)	25
SLOVOTVORNÉ POSTUPY ČEŠTINY (DERIVACE, KOMPOZICE, ZKRACOVÁNÍ).....	25
III.....	27
KOMUNIKACE JAZYKOVÁ, ŘEČOVÁ, NEŘEČOVÁ.....	27
KOMUNIKACE.....	27
ČLENĚNÍ JAZYKOVÉHO SYSTÉMU ČEŠTINY (ZVUKOVÁ, GRAFICKÁ, VÝZNAMOVÁ ROVINA JAZYKA).....	28
ZNAKOVÉ PROSTŘEDKY SPISOVNÉ ČEŠTINY	29
JAZYKOVÝ ZNAK	30
SYSTÉM PŘIROZENÉHO JAZYKA	30
PARADIGMATICKÉ VZTAHY SLOV OHEBNÝCH – SUBSTANTIV, ADJEKTIV, PRONOMIN, NUMERALIÍ, VERB ...	32
SYNTAGMATICKÉ VZTAHY (DETERMINACE, PREDIKACE, KOORDINACE, APOZICE).....	34
ODCHYLKY OD PRAVIDELNÉ VĚTNÉ STAVBY.....	35
IV.....	36

ČEŠTINA MLUVENÁ – HLÁSKOSLOVÍ	36
(FONEMATICKÝ SYSTÉM SEGMENTÁLNÍ – FONEMATICKÝ SYSTÉM SUPRASEGMENTÁLNÍ)	36
ČEŠTINA MLUVENÁ – ZVUKOVÁ ŘEČ	36
FUNKCE ŘEČI A JAZYKA	36
FONETIKA – SEGMENTÁLNÍ ZVUKOVÁ ROVINA ŘEČI	37
PERCEPČNÍ FONETIKA (ZRAK – SLUCH)	37
ŘEČOVÝ ZVUKOVÝ SIGNÁL – ÚSTROJÍ DÝCHACÍ	38
ÚSTROJÍ FONAČNÍ – HLASOVÉ ÚSTROJÍ	38
ÚSTROJÍ ARTIKULAČNÍ – DUTINY HRDELNÍ, ÚSTNÍ, NOSNÍ, RETNÍ	39
SYLABY	40
FONOLOGIE – SEGMENTÁLNÍ ZVUKOVÁ ROVINA JAZYKA	41
ORTOEPIE – PRAVIDLA SPISOVNÉ VÝSLOVNOSTI	42
MORFONOLOGIE A MORFEMIKA	42
FONEMATICKÝ SYSTÉM SUPRASEGMENTÁLNÍ (PŘÍZVUK, INTONACE, RYTMUS)	44
AKCENT V ČEŠTINĚ	44
INTONACE V ČEŠTINĚ	44
RYTMUS ŘEČI	44
V.	45
ČEŠTINA PSANÁ – HLÁSKOSLOVÍ	45
PSANÁ PODOBA PŘIROZENÉHO JAZYKA	45
PSANÁ PODOBA ČESKÉHO JAZYKA – LATINKA POČEŠTĚNÁ	46
JEDNA HLÁSKA SE OZNAČUJE V PÍSMU DVĚMA PÍSMENY – PÍSMENA PRAVOPISNĚ MĚKKÁ I, Í A PÍSMENA PRAVOPISNĚ TVRDÁ Y, Ý	47
PÍSMENA Ú, Ů – SAMOHLÁSKA DLOUHÉ [Ú]	51
PÍSMENO Ě, KTERÉ SE VYSLOVUJE TROJÍM ZPŮSOBEM	51
ÚKONY ČESKÉHO PRAVOPISU (ZAZNAMENÁVACÍ, VYBAVOVACÍ)	51
INTERPUNKČNÍ ZNAMÉNKA	52
VI.	53
NAUKA O STAVBĚ SLOV	53
SLOVNÍ DRUHY – FUNKČNÍ TVAROSLOVÍ	53
SLOVNÍ DRUHY ZÁKLADNÍ, NEZÁKLADNÍ, NÁSTAVBOVÉ	53
SLOVNÍ DRUHY ZÁKLADNÍ – SUBSTANTIVA (S), ADJEKTIVA (A), VERBA (V), CIRKUMSTANTIVA (C)	53
SLOVNÍ DRUHY NEZÁKLADNÍ (NUMERALIA (Q), PRONOMINA (D), INTERJEKCE (I))	54
NESAMOSTATNÉ SLOVNÍ DRUHY (PREPOZICE, KONJUNKCE, PARTIKULE)	55
TRANSPOZICE SLOVNĚDRUHOVÉ	56
MLUVNICKÉ PROSTŘEDKY OHEBNÝCH SLOVNÍCH DRUHŮ	57

JMENNÉ GRAMATICKÉ KATEGORIE (ROD, ČÍSLO, PÁD)	57
SLOVESNÉ GRAMATICKÉ KATEGORIE (OSOBA, ČÍSLO, ČAS, ZPŮSOB, ROD SLOVESNÝ, VID)	58
JEDNOTLIVÉ SLOVNÍ DRUHY V ČEŠTINĚ – PARTES ORATIONIS	58
SUBSTANTIVA – PODSTATNÁ JMÉNA (ZÁKLADNÍ SLOVNÍ DRUH).....	58
ADJEKTIVA – PŘÍDAVNÁ JMÉNA (ZÁKLADNÍ SLOVNÍ DRUH).....	64
PRONOMINA – SLOVA DEIKTICKÁ (NÁSTAVBOVÝ SLOVNÍ DRUH)	65
NUMERALIA – ČÍSLOVKY (NÁSTAVBOVÝ SLOVNÍ DRUH)	65
VERBA – SLOVESA (ZÁKLADNÍ SLOVNÍ DRUH).....	66
ADVERBIA – PŘÍSLOVCE (ZÁKLADNÍ SLOVNÍ DRUH).....	67
PREPOZICE – PŘEDLOŽKY (NESAMOSTATNÝ SLOVNÍ DRUH).....	67
KONJUNKCE – SPOJKY (NESAMOSTATNÝ SLOVNÍ DRUH).....	68
PARTIKULE – ČÁSTICE (NESAMOSTATNÝ SLOVNÍ DRUH).....	69
INTERJEKCE – CITOSLOVCE (SPECIFICKÝ SLOVNÍ DRUH).....	70
VII.	71
NAUKA O STAVBĚ SLOV	71
SLOVNÍ TVARY – FORMÁLNÍ TVAROSLOVÍ.....	71
VARIANTNOST TVAROVÝCH PROSTŘEDKŮ.....	71
KOLÍSÁNÍ V RODU MASKULIN, FEMININ, NEUTER	72
DEKLINAČNÍ TYPY SUBSTANTIV, ADJEKTIV, ZÁJMEN, ČÍSLOVEK.....	72
SKLOŇOVÁNÍ SUBSTANTIVNÍCH A ADJEKTIVNÍCH TYPŮ VE SPISOVNÉ ČEŠTINĚ	72
SKLOŇOVÁNÍ PŘÍDAVNÝCH JMEN	78
SKLOŇOVÁNÍ ZÁJMEN	81
SKLOŇOVÁNÍ ČÍSLOVEK.....	84
KONJUGAČNÍ TYPY SLOVES	87
TVAROSLOVNÁ FORMA SLOVES	87
SLOVESNÉ KONCOVKY OSOBNÍ.....	87
SLOVESNÉ KONCOVKY ROZKAZOVACÍHO ZPŮSOBU	87
SLOVESNÉ KONCOVKY PŘÍČESTÍ ČINNÉHO	88
ČAS BUDOUCÍ – TVARY SLOŽENÉ	88
ČAS MINULÝ – TVARY SLOŽENÉ	88
TVAR SLOŽENÝ PODMIŇOVACÍHO ZPŮSOBU PŘÍTOMNÉHO.....	88
PŘÍDAVNÁ JMÉNA SLOVESNÁ Z PŘÍČESTÍ	88
OZNAMOVACÍ ZPŮSOB MINULÉHO ČASU	88
OZNAMOVACÍ ZPŮSOB PŘEDMINULÉHO ČASU	89
PODMIŇOVACÍ ZPŮSOB	89

OZNAMOVACÍ ZPŮSOB BUDOUCÍHO ČASU	89
ROD TRPNÝ.....	89
OPISNÉ SLOVESNÉ TVARY S MODÁLNÍMI ČÁSTICEMI	90
SLOVESNÉ TŘÍDY A VZORY PRAVIDELNÝCH SLOVES	90
SLOVESA NEPRAVIDELNÁ (BÝT, JÍST, VĚDĚT, CHTÍT).....	91
VÝVOJOVÉ TENDENCE V TVAROSLOVÍ	92
VIII.	93
SKLADBA (MODÁLNÍ STAVBA VĚTY – KF VÝPOVĚDI)	93
MODALITA POSTOJOVÁ (VĚTY OZNAMOVACÍ, TÁZACÍ, ROZKAZOVACÍ, PŘACÍ)	93
MODALITA JISTOTNÍ VĚT OZNAMOVACÍCH.....	95
MODALITA VOLUNTATIVNÍ (MOŽNOSTI, NUTNOSTI, ZÁMĚRU)	95
KLAD A ZÁPOR.....	95
KOMUNIKATIVNÍ FUNKCE VÝPOVĚDI.....	96
IX.	97
SKLADBA – SYNTAGMATIKA.....	97
VÝZNAMOVÁ STRÁNKA SYNTAGMAT	97
FORMÁLNÍ STAVBA SYNTAGMAT	97
VZTAH SUBORDINACE	98
SYNTAKTICKÉ SKUPINY KOORDINAČNÍ A APOZIČNÍ	99
VZTAH KOORDINACE (KOPULATIVNÍ, ADVERZATIVNÍ, GRADAČNÍ, DISJUNKTIVNÍ, KONSEKUTIVNÍ)	99
VZTAH APOZICE.....	100
POŘÁDEK SLOV – AKTUÁLNÍ ČLENĚNÍ VÝPOVĚDI	100
X.	101
SKLADBA VĚTNĚ-ČLENSKÁ ZÁVISLOSTNÍ	101
HLAVNÍ VĚTNÉ ČLENY.....	101
PODMĚT – SUBJEKT (S)	101
PŘÍSUDEK – PREDIKÁT (P)	101
ZÁKLADNÍ ČLEN JEDNOČLENNÉ VĚTY	102
ROZVÍJEJÍCÍ VĚTNÉ ČLENY.....	102
PŘÍVLASTEK (ATRIBUT (AT)), PŘÍSTAVEK (APOZICE (AP))	102
PŘEDMĚT – OBJEKT (O).....	103
PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ – ADVERBIALE (AD).....	103
DOPLŇEK – ATRIBUT VERBÁLNÍ (VĚTNÝ ČLEN S DVOJÍ SYNTAKTICKOU ZÁVISLOSTÍ)	104
VĚTNÉ ČLENY VALENČNÍ (PŘÍSUDEK, PODMĚT, PŘEDMĚT, PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ, DOPLŇEK)	104
PREDIKÁT VALENČNÍ – CENTRÁLNÍ VĚTNÝ ČLEN (11 ZVS).....	104

SUBJEKT VALENČNÍ – VĚTNĚ-KONSTITUTIVNÍ ČLEN LEVOVALENČNÍ (7 ZVS)	104
OBJEKT VALENČNÍ – VĚTNĚ-KONSTITUTIVNÍ ČLEN PRAVOVALENČNÍ (6 ZVS)	104
ADVERBIALE VALENČNÍ – VĚTNĚ-KONSTITUTIVNÍ ČLEN PRAVOVALENČNÍ (4 ZVS).....	105
ATRIBUT VERBÁLNÍ VALENČNÍ – VĚTNĚ-KONSTITUTIVNÍ ČLEN PRAVOVALENČNÍ (2 ZVS)	105
VĚTNÉ ČLENY NEVALENČNÍ (PŘÍVLÁSTEK)	105
ATRIBUT NEVALENČNÍ – VĚTNÝ ČLEN NEKONSTITUTIVNÍ	105
POLOVĚTNÉ ÚTVARY	106
VALENCE NESLOVESNÁ (SUBSTANTIV, ADJEKTIV, ADVERBÍ).....	106
VALENCE PODSTATNÝCH JMEN.....	107
VALENCE PŘÍDAVNÝCH JMEN.....	108
VALENCE PŘÍSLOVCÍ.....	108
XI.	109
SKLADBA – JEDNODUCHÁ VĚTA SLOVESNÁ	109
TYPY JEDNODUCHÉ VĚTY SLOVESNÉ DVOJČLENNÉ – JEDNOČLENNÉ, SPONOVÉ – NESPONOVÉ, AGENTNÍ – DEAGENTNÍ, VALENČNÍ – NEVALENČNÍ	109
ZÁKLADOVÉ VĚTNÉ STRUKTURY VALENČNÍ	111
ZÁKLADOVÉ VĚTNÉ STRUKTURY VALENČNĚ-INTENČNÍ	113
AUTOSYNTAGMATICKÉ SLOVNÍ DRUHY – SYNSYNTAGMATICKÉ SLOVNÍ DRUHY	115
XII.	116
SKLADBA – SOUVĚTÍ SOUŘADNÉ, PODŘADNÉ, SLOŽENÉ.....	116
SOUVĚTÍ SOUŘADNÉ	117
SOUVĚTÍ PODŘADNÉ	117
SLOŽENÉ SOUVĚTÍ	118
POŘÁDEK VĚT V SOUVĚTÍ – VĚTOSLED	118
TEXTOVÁ SYNTAX	119
NEZÁVISLOSTNÍ SKLADBA.....	120
LITERATURA	122

ÚVOD

VYBRANÉ OBECNĚ-JAZYKOVĚDNÉ A KOMUNIKAČNÍ POJMY

ZNAKOVÉ SOUSTAVY PŘIROZENÉHO JAZYKA

slouží sémiotické čili znakové interakci. Jednotlivé prostředky se vztahují konvencionalizovaným způsobem k předmětům komunikace. Sdělování myšlenek člověkem pomocí prostředků přirozeného jazyka nazýváme ŘEČ.

KOMUNIKACE VERBÁLNÍ, NEVERBÁLNÍ, SMÍŠENÁ

neboli sdělování myšlenek člověkem je přenos informací v širokém smyslu realizovaný v sociálním procesu. Komunikace staví na KOMUNIKAČNÍM MODELU. Např. komunikační model zahrnující ZDROJ informace (univerzum; skutečnost vnější i vnitřní) – SIGNÁL (formy zvukové, grafické, popř. smíšené) – VYSÍLAČ (kódování; formy zvukové, grafické, popř. smíšené) – SIGNÁL (text; formy zvukové, grafické, popř. smíšené) – PŘIJÍMAČ (dekódování; formy zvukové, grafické, popř. smíšené). Způsoby mezilidské komunikace jsou VERBÁLNÍ, NEVERBÁLNÍ, popř. SMÍŠENÉ, a rovněž existují i formy komunikace realizované MIMOSMYSLOVÝM VNÍMÁNÍM.

KOMUNIKAČNÍ BARIÉRY ŘEČOVÉ

jsou jevy, které narušují úspěšný průběh sdělování plynoucí z nedostatečné řečové připravenosti jedinců. Týkají se: a) zvládnutí řečových prostředků zejména v rámci individuální řečové ontogeneze v raném dětství (probíhající v rámci rodiny), v předškolním věku (probíhající v rámci rodiny, popř. v mateřské škole) a následně probíhající na 1. st. ZŠ; b) stanovení sdělovacích cílů; c) prediktability sdělovacích záměrů partnerů komunikace. Např. nedostatečné zvládnutí češtiny jako jazyka cizího dětmi a žáky pocházejícími z národnostních menšin, z etnických skupin, z rodin přistěhovalců a z rodin utečenců se projevuje zejména v prostředí české školy, která vyžaduje jako jazyk školy hovorovou a spisovnou češtinu. Ale dnes navštěvuje českou školu okolo osmdesáti tisíc žáků cizinců, i s mateřštinami nečeskými.

ŘEČOVÉ POVĚDOMÍ českého uživatele jazyka v mateřském jazyce se při tvorbě komunikátu intuitivně opírá o SLOVESNÝ PŘÍSUDEK a jeho POTENCIÁLNÍ a OBLIGATORNÍ doplnění. Např. české dítě bezpečně utváří základové větné struktury se slovesem vrtět ve významu krouživě otáčet, kroutit: Pejsek vrtí (kým, čím?) ocáskem s nutným vazebným doplněním obsahu slovesa vrtět jak levovalenčním PODMĚTEM pejsek, tak pravovalenčním PŘEDMĚTEM ocáskem, aniž by si muselo podstatné jméno ocásek pracně skloňovat podle pádových otázek a nalézt tak následně náležitou kodifikovanou podobu zakončení 7. pádu ocásk-em. Pokud dítě s českou mateřštinou má před sebou německé sloveso rühren, či wedeln s významem vrtět, pak při neznalosti němčiny není schopno syntetizovat lexikální a mluvnické kategorie do vazebného celku, např. mit dem Schwanze wedeln (Der Hund wedelt mit dem Schwanze.), čili Pes vrtí ocasem. V mateřštině je pro české dítě PŘÍSUDEK určujícím činitelem pro volbu syntaktické struktury výpovědi s ním v pozici slovesa URČITÉHO. Tato pozice předurčuje, zdali půjde o výpovědní struktury s podmíněním, nebo bez podmíněním a jaká bude v daném případě jejich základová větná struktura. Rovněž PŘÍSUDEK gramaticky předurčuje, zdali půjde o struktury s charakterem výpovědi nebo souvětí (souřadného, pořadného nebo složeného).

MYŠLENÍ – ANTICKÁ DEFINICE SOUDU A VĚTY OZNAMOVACÍ (INDIKATIVNÍ)

je obecný výraz pro činnost MOZKU odrážejícího vztahu jedince k jeho prostředí. Rozborem jazykového vyjádření z hlediska gramatického a i logického Aristoteles ve 4. stol. př. n. l. dospívá ve své formální LOGICE k nauce o SOUDU. Z hlediska formálně logického člověk soudí skutečnost soudy majícími formu modální VĚTY. SOUDEM se rozumí slovní vyjádření vztahu mezi dvěma nebo více POJMY. Ten člen soudového vztahu, o němž se něco tvrdí, se označuje termínem SUBJEKT (S, PODMĚT). Ten člen, který o subjektu něco tvrdí, je PREDIKÁT (P, PŘISUDEK) se vzorcem SOUDU S - P (např.: Slunce (S) - svítí (P)) – odtud pak plyne antická definice oznamovací věty jako slovy vyjádřený soud, čili S - P.

Na to navazuje problematika ontogeneze řeči představující formy stadia tvoření logických pojmů a intelektualizace řeči. Staví na operačním myšlení zahrnujícím logicko-myšlenkové operace – souběžně jde i o poznávací metody při vyučování řeči nebo jazyka. Viz: analýza, syntéza, abstrakce, indukce, dedukce, analogie, klasifikace, popř. algoritmus. SYMBOLICKÁ AKTIVITA se rovněž opírá o mozkové funkce zahrnující EMOCIONÁLNÍ a DISKURZIVNÍ symbolizmus. VĚTA je myšlenka, která není vyjádřena pojmy, nýbrž je vyjádřena SLOVY. Takže i z pohledu logického myšlenky vyjadřujeme v jazyce větami. Tyto věty se skládají ze slov a jsou vyjádřením myšlenek slovy (např.: Slunce svítí) – v češtině někdy tvoří větu jedno slovo vyjadřující jednu myšlenku (např. Prší).

LANGUE – JAZYK

je soustava výrazových prostředků lexikálních a gramatických, kterou má k dispozici pro vyjadřování svých myšlenek každý uživatel daného přirozeného jazyka.

1. JAZYK PŘIROZENÝ je soubor výrazových prostředků, jehož historickým tvůrcem i nositelem je každý jednotlivý uživatel i dané společenství. 2. JAZYK NÁRODNÍ je jedna z komunikačních forem existence národa. 3. JAZYK STÁTNÍ je určený právní normou jako řečová forma oficiální komunikace v rámci daného společenství. 4. JAZYK PRVNÍ je jazyk mateřský, v němž si jedinec ontogeneticky prvotně osvojuje schopnost verbálně komunikovat. 5. JAZYK DRUHÝ může být národní a státní jazyk, jehož prostřednictvím jedinec uskutečňuje určitou komunikaci (např. v minulém století čeština – slovenština v podmínkách zčásti bilingvní Československé republiky). 6. JAZYK CIZÍ je národní a státní jazyk, který si jedinec osvojuje v zájmu rozšíření svých komunikačních možností za rámec nutných komunikačních činností či vztahů (např. latina, němčina, angličtina, ruština). 7. JAZYK SVĚTOVÝ je národní a státní jazyk společenství, jehož postavení předurčuje jeho jazyk pro potřeby mezinárodní a mezistátní komunikace (především angličtina). 8. JAZYK UMĚLÝ je soubor znakových prostředků definovaných na základě přirozeného jazyka pro speciální účely. 9. JAZYK SYMBOLICKÝ je soubor znakových prostředků uměle vytvořený pro potřeby vědecké komunikace (logiky, matematiky, chemie) či odborné komunikace (dopravní značky). 10. JAZYK-OBJEKT a METAJAZYK: Bez metodologického rozlišení jazyka objektu a metajazyka je nemyslitelný popis přirozeného jazyka. Jazyk-objekt je jazykem, jímž komunikujeme. Druhý jazyk (tzv. metajazyk) je ten, v němž lze formulovat výpovědi o komunikátech, tj. o jazyce-objektu. A. Tarski při řešení problematiky sémantických paradoxů se vzdal předpokladu významově uzavřeného jednotného jazyka a rozštěpil významově uzavřený jazyk na jazyky dva. První z nich je jazyk, o němž mluvíme neboli předmětný jazyk, terminologicky označovaný jako JAZYK-OBJEKT a druhým jazykem je ten jazyk, v němž lze formulovat výpovědi o větách nebo jiných výrazech jazyka-objektu neboli METAJAZYK. A právě ve větách metajazyka se mohou vyskytovat významové pojmy. To znamená, že každá věta, ve které se vyskytuje některý ze sémantických pojmů, je součástí metajazyka, resp. některého z metajazyků vyššího řádu navazující na metajazyk nižšího řádu. A. Tarski tak prokázal na problematice paradoxů, že např. slova přirozeného jazyka pravdivý

a nepravdivý, jsou-li vztažena na věty nějakého daného jazyka, vyžadují vždy jiný jazyk vyššího řádu, aby je bylo možno definovat. Tato hierarchie metajazyků se šíří směrem nahoru, a to bez omezení, nikoli dolů, neboť kdyby tomu tak bylo, jazyk by nikdy nemohl začít.

PAROLE – ŘEČ

může být chápána jako verbálně komunikační stránka sociálního jednání, která je ukutečňována na základě souboru předpokladů řeči.

GRAMATIKA – MORFOLOGIE (NAUKA O STAVBĚ SLOV)

je jazykovědná disciplína, která studuje všechny typy morfémů daného přirozeného jazyka, v našem případě současné spisovné češtiny, z hlediska jejich formy a funkce. Rozlišujeme FUNKČNÍ tvarosloví, které zahrnuje slovní druhy (základní slovní druhy (podstatná jména, přídavná jména, slovesa, příslovce), nezákladní slovní druhy (číslovky, zájmena), nesamostatné slovní druhy (předložky, spojky, částice) a citoslovce a FORMÁLNÍ tvarosloví, které se zabývá tvary slov se zaměřením na skloňovací vzory: pán, muž, soudce, předseda, Láďa, hajný, průvodčí; hrad, stroj, zlatý; město, moře, kuře, stavení, vstupné, hovězí; žena, Máňa, růže, píseň, kost, bytná, průvodčí a na časovací třídy současné spisovné češtiny: 1. nese, bere, maže, peče, tře; 2. tiskne, mine, začne; pojme, zajme; 3. kryje, kupuje; 4. prosí, trpí, sází; 5. dělá.

GRAMATIKA – SYNTAX (NAUKA O VĚTĚ, O SOUVĚTÍ, O TEXTU)

je nauka o VĚTĚ a o jejich ČLENECH. Současná skladba zaměřuje pozornost na morfologickou problematiku slovních druhů a tvarů slov v syntaktické funkci syntaktických členů ve struktuře věty s ohledem na syntaktický popis češtiny na základě valenčně-intenční teorie. Popisuje modalitu věty s komunikačními funkcemi výpovědi, dále syntaktické vztahy a jejich formální vyjadřování, syntagmata (syntagmata přiřazovací, určovací, přísuzovací; shodu, řízenost, přimykání), větné členy (základní, základové, rozvíjející větné členy) a souvětí (souřadné, podřadné a složené).

GRAMATIKA – VALENČNÍ SYNTAX (11 ZÁKLADOVÝCH VĚTNÝCH STRUKTUR SOUČASNÉ SPISOVNÉ ČEŠTINY)

VALENCE je vlastnost slova (zejména pak slovesa) vázat na sebe určitý počet jazykových elementů v určité podobě. Na valenci sloves jsou založeny ZÁKLADOVÉ VĚTNÉ STRUKTURY (ZVS). ZÁKLADOVÉ VĚTNÉ STRUKTURY jsou izolované věty obsahující pouze holé větné členy tvořící tzv. minimální větu (např. *Lampa svítí. Pejsek vrtí ocáskem. Lékař uznal Petra nemocným*). Jsou konstruovány valenčním potenciálem SLOVESA URČITÉHO (VF; verba finita) v pozici PŘÍSUDKU věty. ZVS valenční se zobecňují buď na nižším stupni zobecnění v rovině slovních druhů (např. *Úroda závisí na počasí* = N¹ (podstatné jméno v 1. p. j. č.) – VF_{osobní} (sloveso určité v osobním tvaru) – *na* N⁶ (podstatné jméno v 6. p. j. č.)), nebo na vyšším stupni specifikace v rovině větných členů (např. *Úroda závisí na počasí* = S (SUBJEKT, podmět) – P (PREDIKÁT, přísudek) – O (OBJEKT, předmět)) ve větných vzorcích reprezentujících valenční potenciál slovesa v pozici slovesa určitého v osobním tvaru (VF_{osobní}).

JEDENÁCT ZVS: 1. Typ PŘÍSUDEK (*Prší*). 2. Typ PODMĚT - PŘÍSUDEK (*Slunce svítí*). 3. Typ PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT (*Otrnulo mu*); podtyp PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT¹ - PŘEDMĚT² (*Dítěti se zastesklo po matce*). 4. Typ PŘÍSUDEK - PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ (*V hodinách hrklo*); podtyp PŘÍSUDEK - PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ¹ - PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ² (*V komoře zvonělo houbami*). 5. Typ PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT - PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ (*Bolí mě v krku. Nemocnému se daří lépe*). 6. Typ PODMĚT - PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT (*Žák píše test*); podtyp PODMĚT - PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT¹ - PŘEDMĚT² (*Učitel besedoval s žáky o knihách*); podtyp PODMĚT - PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT¹ -

PŘEDMĚT² - PŘEDMĚT³ (*Učitel pověděl rodičům o dětech pravdu*). 7. Typ PODMĚT - PŘÍSUDEK - PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ (*Děti přijely k babičce. Dítě se chová bez zábran. Jednání se protáhlo do večera*). 8. Typ PODMĚT - PŘÍSUDEK - DOPLŇEK (*Otec se zdál unavený*). 9. Typ PODMĚT - PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT - PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ (*Řidič zavezl vůz do garáže*). 10. Typ PODMĚT - PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT - DOPLŇEK (*Lékař uznal studenta nemocným*). 11. a) PODMĚT - PŘÍSUDEK složený (*Otec je zdravý*); b) PŘÍSUDEK složený (*Bylo zima*).

LEXIKOLOGIE A SÉMANTIKA

SLOVNÍ ZÁSoba přirozeného jazyka je vedle gramatiky jedna ze dvou složek přirozeného jazyka. Nauka o slovní zásobě se terminologicky označuje jako LEXIKOLOGIE a nauka o významu slova se terminologicky označuje jako SÉMANTIKA. Nauka o slovní zásobě se člení na několik samostatných oborů: na nauku o VÝZNAMU SLOV (sémaziologii a sémantiku), na nauku o POJMENOVÁNÍ (onomaziologii), na nauku o FRAZELOGICKÝCH JEDNOTKÁCH (fraiseologii), na nauku o PŮVODU SLOV (etymologii), na nauku o VLASTNÍCH JMÉNECH (onomastiku) a na nauku o SLOVNÍKU (lexikografii).

STYLISTIKA

popisuje styl různých jazykových projevů, např. uměleckých – odborných, mluvených – psaných, soukromých – veřejných atp. Stylistika zkoumá STYL v uměleckých i neuměleckých výtvorech člověka. 1. Stylistika zkoumá styl různých jazykových projevů. 2. Stylistika se zabývá jazykovými styly jazykových projevů. 3. Stylistika analyzuje slohotvorný proces výstavby projevů. 4. Stylistika popisuje subjektivní a objektivní slohotvorné činitele, za nichž projev vzniká. 5. Stylistika třídí jazykové projevy podle jejich komunikativních záměrů. 6. Stylistika vymezuje slohotvorné prostředky a jejich výběr v jazykových projevech. 7. Stylistika vymezuje stylové normy projevů. 8. Stylistika popisuje slohové vlastnosti jazykových projevů. 9. Stylistika analyzuje slohové rozvrstvení slohových prostředků a jazykových stylů. 10. Stylistika analyzuje slohové rozvrstvení nejazykových prostředků.

KOMPENDIUM SPISOVNÉHO JAZYKA ČESKÉHO (PRO STUDUJÍCÍ 1. ST. ZŠ KOMBINOVANÉHO STUDIA) obsahuje dvanáct kapitol, které se týkají národního jazyka českého (kap. I.), slovní zásoby češtiny (kap. II.), jazykové, řečové a neřečové komunikace (kap. III.), češtiny mluvené (kap. IV.) a psané češtiny (kap. V.), funkčního tvarosloví (kap. VI.), formálního tvarosloví (kap. VII.), modální stavby výpovědi (kap. VIII.), syntagmatiky (kap. IX.), základních, základových a rozvíjejících větných členů (kap. X.), jednoduché věty slovesné (kap. XI.) a souvětí (kap. XII.). KOMPENDIUM podává výklad o řečové a o jazykové komunikaci v současnosti z pohledu stávající kodifikace spisovné češtiny do roku 2013. Vychází z kodifikace akademické *Mluvnice češtiny* (1), (2) a (3) z let 1986 a 1987. Rovněž přihlíží ke kodifikaci *Příruční mluvnice češtiny* z roku 1995 a ke kodifikaci *Stručné mluvnici české* B. Havránka a A. Jedličky z roku 1996 upravené podle nových *Pravidel českého pravopisu* z r. 1993. Lexikální výklad opírá o *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* z roku 2001 a přihlíží rovněž k *Pravidlům českého pravopisu* z roku 1993.

Je naší milou povinností poděkovat recenzentkám skriptu PaedDr. Marii HANZOVÉ, CSC., a doc. PaedDr. Jaromíře ŠINDELÁŘOVÉ, CSc. Bylo přihlédnuto k jejich cenným připomínkám a jejich následné využití přispělo k celkovému z kvalitnění rukopisu.

I.

NÁRODNÍ JAZYK ČESKÝ

PŮVOD ČEŠTINY

JAZYKY LIDSTVA se nevyvíjely osamoceny jeden od druhého, nýbrž v neustálém kontaktu. Není PŘIROZENÉHO jazyka, v němž by se nedaly najít stopy působení jiných jazyků. A tak lze konstatovat, že vzájemný kontakt jazyků vede i k jejich sblížení v různých složkách jejich jazykových a lexikálních systémů.

PŘIROZENÝCH JAZYKŮ je asi 5000; z nich přibližně 1500 má písemnou nejzákladnější literaturu (zejména překlad BIBLÉ). Čeština patří do kategorie jazyků s počtem uživatelů od jednoho milionu do šedesáti milionů; jedná se asi o sedmdesát přirozených jazyků lidstva. Z geografického hlediska čeština náleží do areálu Evropy. Češtině nejbliže příbuzný slovanský jazyk je slovenština, popř. polština.

JAZYKOVÁ PŘÍBUZNOST SLOVANŮ vychází z faktu, že si Slované zachovali jazykové příbuzenství přes rozlehlost území, která od prastarých dob zaujímali a i přes různost dějinného vývoje v jednotlivých oblastech a u jednotlivých slovanských národů. V slovanských jazycích existuje mnoho společných slov v tzv. základním všeslovanském slovním fondu, rovněž i řada společných odvozovacích tvarů (předpon a přípon) a existuje i značný počet společných mluvnických tvarů. Tyto shody pocházejí ze společného základu, tedy z jazyka, z něhož se slovanské jazyky vyvinuly.

INDOEVROPSKÝ ZÁKLAD SLOVANŠTINY spadá do východní skupiny indoevropských jazyků k tzv. SATEMOVÝM JAZYKŮM. Východní skupina je pojmenovaná SATEMOVÁ podle podoby staroiránské číslovky *satem* (= *sto*). Předpokládá se, že z jedné části indoevropských dialektů se v průběhu 2. a 1. tisíciletí př. n. l. zformoval PRASLOVANSKÝ jazyk v geografické oblasti mezi Dněprem a Dněstrem na východě a Vislou na západě. Následně v 4. až 6. stol. n. l. se PRASLOVANÉ stěhováním rozšířili do východní, střední a jižní Evropy, a to na západě po řeku Labe, na jihu do oblasti Řecka a severní Itálie. Postupně se z PRASLOVANŠTINY zformovali podle zeměpisných a politických podmínek slovanských kmenů jazyky VÝCHODOSLOVANSKÉ, JIHOSLOVANSKÉ a ZÁPADOSLOVANSKÉ. U slovanských jazyků je jak po stránce lexikální, tak po stránce gramatické indoevropský původ zřejmý.

SKUPINY SLOVANSKÝCH JAZYKŮ se dělí podle geografického rozložení a podle příbuzenských vztahů na tři skupiny: I. Skupina ZÁPADNÍ zahrnuje a) češtinu, b) slovenštinu, c) polštinu, d) kašubštinu, e) severní slovinštinu, f) horní lužickou srbštinu, g) dolní lužickou srbštinu; patří sem i h) vymřelá polabština a pomořanština. II. Skupina VÝCHODNÍ zahrnuje a) ruštinu, b) běloruštinu a c) ukrajinštinu. III. Skupina JIŽNÍ zahrnuje a) bulharštinu, b) makedonštinu, c) srbštinu, d) charvátštinu a e) slovinštinu; jižní základ (bulharsko-makedonský) má také f) staroslověnština (jazyk cyrilometodějský), který je nejstarším spisovným jazykem slovanským. - Čeština je jedním z jazyků slovanských, a to jazyk ZÁPADOSLOVANSKÝ, který z hlediska genetického patří do rodiny jazyků INDOEVROPSKÝCH.

FLEXIVNÍ TYP ČEŠTINY

ČEŠTINA z hlediska typologického patří do skupiny jazyků FLEXIVNÍCH. ČEŠTINA se vyznaču-

je (např. v porovnání s typem aglutinačním) v gramatice vysokou mírou ohebnosti. Mluvnická POLYSÉMIE, HOMONYMIE a SYNONYMIE v češtině způsobuje, že její TVAROSLOVÍ je relativně komplikované. Viz:

1. POLYSÉMIE mluvnická, tj. jeden mluvnický tvar vyjadřuje více mluvnických významů (např. nulová pádová koncovka -0 u podstatných jmen rodu mužského neživotného vz. *hrad-0* je v 1. a ve 4. p. j. č. ap.).

2. HOMONYMIE mluvnická, tj. jeden tvar může vyjadřovat několik mluvnických kategorií souhrnně, např. pádová koncovka substantiv vyjadřuje kategorie pádu, rodu a čísla souhrnně; obdobně slovesná koncovka sloves vyjadřuje souhrnně mluvnické kategorie osoby, čísla, času, rodu slovesného a vidu.

3. SYNONYMIE mluvnická, tj. určitý mluvnický význam se může vyjadřovat různými tvary, např. 2. p. j. č. má u podstatných jmen rodu mužského několik různých morfémů: -a (*pán-a, les-a*), -u (*hrad-u*), -e (*muž-e, stroj-e*), -y (*předsed-y*), -i (*Lád-i*); -ého (*hajn-ého*), -lho (*průvodč-ího*).

POČÁTKY VZNIKU SPISOVNÉ ČEŠTINY (BOHEMIKA, GLOSY, PŘÍPISKY V TEXTU)

nelze přesněji stanovit, a to proto, že její vznik spadá do historického období, z něhož nemáme dostatek písemných památek. První písemné stopy existence češtiny lze nalézt v STAROSLOVĚNSKÝCH PAMÁTKÁCH, které vznikly na našem území v 10. stol. Jedná se o BOHEMISMUS vložené v staroslověnském textu (např. v staroslověnské legendě o sv. Václavu je bohemismus *milovati* místo *ljubiti*, *kostelъ* místo *crъky* aj.). Obdobně pak ve starých LATINSKÝCH TEXTECH vzniklých na české půdě existují české jazykové prvky, tzv. BOHEMIKA.

Vedle BOHEMISMŮ a BOHEMIK se v nejstarších písemných pramenech vyskytují české GLOSY (české překlady cizích slov a vazeb, popř. celých vět vepsaných do textu); GLOSY jsou doloženy v 12. a 13. stol. První dvě české souvislé VĚTY jsou připsány na rubu latinské zakládací listiny probořství Litoměřického z r. 1057 vydané Spytihněvem 1058; zachovala se v opisech v pozdějších redakcích z XII. až XIII. stol.; český závěr, obsahující dvě české věty: *Pavel dal iest plosskovicih zemu, Wlah dal iest doleass zemu Bogu i ssvatemu scepamu ssedvema dussnicoma Bogucea a ssedleav (= Pavel dal v Ploškovicích pozemky Bohu i svatému Ščepánu se dvěma poddanými, Bogučejem a Sedlatou).*

Přesnější informace o psané češtině se dají vyvodit následně od konce 13. stol., a to zejména z dochovaných duchovních PÍSNÍ, veršovaných LEGEND a z KRONIK. Posléze ve 14. s tol. a začátku 15. stol. se čeština vyvinula ve vyspělý SPISOVNÝ JAZYK.

NÁRODNÍ JAZYK ČESKÝ SPISOVNÝ – NESPISOVNÝ

ČEŠTINA patří k tzv. národním jazykům. Jedním z důležitých znaků národa je společný národní jazyk. Utváření národů je dlouhodobý historický proces mající své vývojové fáze. V Čechách, na Moravě a ve Slezsku měl tento proces dvě základní fáze. První fází bylo vytvoření české národnosti a druhou fází pak vytvoření českého národa.

PRVNÍ FÁZE: VYTVOŘENÍ ČESKÉ NÁRODNOSTI spadá do procesu utváření českého státu z kmenů příbuzných původem i nářečími. Tak pojem a jméno ČECH, ČESKÝ se vztahovalo

původně na kmen Čechů obývající střed země (vedle Pšovánů, Lučanů, Charvátů, Doudlebů a jiných kmenů připomínaných v kronikách v tomto prostoru žijících). V integračním procesu konstituování českého knížectví a později českého království rozšířilo se jméno Čech na všechny obyvatele v Čechách a dále i na obyvatele Moravy a Slezska, neboť kmen Čechů (s panujícím českým rodem Přemyslovců) byl osou tohoto integračního procesu. V tomto teritoriálním pojetí národa se za národ považovalo všechno obyvatelstvo české země nebo českého státu, a to bez ohledu na jednotu jazyka, jež na daném území ani nemusela existovat. Přesto významným integračním činitelem byl při vytváření české národnosti i český jazyk, jež byl ve 14. stol. již stabilizovaný, bez větších nářečních rozdílů. Pozitivní nacionalizační úloha českého jazyka tohoto období je doložena v tzv. DALIMILOVĚ KRONICE.

DRUHÁ FÁZE: Původní teritoriální pojetí českého národa bylo v době českého národního obrození, jež mělo převážně jazykový charakter, nahrazeno JAZYKOVÝM POJETÍM NÁRODA. Bylo to způsobeno, mimo jiné i tím, že rodící se česká buržoazie byla nucena čelit buržoazii německé, a tak (vedle ekonomických podmínek) nejvýraznějším znakem národní pospolitosti se stával český jazyk. Ale spisovná čeština je v běžné dorozumívací komunikativní sféře málo užívaná. Má to své historické příčiny, které jsou spojeny s její regenerací v době českého národního obrození. Totiž po době postupného zániku české státnosti v době po válečných událostech na počátku 17. stol. a postupného dalšího jejího funkčního úpadku v 18. stol., kdy čeština přestala být státním jazykem se všemi důsledky této skutečnosti, byla obrozenci spisovná humanistická čeština 16. stol. uměle přenesena do jazykového kontextu české společnosti 19. stol. v podobě značně již archaizované. Po celé 19. stol. byla spisovná čeština jazykem jen písemným. A tak hovorová vrstva spisovné češtiny se začala vytvářet teprve ve 20. stol. Proto se stále pociťuje spisovné vyjadřování za příliš knižní, nehodící se pro běžnou mluvu. Čeština je tedy národním jazykem od doby českého národního obrození; předtím byla čeština jazykem české národnosti. Dnes národní jazyk český v sobě zahrnuje všechny podoby, jimiž se čeština realizuje v rovině zvukové a v rovině grafické.

STÁVAJÍCÍ FÁZE: ČEŠTINA – VNĚJŠÍ JAZYK EVROPSKÉ UNIE: Čeština podle čl. 25 Listiny základních práv a svobod, která je součástí ústavního pořádku ČR, má oprávnění na VNĚJŠÍ JAZYK Evropské unie.

MOŽNÁ SMRT ČEŠTINY je úzce spjata s nečeským školstvím zavedeným v naší zemi. Podle P. Eisnera (v jeho mluvnici s názvem Chrám i tvrzi z r. 1946) by byl za dvě lidské generace český národ odnárodněn a za tři generace by možná vyhynula i čeština. Následně dodává, že každý mazal mezi námi přispívá dnes k tomu, abychom byly nedůležití pro lidstvo třetího tisíciletí po Kristu. Kdo tomu nevěří, jak konstatuje P. Eisner v Chrámu i tvrzi, tomu závidí v r. 1946.

ÚTVARY ČESKÉHO NÁRODNÍHO JAZYKA SPISOVNÉHO – NESPISOVNÉHO

ČESKÝ NÁRODNÍ JAZYK v současnosti představuje soubor výrazových prostředků, je územně vymezený a uvnitř diferencovaný teritoriálně i funkčně a stratifikovaný sociálně. Dělí na dvě velké části, a to na jazyk NESPISOVNÝ a na jazyk SPISOVNÝ.

NESPISOVNÝ JAZYK ČESKÝ

zahrnuje DIALEKTY (čili nářečí), INTERDIALEKTY (čili nadnářečí) s obecnou nadnářeční češtinou v Čechách a s moravskoslezskými interdialekty na Moravě a ve Slezsku. Nespisovný jazyk český dále zahrnuje sociální dialekty s profesionální mluvou, se slangy a s argoty. V tzv. běžné dorozumívací sdělovací sféře převládá v Čechách běžně mluvená čeština a na Moravě a ve Slezsku moravské interdialekty, popř. se vyskytují projevy jazykově smíšené.

TRADIČNÍ ÚZEMNÍ NÁŘEČÍ jsou nespisovné jazykové útvary, jimiž se dříve mluvilo v jednotlivých krajích. Nářečí byla historicky zatlačena, v Čechách téměř úplně, na Moravě a ve Slezsku ze značné části. Existovala (v době feudální roztržiténosti a nedostatečných vzájemných komunikačních styků) nářečí: 1. ČESKÁ v Čechách a na západní Moravě; 2. STŘEDOMORAVSKÁ (čili hanácká) na střední Moravě; 3. VÝCHODOMORAVSKÁ (čili moravskoslovenská) na jihovýchodní Moravě; 4. SLEZSKÁ (čili lašská) ve Slezsku a na severovýchodní východní Moravě. Tato nářečí se ještě dělila dále. Viz: NÁŘEČÍ češtiny: I. ČESKÁ skupina (podskupiny: (a) severovýchodočeská, (b) středočeská, (c) jihozápadočeská, (d) českomoravská), II. STŘEDOMORAVSKÁ skupina, III. VÝCHODOMORAVSKÁ skupina, IV. SLEZSKÁ skupina (podskupiny: a) slezskomoravská podskupina, b) slezskopolská). V současnosti se nevyvíjí sociální tlak proti nářečím a v mluvní praxi není pro neveřejné dorozumívání vnucován žádný výhodnější sdělovací kód pro jejich uživatele, a proto se nářečí dál drží pro běžné mluvené dorozumívání.

NADNÁŘEČÍ úplně nezanikla. Některé výrazné nářeční rysy, které byly charakteristické pro větší celky, daly vznik NADNÁŘEČÍM. K nim lze řadit nadnářečí HANÁCKÉ (viz *dobré stréček*), nadnářečí MORAVSKOSLOVENSKÉ (viz *dobrý strýček*), nadnářečí LAŠSKÉ (viz *dobry stryček*), nadnářečí OBECNĚ ČESKÉ (viz *dobrej strejček*), a to s porovnáním nadnářečí SPISOVNĚ ČESKÉHO (viz *dobrý strýček*).

OBECNÁ ČEŠTINA svým původem nadnářečím, které vzniklo na podkladě nářečí středočeského s postupným ovládnutím i ostatních Čech s pronikáním na západní Moravu, zvláště do jejích měst. Dnes obecná čeština pronikla jak do veřejného života, tak i do krásné literatury. Obecná čeština se stala v moderních dramatech zástupkyní živé mluvené řeči každodenního života. V krásné literatuře se obecná čeština objevuje nejen v pásmu postav, ale i v pásmu autorském jako poetizační prostředek. V současnosti obecná čeština v našem prostředí funguje v úloze obecného jazyka s vyšší komunikační funkcí realizovaného převážně mluvenou řečí, a to základu nespisovného, označovaného jako třetí standard plnící celospolečenské funkce. Obecná čeština je tedy útvar národního jazyka jednak ryze INTERDIALEKTOVÉHO typu (regionálně vymezeného a teritoriálně diferencovaného) a jednak typu STANDARDU s vyšší komunikační funkcí.

SOCIÁLNÍ NÁŘEČÍ, k nimž patří PROFESIONÁLNÍ MLUVA, SLANG a ARGOT, gramaticky budují na obecné češtině, od níž se výrazně odlišují jen stránkou slovníkovou. To znamená, že tyto útvary nemají samostatnou hláskovou a mluvnickou stavbu a i základ jejich slovníku je podobný buď nářečnímu slovníku, nebo slovníku spisovnému s terminologií a frazeologií té oblasti, jež odpovídá pracovním nebo jiným zájmům příslušné skupiny lidí, která tyto útvary používá.

PROFESIONÁLNÍ MLUVA je příznačná pro určitá pracovní prostředí. Rozumí se jí zvláštní soubor vyjadřovacích lexikálních prostředků určité skupiny pracovníků, kteří při vykonávání práce nebo při výkonu služby užívají termínů nebo terminologických spojení bez ohledu na jejich spisovnost.

SLANG je příznačný pro určité zájmové prostředí. Obsahuje specifické lexikální nebo frazeologické výrazy, jež jsou spjaty s určitým zájmovým prostředím. Např.: *říd'a*, *bajle* aj.

ARGOT je tajná mluva s primární komunikační funkcí utajovací. Např.: *Kodičklilenta!* (= *Dej sem šperhák!*); *holák jiskří* (= *měsíc svítí*); *klabnej* (= *dobrý*) ap. Nově i ARGOT některých českých politiků (např.: „*Zrádlo pro psy*“ *promluvílo: Nagyová nás našťvala!*), popř. argot překupníků drog (*půl kola* = padesátikoruna), hráčský argot (*lupeny* = karty) aj.

SPISOVNÝ JAZYK ČESKÝ (NORMA, KODIFIKACE, ÚZUS)

u kulturních národů slouží jako univerzální dorozumivací prostředek všem příslušníkům národa ve všech oblastech jejich činnosti. Tím překlenuje jednotlivá nářečí nebo nadnářečí, jichž se vedle spisovného jazyka užívá v komunikaci. Jedná se o útvar národního jazyka, který se řídí kodifikací, a jenž je užíván záměrně v záležitostech národní kultury při sledování vyššího komunikačního cíle. Jeho NORMA čerpá z bohatství národního jazyka jako celku. Vychází z uzlových prvků spisovné jazykové normy kodifikované v soudobých slovnících (např. ve SLOVNÍKU SPISOVNÉ ČEŠTINY PRO ŠKOLU A VEŘEJNOST z r. 2001), v mluvnících (např. v MLUVNICI ČEŠTINY (1), (2), (3) z let 1986 a 1987); v PŘÍRUČNÍ MLUVNICI ČEŠTINY z r. 1995) a v jazykových příručkách (např. v PRAVIDLECH ČESKÉHO PRAVOPISU z r. 1993, aj.). Spisovný jazyk jako jediný z útvarů národního jazyka má funkci národně REPREZENTATIVNÍ.

NORMA spisovného jazyka představuje soubor existujících historicky podmíněných zákonitostí jazyka závazně uplatňovaných kolektivem jeho uživatelů. Norma existuje i v útvarech nespisovných, ale odhaluje se záměrně jen ve spisovném jazyce. Spisovný jazyk je normován ve všech svých složkách. Pokud se jeho uživatel odchýlí od normy, dopouští se jazykové chyby (např. pravopisné, tvaroslovné, syntaktické aj.). Norma jazyka není tvořena jedinci, nýbrž vždy kolektivem uživatelů jazyka. NORMA JAZYKA se neustále mění, vyvíjí se.

KODIFIKACE jazyka je zjišťování, zachycení a uzákonění normy spisovného jazyka v příslušných kodifikačních příručkách, např. v pravidlech pravopisu, v pravidlech výslovnosti, dále ve slovnících a v mluvnících. To platilo pro některé starší mluvnice češtiny (např. pro Českou mluvnici B. Havránka a A. Jedličky). Současné mluvnice již nemají kodifikační povahu a neslouží jako kodifikované prameny. Pravopis, výslovnost a tvarosloví se dříve kodifikovaly ve spisovné češtině závazně; skladba a slovní zásoba poněkud volněji. KODIFIKACE sleduje normu a její vývoj s jistým zpožděním a časem zastarává. Zastaralá kodifikace musí být opravena, aby se dostala do souladu s existující normou. V současnosti je norma spisovného jazyka relativně pevná.

ÚZUS čili ustálená jazyková zvyklost se od normy spisovného jazyka odlišuje. Úzus může být i nesprávný, ale je důležitým pramenem zjišťování jazykové normy češtiny.

VÝVOJOVÉ TENDENCE SOUČASNÉ SPISOVNÉ ČEŠTINY

SPISOVNÁ ČEŠTINA se měnila, mění a bude měnit, pokud nezanikne jako národní jazyk podle obecných zákonů vývoje přirozeného jazyka. Přirozený jazyk vzniká, vyvíjí se a zaniká díky lidské společnosti. Sám o sobě se nemůže rozvíjet, což dosvědčují tzv. mrtvé jazyky (např. latina; staroslověnština). Můžeme formulovat čtyři základní zákony přirozeného jazyka, které mají obecně platný charakter pro všechny přirozené jazyky a týkají se i našeho jazyka spisovného. Jde o: 1. ZÁKON NEROVNOMĚRNÉHO VÝVOJE různých složek jazyka poukazuje na to, že nejrychleji se vyvíjí a mění slovní zásoba jazyka, pomaleji pak jeho hlásková a mluvnická stavba. 2. ZÁKON USTÁLENOSTI JAZYKA vychází z vysokého stupně jeho odolnosti proti vnějším vlivům. 3. ZÁKON POKROKU v JAZYCE staví na rozšiřování a zkvalitňování jeho slovní zásoby. V mluvnici se váže na podobu mluvnických kategorií ve vztahu ke stupni lidského myšlení (např. dlouho trvalo, než rozvoj lidského myšlení dospěl u kategorie mluvnického čísla k protikladu konkrétní jednotliviny a relativně obecnějšího souboru jednotlivin pomocí gramatické kategorie čísla, např.: *strom-0* (jednotlivina) – *les-0* (označení souboru jednotlivin = souvislý porost jehličnatých nebo listnatých stromů), ale i *strom-y*, kde pádová koncovka jména *-y* vyjadřuje gramaticky číslo množné). 4. PRINCIP ASYMETRICKÉHO DUALISMU JAZYKOVÉHO ZNAKU (tj. nesouměrné podvojnosti) umožňuje, aby jeden a týž znak mohl mít několik významů (např. ve slově *strom-y* zakončení *-y* vyjadřuje pád, číslo a rod souhrnně; slovo

OKO má několik významů, a to orgán zraku; to, co připomíná oko (např.: *oko na polévce, oko na síti, oko na punčoše, kuří oko, mořské oko* atd.)). Odborné pojmenovací jednotky s přesným významem (termíny) mívají souměrný vztah znaku a jeho významu (např.: *adordinace* = lingvistický termín pro spojení dvou či více členů téže syntaktické platnosti, které se vztahují k témuž referentu). 5. PRINCIP K EKONOMII jazykového vývoje čili jazyk směřuje k úspornosti a ke stručnosti.

KOMUNIKAČNÍ BARIÉRY MATEŘSKÉ ŘEČI Z BIOLINGVISTICKÉHO HLEDISKA

V procesu osvojování významů slov v přirozeném jazyce vycházíme z tzv. OSTENZIVNÍ DEFINICE. Ji lze definovat jako každý proces, pomocí něhož se nějaká osoba učí rozumět nějakému slovu, aniž by při tom použila jiných slov. Proces utváření sémioze platí zcela pro počátky ontogenetického osvojování mateřštiny dítětem v raném dětství, tedy ve věkovém období, kdy dítě ještě žádný jiný přirozený jazyk nemá osvojen. Jiné podmínky ostenzivní definice platí u dítěte v raném dětství a v předškolním věku a jiné u jedince, který již ovládá svůj mateřský jazyk. V druhém případě jedinec už ví, že existují slova (tj. má již osvojen proces sémioze v mateřštině s vytvořenou individuální slovní zásobou jedince) a nový objekt označení si může osvojit – vedle ostenzivní definice – i prostřednictvím tzv. OZNAČUJÍCÍCH FRÁZÍ. U dospělého člověka ostenzivní definice ustupuje do pozadí užitelnosti v době jeho mentálního vyvrátní, pokud se týká rozvoje a kultivování jeho mateřštiny.

Rovněž při osvojování cizího jazyka ustupuje u dospělého člověka použitelnost ostenzivní definice. Vyplývá to přímo z její povahy. Totiž jedinec starší ŠESTI let věku, který se začíná učit cizímu jazyku, musí z biolingvistického hlediska začít stadiem překládání cizího jazyka do mateřštiny s reálnou možností nepřekročit stadium utvářejícího se přepojovacího mechanismu v nových strukturách nedominantní mozkové hemisféry, než těch, jež jsou vytvořeny pro mateřštinu v dominantní mozkové hemisféře a ztroskotat na této primární komunikační bariéře. K aktivnímu myšlení v cizím jazyce se pak již nikdy nemůže dostat. Rané dětství je obdobím, v němž dítě ovládne intuitivně celý mluvnický systém jeho mateřského jazyka. Totéž platí i pro učení se druhému jazyku. Po 6. roce věku dítěte tato schopnost učit se několika jazykům biologicky zaniká. – Následně v mladším školním věku se toho změní z hlediska utváření individuální gramatičnosti již relativně málo. V české škole v předmětu český jazyk, a i ve všech ostatních předmětech 1. st. ZŠ, si český žák nově osvojí grafickou formu jazyka, vedle již osvojené formy zvukové a doučí se spisovné koncovky pro jednotlivé tvary ohebných slov, uvědomí si vztahy mluvnického systému a ovládne elementární jazykovědnou školskou terminologii. Systém jazyka už intuitivně ovládá a má vytvořeno jazykové povědomí o jeho fungování.

Vstupem do 1. ročníku ZŠ české dítě, jež ovládlo češtinu v raném dětství jako mateřštinu, utváří souvislé promluvy na základě intuitivního zvládnutí mluvnického systému češtiny. Promlouvá ve výpovědích, jež odpovídají lexikálním, stylistickým a gramatickým zvyklostem češtiny. To ovšem neplatí pro žáky – cizince s jejich rozdílnou mateřskou řečí od řeči a jazyka požadovaného českou školou. A tak nezávisle na inteligenční kapacitě žáků majority i minorit se spisovná čeština může stát významným zdrojem jejich školního úspěchu (především u řady žáků majority), nebo spíše neúspěchu (určité u části žáků etnik s mateřštinou nečeskou).

Dítě, které není schopno pohotově se domluvit v jazykovém standardu, bývá méně pohotové i v myšlení. Často pak není schopno vnímat více než jednu myšlenkovou alternativu a při jejím řešení sbírá své chabé lingvistické schopnosti pouze k tomu, aby vytvořilo primitivní elementární tvrzení zformulované do spisovné češtiny, a to ve všech vyučovacích předmětech české školy.

II.

SLOVNÍ ZÁSoba ČEŠTINY

LEXIKÁLNÍ VÝRAZOVÉ PROSTŘEDKY SPISOVNÉ ČEŠTINY

jsou obsaženy ve slovní zásobě spisovné češtiny. Ta je popsána v kodifikačních SLOVNÍCH spisovné češtiny. V současnosti vycházíme z těchto slovníků spisovné češtiny, které se týkají národní slovní zásoby spisovné češtiny. Viz:

1. PŘÍRUČNÍ SLOVNÍK JAZYKA ČESKÉHO (PSJČ): obsahuje asi 250 000 hesel; vycházel v letech 1935 až 1957. Je přístupný v elektronické podobě na serveru *Ústavu pro jazyk český ČAV*.

2. SLOVNÍK SPISOVNÉHO JAZYKA ČESKÉHO (SSJČ): obsahuje asi 192 000 slov. Je přístupný v elektronické podobě na serveru *Ústavu pro jazyk český ČAV*.

3. SLOVNÍK SPISOVNÉ ČEŠTINY PRO ŠKOLU A VEŘEJNOST (SSČ): obsahuje asi 50 000 hesel, a to současné spisovné češtiny podávající poučení o pravopise a o výslovnosti slov, poučení o skloňování a o časování slov a o původu přejatých slov. Je přístupný online v elektronické databázi *DEBDict*.

4. SLOVESA PRO PRAXI. VALENČNÍ SLOVNÍK NEJČASTĚJŠÍCH ČESKÝCH SLOVES. Svozilová, N., Prouzová, H., Jirsová, M. Academia, Praha, 1997.

5. SLOVNÍK SLOVESNÝCH, SUBSTANTIVNÍCH A ADJEKTIVNÍCH VAZEB A SPOJENÍ. Svozilová, N., Prouzová, H., Jirsová, M. Academia, Praha, 1997.

6. ENCYKLOPEDICKÝ SLOVNÍK ČEŠTINY. Nakladatelství Lidové noviny: Praha, 2002.

7. ETYMOLOGICKÝ SLOVNÍK JAZYKA ČESKÉHO. Machek, V. Academia, Praha, 1968.

8. AKADEMICKÝ SLOVNÍK CIZÍCH SLOV (ASCS) z r. 1995 a jeho rozšířená verze s názvem **NOVÝ AKADEMICKÝ SLOVNÍK CIZÍCH SLOV (NASCS)** z r. 2005.

V předminulém stol. vznikly první novodobé české NAUČNÉ slovníky: RIEGERŮV SLOVNÍK NAUČNÝ (1860 – 1874), OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ (1885 – 1909) aj. Dnes lze využít např. VŠEOBECNOU ENCYKLOPEDIÍ v osmi svazcích (1999).

INDIVIDUÁLNÍ SLOVNÍ ZÁSoba LIDSKÉHO JEDINCE se člení na jeho **AKTIVNÍ SLOVNÍ ZÁSobU** obsahující slova, kterým jedinec rozumí a v komunikaci používá a na jeho **SLOVNÍ ZÁSobU PASIVNÍ** obsahující slova, kterým při poslechu nebo při četbě rozumí, ale sám je v komunikaci aktivně nepoužívá. **INDIVIDUÁLNÍ SLOVNÍ ZÁSoba JEDINCE** obsahuje: 1. Všem známé jádro slov běžných (např. *otec, matka; pes; strom; svítit* atd.). 2. Dále zahrnuje individuální slovní zásobu odbornou (odborně speciální) rozlišenou podle zaměstnání (např. *exnout; brigáda*). 3. Zahrnuje rovněž individuální slovní zásobu slangovou (*úča, bajle; fárat*). 4. Lze mluvit i o individuální slovní zásobě argotické (např. *perník* (pervitin = droga). 5. Zahrnuje individuální elementární odborný slovník (např. *podstatné jméno; čtverec*). 6. Odhaduje se, že individuální pasivní slovník průměrného uživatele současného spisovného jazyka s odborným středoškolským vzděláním je kolem 50 000 slov.

VYSPĚLOST JAZYKA a NÁRODA se měří i podle toho, jak vyspělou, propracovanou a slohově rozvrstvenou slovní zásobu má. V rovině individuální slovní zásoby se to týká i jeho jednotlivých příslušníků.

LEXIKOLOGIE

je nauka o slovní zásobě přirozeného jazyka a o její struktuře. Slovní zásoba přirozeného jazyka má v porovnání s mluvnickým plánem jazyka svůj zvláštní ráz, který vyplývá z podstaty jazykového pojmenování. V lexikologickém bádání je důležitý i vztah k vnější skutečnosti prostřednictvím psychického obsahu k jazykovému znaku a skutečnosti. Tento psychický obsah, kterým vypovídáme o skutečnosti, je utvářen sledem percepčních odrazů různé kvality i kvantity v CENTRÁLNÍ NERVOVÉ SOUSTAVĚ lidského jedince.

SLOVO A JEHO VÝZNAMY LEXIKÁLNÍ, STYLICKÉ, GRAMATICKÉ, HLÁSKOSLOVNÉ

Při definici slova se vychází z různých hledisek. Obvykle se uvádí definice, která konstatuje, že slova jsou v jazyku skupiny hlásek tvořící hláskový útvar, které mají nějaký ustálený význam. Někdy to může být v češtině i jen jedna HLÁSKA (např. spojka [a], předložky [k, s, v, z], citoslovce [ó] apod.). Slovo je jednotka, která má několik výrazových a významových stránek: ZVUKOVOU, GRAFICKOU, MORFOLOGICKOU, SYNTAKTICKOU, LEXIKÁLNÍ a STYLICKOU.

SLOVO je **PODVOJNÁ** jednotka jazykového systému mající určitý obecný význam. Slovo je syntakticky samostatná u slov plnovýznamových. Lexikální význam slova je utvářen bilaterálním vztahem zvukově/graficky materiální složky a významu, jakožto odrazu skutečnosti ve vědomí jeho uživatele.

SLOVO je utvořeno jednotou výrazové a významové stránky. Vztah výrazové stránky slova ke skutečnosti je **ZNAKOVÝ** a vztah jeho významové stránky je **ODRAZOVÝ**. Ovšem slovní význam není dán vztažením slova přímo ke skutečnosti, neboť význam slova vyjadřuje skutečnost zpracovanou lidským **VĚDOMÍM**.

POJEM je nutno metodologicky odlišit od lexikálního významu slova. **POJEM** je jev psychický, který utváří psychický obsah v mozku jedince jako výsledek percepčních odrazů skutečnosti ve vědomí, a to jako výsledek lidského **MYŠLENÍ**. **MYŠLENKU** vyjádřenou **POJMY** nazýváme v pojetí aristotelovské formální logiky **SOUDEM**.

SOUD je vyjadřován větou **OZNAMOVACÍ**, která něco prostě tvrdí, a to kladně nebo záporně podle její **MODALITY** a podle její pravdivostní hodnoty. **SOUD** v tomto pojetí je vyjadřován větou **OZNAMOVACÍ** z hlediska soudotvorného, která něco prostě tvrdí, a to kladně nebo záporně podle její **MODALITY** a i podle **PRAVDIVOSTNÍ HODNOTY**. Podle J. Gebauera (v jeho Historické mluvnici jazyka českého. Díl IV. Skladba (r. 1929)) lze pojímat větu jako slovy vyjádřený soud. Viz: „Věta je slovy vyjádřený soud.“

Pozoruji a usuzuji, že slunce vychází, a vyslovuji to slovy: „*slunce vychází*.“

Pozoruji a usuzuji, že mi přítel poskytl pomoci, a vyslovuji to slovy: „*přítel poskytl mi pomoc*.“

Pozoruji a usuzuji, že starý hřích činí novou hanbu, a vyslovuji to slovy: „*starý hřích činí novou hanbu*.“

VÝZNAM SLOVA je **VĚCNÝ** (čili lexikální) a **MLUVNICKÝ** (čili gramatický), popř. význam **FUNKČNÍ** (podle toho, jakou funkci plní význam při užití slova v konkrétních jazykových projevech). Podle těchto významů dělíme slova na: 1. **SLOVA LEXIKÁLNÍ** mající pouze význam věcný (k nim náleží příslovce a citoslovce); 2. **Slova GRAMATICKÁ**, která mají význam hlavně

pro vyjádření větných vztahů; sama o sobě přesný význam věcný nemají. Jsou to předložky, spojky, částice a pomocná slovesa. 3. Slova LEXIKÁLNĚ-GRAMATICKÁ, která spojují oba významy. Jsou to substantiva, adjektiva, číslovky a slovesa.

Podle hlediska funkčního slova něco OZNAČUJÍ. Označování záleží jednak v POJMENOVÁNÍ, jednak v NAZNAČOVÁNÍ a v SIGNALIZOVÁNÍ.

1. **POJMENOVÁVAJÍ** ta slova, která mají svůj vlastní LEXIKÁLNÍ VÝZNAM (substantiva, adjektiva, (substantivní a adjektivní) číslovky, nezájmenná příslovce, slovesa a citoslovce).

2. **NAZNAČUJÍ** ta slova, která neoznačují substance, vlastnosti, kvantity a relace přímo, nýbrž je označují podle vztahu k situaci v komunikaci a souvislosti v kontextu (jde o zájmena osobní, neurčitá zájmena, neurčité číslovky, zájmenná příslovce).

3. **SIGNALIZUJÍ** ta slova, která vyjadřují, jaký je věcně-významový vztah mezi slovy ve větě (jedná se o předložky, spojky a částice).

Podle poměru slovních a mluvnických významů lze slova dělit na: a) slova PLNOVÝZNAMOVÁ, b) NEPLNOVÝZNAMOVÁ a c) na CITOSLOVCE. Viz:

1. **PLNOVÝZNAMOVÁ SLOVA** (AUTOSÉMANTICKÁ); ta mají svůj lexikální význam – jedná se o: 1. SUBSTANTIVA (POJMENOVÁVAJÍ substance), 2. ADJEKTIVA (POJMENOVÁVAJÍ vlastnosti), 3. ZÁJMENA (NAZNAČUJÍ substance nebo vlastnosti), 4. ČÍSLOVKY (POJMENOVÁVAJÍ nebo NAZNAČUJÍ číselné pojmy nebo množství), 5. SLOVESA (POJMENOVÁVAJÍ děj, stav a změnu děje) a 6. PŘÍSLOVCE (POJMENOVÁVAJÍ nebo naznačují okolnosti).

2. **NEPLNOVÝZNAMOVÁ SLOVA** (SYNSÉMANTICKÁ); vyjadřují se jimi povětšinou vztahy mezi autosémantickými slovy. Jedná se o NEZÁKLADNÍ slovní druhy spojek, částic, předložek a o pomocná slovesa. Viz:

1. **SPOJKY** (SIGNALIZUJÍ vztahy mezi větnými členy a větami).

2. **ČÁSTICE** (SIGNALIZUJÍ vztah mluvčího ke sdělované skutečnosti).

3. **PŘEDLOŽKY** (SIGNALIZUJÍ vztahy mezi slovy ve větě a pádem podstatného jména).

4. **POMOCNÁ SLOVESA** jsou:

a) vlastní POMOCNÁ slovesa (např.: *být, bývat, mít, mívat* pokud tvoří složené tvary slovesné, např.: *mám ustláno*; nebo složené členy větné, např. *Gerlach je nejvyšší hora na Slovensku* = pomocné sloveso *být* je zde nositelem přísuzovacích kategorií času a způsobu a shodových kategorií osoby, čísla a jmenného rodu);

b) slovesa MODÁLNÍ (způsobová), např.: *chtít, mít* (= povinnost), *moci, musít, smět* (např.: *Nechci umřít. Mám přijet do Prahy? Chci spát. Smím jist?*);

c) slovesa FÁZOVÁ, která označují jednotlivé fáze slovesného děje, např.: *Začal se učit. Přestal kouřit*.

3. **CITOSLOVCE** tvoří zvláštní skupinu, neboť nefungují jako větné členy a nevytvářejí syntagmatické vztahy. Základní jazykovou funkcí citoslovce je funkce komunikační (funkce konstrukční je pro citoslovce sekundární). Za citoslovce se považují pouze slova. Tedy mezi citoslovce nepatří neartikulované zvuky, popř. individuálně artikulo-

vané zvuky, výkřiky, skřeky, vzdechy a jejich různá grafická zachycení. Z hlediska významového citoslovce pojmenovávají city, nálady nebo vůli mluvčího a jsou neohobná.

Citoslovce klasifikujeme na citoslovce emocionální, kontaktoá a zvukomalebá. Viz:

1. Citoslovce EMOCIONÁLNÍ vyjadřují řady citů, např.: *mňam* (= pocit libosti), *Nedělej to, to je e!* (= pro oslovování dětí s míšením rys citoslovcí kontaktoých a onomatopoických);
2. Citoslovce KONTAKTOVÁ jsou pozdravová i se specifickým zaměřením na malé děti a i na zvířata (např. *Ty, ty, ty, ty to budeš platiti!*);
3. Citoslovce ZVUKOMALEBNÁ (např.: *Čim, čim, čim, čimčárára; Dveře vrz, vrz; V komíně to udělalo húi; Řežeme dříví na polinka, říz, říz, říz*).

SLOVNÍ ZÁSOPA ČESKÉHO JAZYKA

je souhrn všech slov daného přirozeného jazyka. U kulturních národů je velmi rozsáhlá, a proto ji žádný uživatel přirozeného jazyka neovládá celou. Zná její větší či menší část, kterou nazýváme individuální slovní zásobou jedince. Zahrnuje jednak aktivní slovní zásobu (slova, jež skutečně užíváme), jednak pasivní slovní zásobu (slova, která neužíváme, ale kterým rozumíme). Bohatství slovní zásoby nelze udat pro žádný jazyk, protože žádný slovník nezaznamenává všechna slova. Např. české slovníky neuvádějí vždy substantiva verbální (např. *chválení* ap.). Lze uvést rozsah některých našich slovníků spisovné češtiny, např. PŘÍRUČNÍ SLOVNÍK JAZYKA ČESKÉHO obsahuje 250 tisíc hesel, SLOVNÍK SPISOVNÉHO JAZYKA ČESKÉHO 190 tisíc hesel a SLOVNÍK SPISOVNÉ ČEŠTINY PRO ŠKOLU A VEŘEJNOST má asi 50 tisíc heslových slov.

USPOŘADÁNÍ, SLOŽENÍ A ČLENĚNÍ SLOVNÍ ZÁSOPY ČESKÉHO JAZYKA

Postihnout systém ve slovní zásobě je velmi nesnadné. Slovní zásoba se člení podle více kritérií. Viz:

1. ČLENĚNÍ PODLE SLOVNÍCH DRUHŮ je nejdůležitější (čeština rozlišuje deset slovních druhů: 1. podstatná jména, 2. přídavná jména, 3. zájmena, 4. číslovky, 5. slovesa, 6. příslovce, 7. předložky, 8. spojky, 9. částice, 10. citoslovce).
2. ČLENĚNÍ PODLE PŘÍBUZNOSTI SLOV: Od základního slova se tvoří další slova odvozováním a skládáním slova složená. Soubor slov vzniklých z téhož slovního základu se nazývá slovní ČELEĎ (např.: *kov, kovář, okov, podkova, okovat* atd.). Slova, jejichž význam můžeme přibližně určit, známe-li základní slovo a slovotvorný prostředek, se jmenují POPISNÁ (čili pojmenování motivovaná). Opakem jsou slova ZNAČKOVÁ (čili pojmenování nemotivovaná).
3. SLOVA TVOŘENÁ STEJNÝM ODVOZOVACÍM PROSTŘEDKEM: Velmi závažnou úlohu má v členění slovní zásoby síť vztahů slovotvorných. Slova tvořená stejným odvozovacím prostředkem jsou slovotvorným typem (např. přípona *-tel*: *učitel, krotitel, učitelka* atd.).
4. ČLENĚNÍ PODLE PŘÍBUZNÉHO VÝZNAMU: Slova příbuzného významu tvoří významové pole; např. slova: *otec, matka, syn, dcera, dědeček, babička, vnuk, strýček*... tvoří významové pole příbuzenských vztahů.
5. ČLENĚNÍ PODLE SOUVISLOSTI JEVŮ V OBJEKTIVNÍ SKUTEČNOSTI: V této souvislosti jde

hlavně o okruhy termínů z jednotlivých vědních oborů. Terminologie jednotlivých vědních oborů je známa jen příslušným odborníkům. Neodborníci jich užívají často nepřesně (např. zaměňování pojmů *kruh – kružnice, číslo – číslice, hláska – písmeno* apod.).

6. **ANTONYMA** (čili OPOZITA): Slovní zásoba se člení i podle toho, jak se psychické obsahy stavějí svým významem proti sobě. U antonym jde o dvojice slov, jejichž význam je opačný. Patří k témuž slovnímu druhu: *láska – nenávisť, den – noc, starý – nový, starý – mladý, velký – malý, přinést – odnést* atd.

7. **SLOVA JEDNOZNAČNÁ a MNOHOZNAČNÁ**: Slovo může mít jediný význam. V těchto případech se jedná o slova JEDNOZNAČNÁ. Bývají to obyčejně vlastní jména (např. *Krašovice* (= obec), *Soukup*) nebo odborné názvy (*předpona, systém* apod.). Častěji mají slova více významů, jsou MNOHOVÝZNAMOVÁ (čili POLYSÉMANTICKÁ). Např. slovo *řeč* má v PSJČ deset významů, v SSSJČ sedm; obdobně uvádí sedm významů slova *řeč* i Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Polysémní slova mají vedle základního významu významy vedlejší, které bývají často významy přenesenými (např. jeden z významů slova *koruna* je rozvětvená listnatá část stromu; je to význam přenesený, metaforický). U vícevýznamových slov se rozeznává základní význam, z něhož se dají odvodit ostatní druhotné významy: *oko* (orgán zraku), *oko* (na polévce), *oko* (na punčoše), *oko* (sítě), *oka* (stočené sardelové řezy (s kapary)) atd. Původní etymologický význam je ten, který slovo mělo původně (např. u slova *dobytek* – věc dobytá, kořist (v boji) = dnes hospodářská zvířata (*skot, vepř, kozy, ovce*)).

8. **HOMONYMA** jsou tvarem (skladem hláskovým) shodná, ale význam mají různý. Homonyma v jazyku nejsou na překážku, pokud označují různorodé představy, takže nemůže vzniknout nedorozumění (*brnění* – 1. rytířské, 2. v noze, *kalit* – 1. vodu, 2. o cel). Některá slova jsou homonymní jen podle znění (např. *mýt – mít* = [mít]), jiná jsou shodná jen podle pravopisu (např. *panický* (od *panic*) – *panický strach* (= panika s tvrdým písmenem n), tvarová homonyma vznikají při ohýbání (např. *nos* (na tváři = podstatné jméno) – *nos!* = sloveso (rozkazovací způsob)).

9. **VÝZNAM PŘENESENÝ** vzniká přenášením pojmenování z jednoho denotátu na jiný denotát. Podmínkou přenášení pojmenování je nějaká souvislost mezi denotáty. Přenesený význam vzniká METAFOROU, METONYMIÍ, popř. SYNEKDOCHOU.

1. **METAFORA** je přenesení slova na představu, která je původní představě nějak podobná, ačkoli patří do sféry jiné. Např. metafora lexikalizovaná (*kohoutek* – u vodovodu, *čočka* – v optice), metafora aktuální (*půl sta moučných červů* (= četa vojáků) *z písku lezlo, z děr*).

2. **METONYMIE** je přenesené pojmenování, např. název místa na osobu nebo věc (*prsty* na rukavici), název tvůrce na výtvar (přečetl *Hrabala* – jeho dílo), název nástroje na práci jím konanou (*živí se perem* – spisovatel), název látky na vyrobený předmět (*stříbrná liška*) – takových vztahů je mnoho.

3. **SYNEKDOCHA** je druh metonymie, při níž se zaměňuje pojmenování na základě vztahu části a celku, jednotlivce a souhrnu (např. *nepřišla tam ani noha*).

STYLICKÉ ROZVRSTVENÍ POJMENOVÁVACÍCH PROSTŘEDKŮ ČEŠTINY

Slova nemají stejnou stylistickou hodnotu, stejnou použitelnost v komunikátu (v textu). Jsou slova, kterých může užít každý mluvčí v jakékoli situaci (např.: *být, mít, voda* atp.), jiná jen za určitých situací (např.: *chřipajzna*), a jsou i taková slova, kterých užije jen odborník, vědec, spisovatel, básník (např. termín *atribut verbální* = jazykovědný termín označující doplněk).

Stylistické hodnocení slov není zcela přesné a s vývojem společnosti se může měnit. Vedle případů nesporných jsou i takové, a těch je většina, kde jsou značné rozdíly individuální.

STYLISTICKÉ HODNOCENÍ SLOV PODLE SPISOVNOSTI – NESPISOVNOSTI

1. **TERMÍNY:** Pro lexikon odborného stylu je charakteristická TERMINOLOGIE. TERMÍN charakterizujeme jako pojmenování pojmu daného vědního oboru, tj. jako jednotku s přesným významem. Za základní vlastnosti termínu se pokládají: a) významová průzračnost, b) systémovost, c) ustálenost, d) jednoznačnost, e) přesnost a f) nosnost. Soustavě termínů říkáme TERMINOLOGIE. Svým charakterem patří do odborných termínů i lexikon administrativně právního stylu (např.: *kauza, lhůta, přelíčení* atd.), částečně i lexika publicistického stylu (např.: *aktivita, kampaň* atd.).

2. **SLOVA HOVOROVÁ** se vyskytují v mluvené podobě spisovného jazyka (např.: *sundat; holka, kluk; kilo*). Pro konverzaci, zvláště pak pro přátelské rozhovory jsou typická tzv. kontakto-
vová slova; sem patří především oslovení (např.: *Karle, pane, poslanče...*), dále výrazy, kterými se obrací pozornost na posluchače (např.: *počkej, poslyš, podívej se*), ale i parazitní výrazy (např.: *ehm, teda, tedy* atp.).

3. **SLOVA KNIŽNÍ** jsou taková slova, jichž je možno užít jen v písemném nebo slavnostním projevu (jinak působí afektovaně), např. *zavítat do Prahy, odvětit* apod.

4. **SLOVA BÁSNICKÁ** (čili POETISMY) jsou příznačná pro určitou básnickou školu (např. lumírovci: *tes – útes, hájce – obhájce* aj.). V dnešní poezii slova básnická ustupují.

5. **SLOVA NESPISOVNÁ** rozlišujeme na slova:

1. **OBECNÁ** (na celém území vcelku jednotná – s malými rozdíly na Moravě a ve Slezsku, např. *fušer, fušovat, mašina*, aj.).

2. **OBLASTNÍ** (čili REGIONALISMY) – slova rozšířená na větší územní oblasti (u nás nejčastěji užívaná na Moravě, např.: *včil, tož, líčit* (= bít); slovo *kytka* užívané v Čechách.

3. **NÁŘEČNÍ** (čili DIALEKTISMY) – slova užívaná jen v některých nářečích (např.: *věkat* (*štěkat*), jihočesky, *dričmat'* (= spát) valašské apod.

4. **PROFESIONÁLNÍ** (čili PROFESIONALISMY) – slova v jednotlivých pracovních oborech (*magacín* (= skladiště), *štajgr* (= důlní dozorce); zvláštní postavení má mluva myslivecká (*barva* (= krev), *světlo* (= oko zvěře) apod.

5. **SLANGOVÁ** slova jsou na rozdíl od slov profesionálních často expresivní (např. studentský slang: *prófa, koule, žákajda* aj.; vojenský slang: *bažant* (= nováček), *bříza* (= puška); sportovní slang: *velké vápno, meruna* aj.).

6. **ARGOTICKÁ** – slova mají původ v tajné mluvě žebráků, zločinců, vězňů (*stříkač* = myslivec), v mluvě fetáků (*háčko* = heroin), v mluvě prostitutek (*být v místě* = dělat prostitutku (v nevěstinci)) aj.

6. **STYLISTICKÉ HODNOCENÍ SLOV PODLE EXPRESIVITY:** Slova podle významu nociónálního mohou mít význam emocionální. EMOCIONÁLNOSTÍ se rozumí vztah mluvčího ke skutečnosti, EXPRESIVNOSTÍ se rozumí jazykové vyjádření citového vztahu. Expresivita může být: a) inherentní nebo b) adherentní. O INHERENTNÍ expresivitě můžeme mluvit u výrazů, jejichž expresivní charakter je patrný i mimo kontext (*ouřad, čuchat, fňukat, trpajzlík, drzoun*). ADHERENTNÍ expresivitu nabývají slova v kontextu. Podle expresivity označujeme slova jako: 1.

FAMILIÁRNÍ a slova SOUKROMÝCH či INTIMNÍCH PROJEVŮ (např.: *kafíčko, starouši, hajat, spin-kat, Olinka, tatiček*); 2. HANLIVÁ slova (čili PEJORATIVA), např.: *baba, nenažranec, křikloun*; 3. VULGARISMY (např.: *chrápat – spát, žrát – jíst nebo i pít*); 4. NADÁVKY (např.: *blbec, jidáš, hovado, prase*); 5. ŽERTOVNÁ slova (např.: *kaplička – hospoda*); 6. POSMĚŠNÁ slova (např.: *mastičkář – lékař, hnojárna – zemědělská škola*). 7. Citový postoj se vyjadřuje i ZDROBNĚLINAMI (čili DEMINUTIVY), např.: *chaloupka, koníček, polívčička* apod.

OBOHACOVÁNÍ SLOVNÍ ZÁSoby ČESKÉHO JAZYKA (PŘEJÍMÁNÍ, ODVOZOVÁNÍ, SKLÁDÁNÍ, ZKRACOVÁNÍ SLOV)

Potřebu nových pojmenování vyžaduje neustálý rozvoj lidského poznání. Vedle toho přináší potřebu nových pojmenování tendence po variabilitě, hledání dosud neotřelých jazykových prostředků. Tato tendence je nejvíce patrna ve stylu uměleckém. Jazyk při přejímání by měl adaptovat nové slovo po stránce zvukové a grafické, zařadit slovnědruhově a formovat morfolo-gicky. Jednou z možností obohacování slovní zásoby je PŘEJÍMÁNÍ HOTOVÝCH POJMENOVÁ-NÍ z cizího jazyka; s přejetím věci se přejímá i pojmenování (např.: *kontejner, kybernetika, televizor, laser*); někdy slouží přejetá slova jako eufemismy (např.: *toaleta*). Nová pojmeno-vání mohou dále vznikat SÉMANTICKÝM TVOŘENÍM, tj. přenášením a rozmnožováním význa-mu už existujících slov na nový pojem (např.: *svíčka, kohoutek*). Slovní zásoba se obohacuje také SPOJOVÁNÍM SLOV do sdružených pojmenování. Je to způsob v obecně českém jazyku dosti častý (např.: *osobní vlak – osobák, balonový plášť – baloňák, občanský průkaz – občan-ka*).

Slovní zásoba se obohacuje jednak PŘEJÍMÁNÍM HOTOVÝCH POJMENOVÁNÍ z cizího jazyka, dále sémantickým tvořením, spojováním slov do sdružených pojmenování nebo vícerymi slo-votvornými postupy, k nimž patří ODVOZOVÁNÍ, SKLÁDÁNÍ a ZKRACOVÁNÍ.

SLOVOTVORNÉ POSTUPY ČEŠTINY (DERIVACE, KOMPOZICE, ZKRACOVÁNÍ)

Slovní zásoba se obohacuje tvořením slov vícerymi slovotvornými postupy. V češtině k nim patří ODVOZOVÁNÍ (čili derivace), SKLÁDÁNÍ (čili kompozice) a ZKRACOVÁNÍ.

I. **DERIVACE** se děje PŘÍPONAMI (sufixy = *vypína-č*), PŘEDPONAMI (prefixy = *pod-poručik*) nebo KONCOVKAMI (např.: *trn-í*). Nejčastější je DERIVACE SUFIXÁLNÍ. PREFIXACE je základním tvořením u sloves, je však produktivní i u podstatných a přídavných jmen.

SLOVOTVORNÝ ZÁKLAD je ta část odvozeného slova, která zůstane po odtrhnutí slovotvorné přípony nebo předpony. SLOVOTVORNÝ ZÁKLAD může být morfematically nečlenitelný, tvoří tedy jen KOŘEN slova (např.: *ryb-ny*) nebo může být rozšířen o kmenotvorný afix a tvořit KMEN slova (např. u sloves je dvojí: přít. *kup-uj-*, min. *kup-ova-t*; u substantiv např.: *kuř-at-a*).

SLOVOTVORNÝ TYP: Spojení určitého druhu slovotvorného základu a určité slovotvorné pří-pony nebo předpony po stránce formální a zařazení takto utvořeného slova do určitého vý-znamového okruhu nazýváme SLOVOTVORNÝM TYPEM. Např. slovotvornou příponou *-tel* se vytváří slovotvorný typ „název osoby vykonávající činnost vyjádřenou slovotvorným zákla-dem, např.: *uči-tel-0, uči-tel-k-a*.“

SLOVOTVORNÁ PŘÍPONA je ta část slova, která je připojena k slovotvornému základu. Slovo-tvorná přípona se skládá z ohýbací přípony (čili koncovky) a z odvozovací předpony (např.: *ryb-ář-ství* má slovotvornou příponu *-ství* (z toho je spojení *-stv-* odvozovací příponou a *í* je koncovka; slovo *ryb-a* není odvozené, neboť v něm není odvozovací přípona). Ne všechny

slovotvorné přípony se využívají stejně. Každý slovotvorný typ je vymezený druhem slovo-
tvorného základu, ke kterému se může připojovat daná slovotvorná přípona. Jestliže mohou
tvořit touto příponou stále nová a nová slova, jde o slovotvorný typ PRODUKTIVNÍ; např. tvo-
ření jakostních substantiv na *-ost* od adjektiv nebo přivlastňovacího adjektiva od pojmenování
osob na *-ův, -in* je tak pravidelné, že takto tvořená slova slovníky ani neuvádějí. Naproti tomu
tvoření adjektiv příponou *-rý* je NEPRODUKTIVNÍ; ve slově *dobrý* slovotvorná struktura adjek-
tiva není zřetelná. Produktivní se v současnosti stává např. přípona *-yně* (*poslank-yně, velvy-
slank-yně*), která nebyla dříve tak produktivní.

SLOVOTVORNÁ PŘEDPONA je ta část odvozeného slova, která stojí před slovotvorným zákla-
dem a mění lexikální nebo gramatický význam celého slova. Z formální stránky mají hranice
mezi slovotvornou PŘEDPONOU a slovotvorným ZÁKLADEM jasný šev, proto se poměrně snad-
no vyčleňují. Je to proto, že většina slovotvorných předpon je formálně a někdy i významově
shodných s předložkami. Někdy se za předpony pokládají i slovní základy: *polo-(kruh), půl-
(kruh), sou-(kolí), spolu-(žák)* ap.

II. **KOMPOZICE** je jiný způsob tvoření slov; v jediném slově se spojují dva nebo i několik
slovních základů. Většina složených slov má spojovací samohláska *-o-* nebo *-e-* (např.: *cukr-
o-var, děj-e-pis*). Tvoření slov SKLÁDÁNÍM není v češtině tak časté jako v jiných jazycích (ja-
ko např. v němčině). Způsoby tvoření složených slov jsou v češtině omezeny, nelze tato slova
tvořit libovolně. 1. Živé jsou složeniny typu *dřevorubec*; druhý člen složeniny má význam
dějový a první člen jej blíže určuje (např.: *lodivod, vodoléčba, tělovýchova*). 2. Řidší jsou slo-
žená jména s prvním základem slovesným (např.: *kazisvět, vrtichvost, tlučhuba*). 3. Produk-
tivní jsou i složeniny typu *velkoměsto*, v nichž první, určující částí je kmen některých adjektiv
(nebo číslovek), např.: *velkosklad, čtyřlístek*. 4. Jen v menším počtu složených slov má první
část podobu samostatného slova v některém jeho tvaru (typ *zeměkoule*); vznikly spojením
dvou jmen podstatných (např.: *zvěrolékař, zeměžluč, železobeton*).

III. **ZKRATKOVÁ SLOVA** a **ZKRATKY** tvoří zvláštní způsob tvoření slov a názvů, a to zkraco-
váním slovních spojení. Vznikají tak ZKRATOVÁ SLOVA a ZKRATKY. Zkracování slov a slov-
ních spojení patří k vyjadřování jazykové ekonomie. Rozlišujeme zkratky čistě grafické,
zkratky fonicko-grafické a zkratky fonické. Viz:

1. **ZKRATKY ČISTĚ GRAFICKÉ** jsou slova nebo slovní spojení jen v psaném textu – čtená jsou
jako jejich plná forma grafická. Tyto zkratky v písmu zachovávají psaní velkých písmen
podle plné podoby zkracovaného slova nebo slovního spojení a píše se za nimi tečka, např.: *T.
G. M.*. Neplatí to pro ty zkratky, které jsou mezinárodně kodifikovanými značkami označující
matematické, fyzikální nebo astronomické jednotky, např.: *220 V* (= *volt*; podle fyzika A.
Volty); Ω (řec. *ómega* pro jednotku odporu – *ohm*). Ke zkratkám čistě grafickým patří slova a
ustálená slovní spojení doprovázející text (např.: *tj. = to jest, atd. = a tak dále, Ing. = titul*).
Zkratky a zkratová slova čistě grafická jsou dále např.: iniciální čili počátkové (např.: *str.* =
strana, stránka, *n. l.* = našeho letopočtu, *tzn.* = to znamená, *stč.* = staročeský) nebo kontrakční
čili stažené (*dr.* = doktor/doktorka, *rkp.* = rukopis, + = plus).

2. **ZKRATKY GRAFICKO-FONICKÉ** jsou zkrácené útvary z iniciálových hlásek psaných iniciá-
lami; čteme je buď nezkráceně, nebo po jednotlivých písmenech. Např.: *USA* (= Spojené státy
americké; [ú-es-á] vedle [jú-es-ej]); *CNS* (= centrální nervová soustava); *UJEP* (= *Univerzita
Jana Evangelisty Purkyně*).

3. **ZKRATKY FONICKÉ** jsou zkratkovými slovy mající po stránce zvukové a tvaroslovné cha-
rakter slova. Např.: *MUDr.* (= [em-u-dr] nebo [mudr]), *gramodeska* (= gramofonová deska).

III.

KOMUNIKACE JAZYKOVÁ, ŘEČOVÁ, NEŘEČOVÁ

KOMUNIKACE

mezi lidmi je považována za druh mezilidského styku, který spočívá ve sdělování, v přijímání a ve zpracování informačních obsahů komunikanty prostřednictvím komunikačních prostředků. Prostřednictvím komunikačních prostředků jazykových se uskutečňuje JAZYKOVÁ i ŘEČOVÁ KOMUNIKACE.

ÚČASTNÍCI KOMUNIKACE jsou: a) **PRODUKTOR** sdělení (čili autor sdělení zahrnující mluvčího nebo pisatele sdělení) a b) **RECIPIENT** sdělení (čili příjemce sdělení zahrnující posluchače nebo čtenáře sdělení).

SYSTÉMY KOMUNIKAČNÍCH PROSTŘEDKŮ jsou **VERBÁLNÍ**, **NEVERBÁLNÍ** a **SMÍŠENÉ**. Viz:

1. **VLASTNÍ JAZYKOVÉ PROSTŘEDKY** (čili prostředky **LEXIKÁLNÍ**, **STYLISTICKÉ**, **HLÁSKOSLOVNÉ** a **MLUVNICKÉ**, které jsou nositeli lexikálních, stylistických, hláskoslovných a mluvnických prostředků v projevu).

2. **NEJAZYKOVÉ PROSTŘEDKY** (čili neverbální prostředky, které doplňují v projevu prostředky jazykové). **NEJAZYKOVÉ PROSTŘEDKY** se dělí na prostředky fonické a na vizuální. Viz:

a) **FONICKÉ** čili zvukové prostředky zahrnující sílu hlasu, barvu hlasu, výšku hlasu, tempo řeči;

b) **VIZUÁLNÍ** prostředky zahrnující prostředky grafické (písmo) a prostředky kinetické týkající se pohybu mluvčího při komunikaci a mimiky mluvčího při komunikaci.

TŘÍDĚNÍ JAZYKOVÝCH PROJEVŮ ve spisovné češtině vychází z klasifikace:

1. **PODLE POVAHY UŽITÝCH PROSTŘEDKŮ** se prostředky dělí na:

a) projevy **PSANÉ** – projevy **MLUVENÉ**;

b) projevy **SMÍŠENÉ** (v nichž se kombinují prostředky jazykové a nejazykové (např. novinový článek, plakát);

c) projevy vzniklé **UŽITÍM JEDNOHO NÁRODNÍHO JAZYKA** – projevy vzniklé **KOMBINACÍ PRVKŮ DVOU** nebo **VÍCE JAZYKŮ** (např. diplomová práce s cizojazyčným resumé nebo prvky cizích jazyků v umělecké literatuře).

2. **PODLE PODMÍNEK KOMUNIKACE** jsou projevy:

(a) **PŘIPRAVENÉ** – **NEPŘIPRAVENÉ**;

(b) projevy **situačně ZAKOTVENÉ** (mluvené) – projevy **VÁZANÉ** na jazykový kontext;

(c) projevy **MONOLOGICKÉ** – **DIALOGICKÉ**.

3. **PODLE KOMUNIKAČNÍHO ZAMĚŘENÍ PROJEVU** jsou projevy: a) **INFORMAČNÍ**, b) **VYPRÁVĚCÍ**, c) **POPISNÉ**, d) **VÝKLADOVÉ**, e) **ÚVAHOVÉ**.

4. **PODLE PLYNULOSTI SLEDU OBSAHOVÝCH SLOŽEK PROJEVU** jsou: a) projevy PLYNULÉ – projevy NEPLYNULÉ; b) projevy JEDNODUCHÉ – projevy SLOŽENÉ.

ČLENĚNÍ JAZYKOVÉHO SYSTÉMU ČEŠTINY (ZVUKOVÁ, GRAFICKÁ, VÝZNAMOVÁ ROVINA JAZYKA)

SYSTÉM PŘIROZENÉHO JAZYKA z hlediska strukturní jazykovědy lze členit na dvě základní roviny popisující graficko-foneticko-fonologickou rovinu jazyka a významovou rovinu jazyka. Viz:

I. ZVUKOVÁ A GRAFICKÁ ROVINA ČEŠTINY

A. **SEGMENTÁLNÍ FONEMATICKÝ SYSTÉM** je popisovaný FONETIKOU a FONOLOGII. SEGMENTÁLNÍ FONEMATICKÝ SYSTÉM současné spisovné češtiny popisuje:

- A) SAMOHLÁSKY [a, á, e, é, i, í, o, ó, u, ú],
- B) DVOJHLÁSKY [ou] domácí a [au, eu] cizí,
- C) KLOUZAVÉ hlásky [j, u],
- D) SLABIKOTVORNÉ šumotónové souhlásky [m, n, ň; r, l],
- E) pravé ŠUMOVÉ souhlásky [p, b, t, d, t', d', k, g, f, v, s, z, š, ž, ch, h, c, dz, č, dž, ř].

B. **SUPRASEGMENTÁLNÍ PROZODICKÝ SYSTÉM** je popisovaný PROZODIÍ. SUPRASEGMENTÁLNÍ PROZODICKÝ SYSTÉM zahrnuje PŘÍZVUK, INTONACI a RYTMUS.

C. **GRAFICKOU ROVINU** přirozeného jazyka popisuje GRAFIKA JAZYKA opírající se o pravidla pravopisu daného přirozeného jazyka. V češtině jde o označování hlásek písmeny, o psaní zkratk a značek, o psaní velkých písmen, o psaní hranic slov v písmu (psaní spřežek, psaní spojovníku) a o psaní členicích znamének.

II. VÝZNAMOVÁ ROVINA LEXIKÁLNÍ A GRAMATICKÁ

VÝZNAMOVÁ ROVINA je tvořena LEXIKÁLNÍM SYSTÉMEM přirozeného jazyka. VÝZNAMOVÁ ROVINA LEXIKÁLNÍ je popisována LEXIKOLOGIÍ, LEXIKOGRAFIÍ a STYLISTIKOU. VÝZNAMOVÁ ROVINA je tvořena MLUVNICKÝM SYSTÉMEM přirozeného jazyka, a to MORFOLOGIÍ a SYNTAXÍ.

MORFOLOGIE SÉMANTICKÁ SLOVNÍCH DRUHŮ A GRAMATICKÝCH KATEGORIÍ: VÝZNAMOVÁ ROVINA GRAMATICKÁ je popisována TVAROSLOVÍM. Týká se to mluvnických kategorií jmen a kategorií slovních druhů daného přirozeného jazyka a paradigmatické slovesnosti.

GRAMATICKÉ KATEGORIE JMEN ve spisovné češtině zahrnují jmenný rod, číslo a pád substantiv a **GRAMATICKÉ KATEGORIE SLOVES** ve spisovné češtině zahrnují slovesnou osobu, číslo, čas, rod slovesný, vid, slovesnou valenci s intencí a jednotlivé **SLOVNÍ DRUHY** v češtině zahrnují podstatná jména, přídavná jména, zájmena, číslovky, slovesa, příslovce, předložky, spojky, částice, citoslovce, popř. predikativa.

MORFOLOGIE PARADIGMATICKÁ JMEN a SLOVES v současné spisovné češtině zahrnuje:

1. SKLOŇOVACÍ VZORY a PODVZORY SUBSTANTIV:

1. **MASKULINA ŽIVOTNÁ** (*pán-0* (možné podvzory: *soused, dělník*), *muž-0* (možné podvzory: *učitel, lovec*), *soudc-e, předsed-a* (možné podvzory: *Lád'a, husita, sluha*); *hajn-ý, průvodč-í*).

2. **MASKULINA NEŽIVOTNÁ** (*hrad-0* (možný podvzor: *les*), *stroj-0*; *zlat-ý*).

3. NEUTRA (*měst-o* (možný podvzor: *středisko*), *moř-e* (možný podvzor: *sídliště*), *kuř-e*, *staven-í*; *vstupn-é*, *hověz-í*).

4. FEMININA (*žen-a* (možný podvzor *Máňa*), *růž-e* (možný podvzor: *ulice*), *píseň-0*, *kost-0*; *bytn-á*, *průvodč-í*).

2. Skloňovací vzory ADJEKTIV (dlouhé tvary adjektiv (*mlad-ý*, *mlad-é*, *mlad-á*; *jarn-í*, *jarn-í*, *jarn-í*), krátké tvary adjektiv (*šťasten-0*, *šťastn-o*, *šťastn-a*), adjektiva individuálně přivlastňovací (*otcův-0*, *otcov-o*, *otcov-a*; *matčín-0*, *matčín-o*, *matčín-a*)).

3. Skloňovací vzory ZÁJMEN (zájmen bezrodých (*já*, *ty*, zvrtné *se*), zájmen rodových (*ten*, *náš*; *on*, *jenž*; *všechen*; *týž*, *tentýž*; *můj*, *tvůj*, *svůj*)).

4. Skloňovací vzory ČÍSLOVEK (skloňování adjektivní (např.: *st-ý* = mladý), skloňování zájmenné (např.: *jeden-0* = ten), skloňování substantivní (např.: *st-o* = město)).

5. Časovací vzory SLOVES pravidelných (slovesné třídy: I. (*nes-e*, *ber-e*, *maž-e*, *peč-e*, *tř-e*), II. (*tisk-ne*, *mi-ne*, *zač-ne*, *zaj-me*), III. (*kry-je*, *kupu-je*), IV. (*pros-í*, *trp-í*, *sáz-í*), V. (*děl-á*)). – Slovesa nepravidelná: *být*, *jíst*, *vědět*, *ctít*.

SYNTAX popisuje druhou významovou rovinu gramatickou (vedle významové roviny morfoloické). Týká se to VĚTNÝCH ČLENŮ, VĚT, SOUVĚTÍ a TEXTŮ TEXTOVÉ SYNTAXE. Viz:

1. VĚTNÉ ČLENY (základní a základové větné členy (PODMĚT, PŘÍSUDEK); rozvíjející větné členy (PŘÍVLASTEK, PŘEDMĚT, PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ), polovětné konstrukce (DOPLŇEK, PŘÍSTAVEK)).

2. VĚTY slovesné DVOJČLENNÉ (např.: *Slunce svítí*) – JEDNOČLENNÉ slovesné věty (např.: *Svítilo*); věty SPONOVÉ (např.: *Petr je nemocný*; *Bylo horko*) – NESPONOVÉ věty (např.: *Žák píše dopis*); věty AGENTNÍ (např.: *Žák píše dopis*) – DEAGENTNÍ věty (např. *Dopis je psán žákem*).

3. ZÁKLADOVÉ VĚTNÉ STRUKTURY VALENČNÍ (1. PŘÍSUDEK; 2. PODMĚT - PŘÍSUDEK; 3. PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT; 4. PŘÍSUDEK - PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ; 5. PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT - PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ; 6. PODMĚT - PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT; 7. PODMĚT - PŘÍSUDEK - PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ; 8. PODMĚT - PŘÍSUDEK - DOPLŇEK; 9. PODMĚT - PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT - PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ; 10. PODMĚT - PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT - DOPLŇEK; 11. věty s přísudkem složeným: 1. PODMĚT - PŘÍSUDEK složený; 2. PŘÍSUDEK složený).

4. NESLOVESNÉ VĚTY JEDNOČLENNÉ: 1. věty jmenné SUBSTANTIVNÍ (např. ORDINACE); 2. věty jmenné ADJEKTIVNÍ (např.: *Staromódní*); 3. věty jmenné ADVERBIÁLNÍ (např.: *Dobře*); 4. věty jmenné INFINITIVNÍ (např.: *Nemluvit*); 5. věty VOKATIVNÍ (např.: *Karle*); 6. věty CITOSLOVEČNÉ (např.: *Pst!*); 7. věty PŘEDLOŽKOVÉ (např.: *Pod psa*); 8. věty ČÁSTICOVÉ (např.: *Ano*).

5. SOUVĚTÍ (souřadné (*Petr píše dopis Janě a sestra připravuje večeři*), podřadné (*Kdo se bojí, nesmí do lesa*) a složité (*Po zemi chodili dva muzikanti, jeden šel s harmonikou, druhý chodil s houslemi*)).

6. TEXTOVÁ SYNTAX popisuje elementární textové jednotky a text.

ZNAKOVÉ PROSTŘEDKY SPISOVNÉ ČEŠTINY

odkazují k jevům vnímané skutečnosti, k věcem, které nás obklopují, k faktům a ke vztahům skutečnosti. V rámci teorie odrazu (jako jedné z filosofických forem poznání) lze odkazování nazvat OZNAČOVÁNÍM a vztah vznikající v procesu odkazování mezi zvukovými nebo grafic-

kými výrazovými jednotkami je vztah ZNAKOVÝ. Podle F. de Saussure ZNAK, a to nejen jazykový, představuje jednotu označujícího (čili zvukovou/grafickou podobu znaku) a označovaného (čili odraz určitého úseku skutečnosti v našem vědomí).

JAZYKOVÝ ZNAK

z hlediska strukturně lingvistického je něco MATERIÁLNÍHO, co označuje něco jiného vzhledem k jeho slovnímu významu, společně sdílené mluvčím i posluchačem. Tak např. jazykový znak čili slovo *kočka* v podobě materiální AKUSTICKÉ [kočka] nebo materiální GRAFICKÉ *kočka* označuje pojmenovávaný předmět *kočku*, tj. reálně existující *kočku*. Mezi slovem *kočka* a objektem, který označuje, tj. *kočkou*, je vztah OZNAČENÍ.

MYŠLENÁ *kočka* je odrazem skutečného předmětu *kočky* ve vědomí uživatele jazyka. Mezi pojmem *kočky* a předmětem *kočky* existuje vztah ODRAZU.

Vztah mezi slovem *kočka* a jeho významem je vztah VÝZNAMOVÝ. Z toho je vidět, že název nějaké bytosti, zvířete či věci nemá nic společného s jeho podstatou.

OZNAČUJÍCÍ JAZYKOVÉHO ZNAKU musí být vnímatelné lidskými smysly. Jde o tzv. materiálnost jazykového znaku, a to jeho formy zvukové, např. vyslovené slovo [kočka], nebo formy grafické, např. napsané slovo *kočka* malými tiskacími písmeny české latinky.

SYSTEM PŘIROZENÉHO JAZYKA

je podle STRUKTURNÍ JAZYKOVĚDY založený na LINEÁRNOSTI, na NESTEJNORODOSTI a na HIERARCHII elementárních JAZYKOVÝCH JEDNOTEK zahrnujících HLÁSKY, FONÉMY nebo GRAFÉMY příslušného přirozeného jazyka. Viz v našem případě ČEŠTINY:

LINEÁRNOST JAZYKOVÉHO SYSTÉMU

se týká všech jazykových rovin, ke kterým patří HLÁSKY, FONÉMY nebo PÍSMENA ve SLOVĚ, dále SLOVA, VĚTY a VYŠŠÍ VĚTNÉ CELKY v TEXTU. V jazykovém systému to vyžaduje, aby jeho prvky byly uspořádány LINEÁRNĚ a toto umístění prvků v lineárním řetězu je závazné, např. psané slovo *kočka* má toto lineární řazení písmen v tomto pořadí: *k-o-č-k-a*, a žádné jiné.

ANIZOTROPIE JAZYKOVÉHO SYSTÉMU

čili jeho NESTEJNORODOST umožňuje vnímat především ty jazykové formy, které jsou dostatečně rozrůzněné, a tím od sebe poznatelné; např. *kočka* (substantivum), *kočičí* (adjektivum).

HIERARCHIE JAZYKOVÉHO SYSTÉMU

spočívá v tom, že jazykový systém je konstituován HIERARCHICKY. Hierarchie vyžaduje tu vlastnost jazykového systému, která se týká výstavby jazykových jednotek z elementárních prvků v prvky z nich složené. Jako ELEMENTÁRNÍ PRVEK ve výstavbě jazykového systému je v přirozeném jazyce HLÁSKA/FONÉM, resp. GRAFÉM. Jako SLOŽENÉ PRVKY jsou pojímány MORFÉMY, SLOVA a VĚTY.

ELEMENTÁRNÍ PRVKY JAZYKOVÉHO SYSTÉMU (HLÁSKA, FONÉM, LITERA)

HLÁSKA patří k elementárním neznakovým jednotkám; jde o zvukový segment, který nemá znakovou povahu, neboť není nositelem žádného znakového významu – HLÁSKY slouží jako materiální substance jazyka, a to jako prostředek diferenciacce jazykových prvků. Hlávky zapisujeme do hranatých závorek [spjef] = *zpěv*.

Čeština má: A. 27. šumových nebo šumotónových SOUHLÁSEK: [1. b, 2. p, 3. m, 4. f, 5. v, 6. t, 7. d, 8. n, 9. s, 10. z, 11. c, 12. dz, 13. r, 14. ř, 15. š, 16. ž, 17. č, 18. dž, 19. ť,

LEXÉM je nositelem určitého významu a je skladebně samostatný na rozdíl od MORFÉMŮ a FONÉMŮ, např. slovo *kočka* s významem *malá kočkovitá šelma (chovaná v domácnosti)*; např. ve větách *Kočka zamňoukala – Zamňoukala kočka* může stát substantivum *kočka* v libovolné pozici v rámci věty jednoduché slovesné.

VĚTA je vytvořena ze SLOV a nese významovou informaci, např. věta *Kočka mňouká*: PROCESOR (*Kočka*) – PROCES akční (*mňouká*) má základovou větnou strukturu na úrovni větných členů S – P, tj. PODMĚT (subjekt, S): *Kočka* – P PŘÍSUDEK (predikát, P): *mňouká*; na úrovni slovních druhů N¹ – VF_{osobní}. čili PODMĚT v 1. p. j. č. a PŘÍSUDEK vyjádřený SLOVESEM URČITÝM ve tvaru OSOBNÍM čili VF_{osobní}. Z hlediska KLASIFIKACE ZÁKLADOVÝCH VĚTNÝCH STRUKTUR podle VĚTNĚ-ČLENSKÉHO a SLOVNĚDRUHOVÉHO CHARAKTERU POZIC větných členů jde o druhou ZVS podle valence přísudku, tj. ZVS: PODMĚT – PŘÍSUDEK čili *Kočka mňouká*.

ZÁKLADOVÉ VĚTNÉ STRUKTURY podmětové a nepodmětové jsou v počtu **JEDENÁCTI** struktur v současné spisovné češtině:

1. ZVS: PŘÍSUDEK (např. *Mrholí*).
2. ZVS: PODMĚT - PŘÍSUDEK (např.: *Kočka - mňouká*).
3. ZVS: PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT (např.: *Chutná - mně*).
4. ZVS: PŘÍSUDEK - PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ (např.: *V komíně - hučí*).
5. ZVS: PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT - PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ (např.: *Bolí - mě - v uchu*).
6. ZVS: PODMĚT - PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT (např.: *Sestra - nakrmila - kočku*).
7. ZVS: PODMĚT - PŘÍSUDEK - PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ (např.: *Kočka - leží - na kanapi*).
8. ZVS: PODMĚT - PŘÍSUDEK - DOPLNĚK (např.: *Kočka - vypadala - unavená*).
9. ZVS: PODMĚT - PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT - PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ (např.: *Bratr - zaparkoval - auto - do garáže*).
10. ZVS: PODMĚT - PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT - DOPLNĚK (např.: *Lékař - uznal - pacienta - nemocného/nemocným*).
11. (a) ZVS: PODMĚT - PŘÍSUDEK_{složený} (např.: *Matka - je + učitelka. Kočka - je + hra-vá. Dítě - chce + spát. Kočka - nepřestávala + dorážet.*) ve větách dvojčlenných podmětových;
11. (b) ZVS: PŘÍSUDEK_{složený} (např.: *Je + sychravo = PREDIKATIVUM*) ve větách jednočlenných nepodmětových.

PARADIGMATICKÉ VZTAHY SLOV OHEBNÝCH – SUBSTANTIV, ADJEKTIV, PRONOMIN, NUMERALÍ, VERB

jsou vztahy mezi jazykovými prvky, které jsou si podobné a vyskytující se v různých jazykových jednotkách, jež patří stejnému dílčímu systému. Tyto prvky jsou uspořádány do tříd, jež se terminologicky označují jako PARADIGMATA čili VZORY. V češtině jde o tato DEKLINAČNÍ a KONJUGAČNÍ PARADIGMATA:

SKLOŇOVÁNÍ PODSTATNÝCH JMEN (SKLOŇOVACÍ TYPY a PODTYPY, VZORY a PODVZORY):

SUBSTANTIVA ŽIVOTNÁ (*pán-0* (možné podvzory: *soused-0, dělník-0*), *muž-0* (možné podvzory: *učitel-0, lovec-0*); *předsed-a* (možné podvzory: *husit-a, Láď-a, sluh-a*),

soudc-e; hajn-ý, průvodč-i).

SUBSTANTIVA NEŽIVOTNÁ (*hrad-0* (možný podvzor: *les-0*), *stroj-0*; *zlat-ý*).

NEUTRA (*měst-o* (možný podvzor: *středisk-o*), *moř-e* (možný podvzor: *sídlišt-ě*), *kuř-e*, *staven-í*; *vstupn-é*, *hověz-í*).

FEMININA (*žen-a* (možné podvzory: *gejš-a*, *Máň-a*), *růž-e* (možný podvzor: *ulic-e*), *píseň-0*, *kost-0*; *bytn-á*, *průvodč-i*).

SKLOŇOVÁNÍ PŘÍDAVNÝCH JMEN (SKLOŇOVACÍ TYPY ČI VZORY):

vz. *mlad-ý*, *mlad-é*, *mlad-á*;

vz. *jarn-í*, *jarn-í*, *jarn-í*;

vz. *šťasten-0*, *šťastn-o*, *šťastn-a*.

SKLOŇOVÁNÍ ZÁJMEN (SKLOŇOVACÍ TYPY ČI VZORY):

Zájmena BEZRODÁ osobní *já*, *ty*, *my*, *vy* a zvrtné zájmeno *se*, *si*;

Zájmena RODOVÁ se skloňováním zájmeným: a) tvrdým: vz. *ten*, *ta*, *to*; b) měkkým: vz. *náš*, *váš*; c) tvrdým i měkkým: vz. *všechen*.

Zájmena RODOVÁ se skloňováním jako přídavná jména: (a) tvrdým: např. *jaký*, *každý*, *který*, *samý*, *takový*, *veškerý*, *žádný*; (b) měkkým: např. *čí*, *její*, *jejíž*; (c) zvláštním: viz *sám*; *můj*, *tvůj*, *svůj*; *týž*/*tentýž*.

SKLOŇOVÁNÍ ČÍSLOVEK (SKLOŇOVACÍ TYPY ČI VZORY):

Skloňování ČÍSLOVEK podle přídavných jmen vz. *mlad-ý*, *mlad-á*, *mlad-é* a *jarn-í*, *jarn-í*, *jarn-í* (např. *prv-ý*, *druh-ý*; *st-ý*; *tisíc-ý*; *dvoj-í*, *oboj-í*) nebo podle jmenného vz. *mlád-0*, *mlád-a*, *mlád-o* (např. *dvoj-e*, *troj-e*, *čtver-y*);

Skloňování ČÍSLOVEK podle zájmena *ten* se skloňují číslovky *jeden-0* a *nejeden-0*.

Skloňování ČÍSLOVEK podle podstatných jmen: a) mužská neživ. vz. *hrad-0* (*milión-0*, *tucet-0*) nebo vz. *stroj-0* (*tisíc-0*); b) ženská podle vz. *žen-a* (*miliard-a*, *polovin-a*) nebo podle vz. *růž-e* (*polovic-e*) anebo podle vz. *kost-0* – *píseň-0* (*čtvrt-0*); c) střední podle vz. *měst-o* (*st-o*; *pater-o*; *mál-o*, *nemál-o*).

PARADIGMATA KONJUGAČNÍ a jejich pravopis: viz slovesa PĚTI tříd (podle tvaru 3. os. j. č. přítomného času: *-e*, *-ne*, *-je*, *-í*, *-á*) nebo ŠESTI tříd podle kmene neurčitého způsobu (*-0-*, *-nou-*, *-ě/-e-*, *-i-*, *-a/-e-*, *-ova*).

Viz slovesné třídy:

I. <i>-e</i> (<i>nes-e</i> , <i>ber-e</i> , <i>maž-e</i> , <i>tř-e</i>)	I. <i>-0-</i> (<i>krýt</i> , <i>nést</i> , <i>péci</i> , <i>péct</i>)
II. <i>-ne</i> (<i>tisk-ne</i> , <i>mi-ne</i> , <i>zač-ne</i> , <i>zaj-me</i>)	II. <i>-nou-</i> (<i>mi-nou-t</i> , <i>tisk-nou-t</i>)
III. <i>-je</i> (<i>kry-je</i> , <i>kupu-je</i>)	III. <i>-ě-</i> nebo <i>-e-</i> (<i>um-ě-t</i> , <i>trp-ě-t</i> , <i>lež-e-t</i>)
IV. <i>-í</i> (<i>pros-í</i> , <i>trp-í</i> , <i>sáz-í</i>)	IV. <i>-i-</i> (<i>pros-i-t</i>)
V. <i>-á</i> (<i>děl-á</i>)	V. <i>-a-</i> nebo <i>-e-</i> (<i>děl-a-t</i> , <i>sáz-e-t</i>)
	VI. <i>-ova-</i> (<i>kup-ova-t</i>)

PARADIGMATA SLOVES NEPRAVIDELNÝCH a jejich pravopis: 1. *být* (1. os. j. č.: *jsem*), 2. *jíst* (1. os. j. č.: *jím*), 3. *vědět* (1. os. j. č.: *vím*), 4. *chtít* (1. os. j. č.: *chci*).

SYNTAGMATICKÉ VZTAHY (DETERMINACE, PREDIKACE, KOORDINACE, APOZICE)

jsou vztahy mezi jazykovým prvkem a jeho okolím. SYNTAGMATIKA spočívá ve spojování slov jako větných členů ve větě; jde o zpracování vztahů z mimojazykové skutečnosti, které se uskutečňují jako URČOVÁNÍ (čili determinace) nebo PŘISUZOVÁNÍ (čili predikace) anebo PŘIŘAZOVÁNÍ (čili koordinace) či PŘISTAVOVÁNÍ (čili apozice). V češtině jde především o vztahy větné. Rozlišujeme tyto syntagmatické vztahy:

DETERMINAČNÍ SYNTAGMA (KONGRUENCE, REKCE, ADJUNKCE)

neboli URČOVACÍ SKLAD vyjadřuje stav podřízenosti (čili subordinace) jednoho členu v syntagmatu druhému, např. *hezká slečna* (*hezká* je PŘÍVLASTEK, ATRIBUT) nebo *psát dopis* (*dopis* je PŘEDMĚT, OBJEKT) anebo *cesta polem* (*pozem* je PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ, ADVERBIALE).

SUBORDINACE se v češtině vyjadřuje trojím způsobem: 1. SHODOU (KONGRUENCÍ), např. *nové kolo*, *pilná žákyně*, *milé kotě*, *Petra psala*; 2. ŘÍZENOSTÍ (REKCI), např. *psát knihu*, *přednáška o Nerudovi*, *roh lavice*, *trest smrti*, *vrh koulí*; 3. PŘIMYKÁNÍM (ADJUNKCÍ), např. *pracovat ve škole*, *přijít v sobotu*, *ležet na pohovce*.

PREDIKAČNÍ SYNTAGMA (ZPŮSOB SLOVESNÝ (MODUS), ČAS SLOVESNÝ (TEMPUS))

neboli PŘISUZOVACÍ SKLAD vyjadřuje vztah PŘÍSUDKU věty k PODMĚTU věty, např. *Lampa svítí*. *Žákyně píše úkol*. *Jana uvařila oběd*. *Bratr je učitel*. TVAR PŘÍSUDKU v češtině je určen jeho funkcí jako přísudku věty a jednak jeho skladební podřízeností shodovými kategoriemi podmětu. Sloveso v přísudku tak realizuje kategorie PREDIKAČNÍ (čili přísuzovací) a kategorie SHODOVÉ (čili kongruentní) ve větách dvojčlenných podmětových, např. *Lampa svítí*. U vět jednočlenných nepodmětových se slovesem neosobním v přísudku věty typu *Prší*, *Pršelo*, *Bude pršet*, popř. typu se sponovým slovesem *být* (*Je deštivo*, *Bylo deštivo*, *Bude deštivo*) kvalifikujeme činnost, stav nebo vlastnost SLOVES přímo ke sdělované skutečnosti, a nikoli jejím pojmenováním PODMĚTEM věty, např. *Sněží*. – *Padá sníh*.

KATEGORIE PREDIKAČNÍ (čili PŘISUZOVACÍ) jsou slovesné kategorie ČASU a ZPŮSOBU, např. *Věra psala* je VĚTA podle způsobu slovesného oznamovací ve 3. os. j. č., která vyjadřuje děj minulý.

KATEGORIE SHODOVÉ (čili KONGRUENTNÍ) jsou kategorie OSOBY, ČÍSLA, SLOVESNÉHO RODU a RODU JMENNÉHO, pokud je ve větě realizován (např. *Věra psal-a*; *Kluci psal-i*).

ROD SLOVESNÝ vyjadřuje tu skutečnost, která se týká PODMĚTU věty; je-li PODMĚT věty AKTIVNÍ, mluvíme o VĚTĚ AGENTNÍ (např. *Věra psala dopis*), není-li aktivní, mluvíme o větě s PASÍVNÍM PODMĚTEM (např. *Dopis byl napsán Věrou*).

KOORDINAČNÍ SYNTAGMA SLUČOVACÍ, ODPOROVACÍ, STUPŇOVACÍ, VYLUČOVACÍ, DŮSLEDKOVÉ

neboli PŘIŘAZOVACÍ SKLAD je syntaktické spojení dvou či více větných členů, které jsou si rovnocenné; KOORDINACÍ se členy znásobují, ale netvoří se jimi členy nové. Syntaktické vztahy mezi členy koordinační skupiny se vyjadřují buď spojkami (*bratr a sestra*) nebo bezspojčně (*otec, matka, sestry i bratr byli spokojeni*).

V češtině rozlišujeme tyto druhy PŘIŘAZOVÁNÍ: 1. SLUČOVACÍ (*kočka a kocour*); 2. ODPOROVACÍ (*ne kočka, ale kocour*); 3. STUPŇOVACÍ (*kočka, ba i kocour*); 4. VYLUČOVACÍ (*bud' kočka,*

nebo kocour); 5. DŮSLEDKOVÝ (*kočka, proto i kocour*).

APOZIČNÍ SYNTAGMA

neboli PŘISTAVOVACÍ SKLAD spočívá ve spojení dvou nebo více slov či vět, a to téže větné platnosti: 1. PODMĚT: *Michal Viewegh* (PODMĚT), *český spisovatel* (PODMĚT), *napsal Báječná léta pod psa*. 2. PŘEDMĚT: *Úspěšné hokejisty, majitele zlatých medailí* (PŘEDMĚT), *vítaly na letišti zástupy fanoušků*. 3. PŘÍVLASTEK: *V pátek se konala imatrikulace nových studentů, posluchačů prvního ročníku UJEP* (PŘÍVLASTEK). 4. PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ: *Návštěvníci přijeli pod horu Říp, do krajiny opředené pověstmi* (ADVERBIALE) *o příchodu praotce Čecha*.

Charakteristické pro PŘÍSTAVEK je navrstvování různých vztahů obsahových. Viz: 1. PŘÍSTAVEK vysvětlovací, např. *Petr, jako náš vedoucí, je na nás slabý*. 2. PŘÍSTAVEK výčtový, např. *Byt se skládal z pěti místností, a to z obýváku, z pracovny, z dětského pokoje, z ložnice a z kuchyně*. 3. PŘÍSTAVEK zužovací, např. *Všichni žáci, zvláště žákyně, projevovali své nadšení*. 4. PŘÍSTAVEK shrnující, např. *Voleb do školního senátu se zúčastnili žáci, žákyně, učitelky, učitelé i hospodářští pracovníci školy, zkrátka všichni členové školy*.

Přístavkový vztah je možno vyjádřit vedle výrazů povahy substantivní i adjektivy, adverbii nebo slovesy. Viz: 1. PŘÍSTAVEK ADJEKTIVNÍ, např. *Jana byla vždy nezáladná, neschopná zákeřnosti*. 2. PŘÍSTAVEK ADVERBIÁLNÍ, např. *Počínali si bezchybně, perfektně*. 3. PŘÍSTAVEK slovesný, např. *Fena v pravidelných intervalech barví, tj. hárá*. 4. PŘÍSTAVEK PŘÍVĚTNÝ, např. *K největšímu počtu vloupání obvykle dochází v době dovolených* (předložkový pád), *kdy majitelé bytů nejsou doma*. 5. PŘÍSTAVEK vyjádřený slovnědruhovými VÝRAZY NESTEJNORODÝMI, např. *Bydlí nedaleko* (příslovce), *v následující ulici* (pád předložkový). 6. PŘÍSTAVEK vyjádřený NESTEJNORODÝMI VÝRAZY, které jsou splývavě spojené, např. *dole* (příslovce), *pod podlahou* (předložkový pád).

ODCHYLKY OD PRAVIDELNÉ VĚTNÉ STAVBY

1. ANAKOLUT (je odchylka od pravidelné větné stavby spočívající z VYBOČENÍ započaté větné konstrukce, opuštění konstrukce a přechod ke konstrukci jiné: *Holka, když si nedá pozor, hned se jí něco stane*).

2. APOZIOPEZE (je odchylka od pravidelné větné stavby spočívající v neukončení výpovědi: *Ať už jsi pryč, nebo tě...*).

3. ATRAKCE (je syntaktická spodobá: *je širší než delší = než je dlouhý*).

4. ELIPSA (je odchylka od pravidelné větné stavby spočívající v nevyjadřování slov, která náleží do větného schématu: *Zítřka musím na přednášku = jít*).

5. KONTAMINACE (je směšování vazeb: *cenit si něco a vážit si něčeho* dává smíšenou vazbu *cenit si něčeho*).

6. OSAMOSTATŇOVÁNÍ ČÁSTÍ VĚTY (je odchylka od pravidelné větné stavby spočívající s vytčením některé části věty před větou (*Hudba, ta dovede rozehřát*) nebo za větou (*On se ho lekl, toho psa*)).

7. VSOUVÁNÍ (je odchylka od pravidelné větné stavby spočívající v připojení nějaké poznámky k obsahu nebo k formě věty: *Přišla bohužel pozdě*).

IV.

ČEŠTINA MLUVENÁ – HLÁSKOSLOVÍ (FONEMATICKÝ SYSTÉM SEGMENTÁLNÍ – FONEMATICKÝ SYSTÉM SUPRASEGMENTÁLNÍ)

ČEŠTINA MLUVENÁ – ZVUKOVÁ ŘEČ

ČEŠTINA jako jazyk přirozený existuje ve dvou základních materiálních realizacích, a to v mluvené a ve psané podobě. Z hlediska komunikačního jsou si různé myšlenky mluvené a psané rovnocenné, ale rozdílné jsou svojí materiální stránkou. Jednomu jazykovému systému tak odpovídají dva typy komunikačních realizací v řeči MLUVENÉ a PSANÉ. MLUVENÁ ŘEČ je konstituována z hlediska materiálního zvukovými vlnami, které jsou tvořeny mluvidly mluvčího ve shodě se zvyklostmi mluvčího daného sociálního společenství, tak aby je bylo možno přijímat SLUCHEM.

FUNKCE ŘEČI A JAZYKA

Mluvená i psaná řeč plní všechny jazykové a řečové funkce, které jazyk při komunikaci má k dispozici. Funkce jazyka a řeči se realizují až v konkrétních řečových projevech. Jde o funkce jazyka a řeči, k nimž patří tyto funkce:

1. **POZNÁVACÍ FUNKCE** vzniká spojením funkce ROZUMOVÉ a funkce SDĚLOVACÍ. Její podstata spočívá v tom, že jazyk a řeč pomáhá jeho uživateli poznávat skutečnost a toto poznání sdělovat.

1.1 **FUNKCE MENTÁLNÍ** vyplývá z biolingvistické podstaty řeči a je základní funkce řeči nebo jazyka na komunikativní funkci nezávislá. Jde o funkci, která spočívá ve schopnosti řeči být nástrojem poznání a myšlení sloužící k vytváření psychických obsahů v centrální nervové soustavě jedince, resp. v mozku jedince. Pokud u jedince nefungují rozumové procesy, pak jeho projevy jsou pudové a situačně podmíněné (viz idiotická řeč).

1.2 **FUNKCE REFERENČNÍ** čili **SDĚLNÁ** vyplývá ze sociální podstaty řeči a jazyka a staví na jazyku jakožto nejdůležitějšímu prostředku slovního styku mezi lidmi.

2. **VÝRAZOVÁ FUNKCE** vychází z biolingvistické podstaty řeči. Slouží k vyjadřování škály citů, pocitů, nálad, zážitků, prožitků, přání, nadějí a obav.

3. **VÝZVOVÁ FUNKCE** vychází z biolingvistické podstaty řeči. O této funkci hovoříme tehdy, pokouší-li se mluvčí svým projevem přímo ovlivnit činnost příjemce.

4. **FATICKÁ FUNKCE** je chápána jako funkce kontaktní při navazování společenského kontaktu (např. kontaktní hovory o počasí).

5. **ESTETICKÁ FUNKCE** vychází ze schopnosti člověka těšit se z krásy řeči, popř. i umělecky z ní tvořit, pokud má jedinec příslušný talent.

6. **METAJAZYKOVÁ FUNKCE** umožňuje popis řeči nebo jazyka jimi samými.
7. **CHARAKTERIZAČNÍ FUNKCE** je funkce: a) individualizační, b) sociálně diferenciativní, d) teritoriálně diferenciativní.
8. **NÁRODNĚ-REPREZENTATIVNÍ FUNKCE** u spisovného jazyka reprezentuje jazykovou a gramatickou vyspělost daného jazyka.

FONETIKA – SEGMENTÁLNÍ ZVUKOVÁ ROVINA ŘEČI

FONETIKA je vědní obor, který se zabývá **SEGMENTÁLNÍ ZVUKOVOU ROVINOU ŘEČI**, a to ze všech aspektů. Především popisuje **ARTIKULAČNÍ**, **AKUSTICKOU** a **PERCEPČNÍ** stránku zvukových **SEGMENTŮ**, a to tak, jak se projevují ve zvukových projevech.

PERCEPČNÍ FONETIKA (ZRAK – SLUCH)

zkoumá **SLYŠENÍ** akustického signálu mluvené řeči a jeho **VNÍMÁNÍ** příslušným sluchovým analyzátozem s vyhodnocováním vnímaného signálu v **MOZKU** jedince. V případě jedince neslyšícího nebo náhle ohluclého či nedoslýchavého vystupuje do popředí analyzátoz zrakový, který umožňuje postiženému jedinci řeč odezírat ze rtů, a tím částečně kompenzovat činnost a funkci sluchového analyzátozu. Odezírání mluvy ze rtů mluvčího vychází z viditelných znaků mluvené řeči.

ORGÁNY PŘIJÍMAJÍCÍ ŘEČOVÝ SIGNÁL (ZRAK – SLUCH) umožňují člověku orientaci ve vnějším prostředí a komunikaci s ním.

ZRAK sehrává prvořadou roli v prostorové orientaci; rozvojem písma se jeho význam přesunul i do oblasti komunikační. Rovněž při vytváření podmíněných reflexů v ontogenezi řeči sehrává zrak důležitou úlohu při vytváření prvních akusticko-opticko-motorických podmíněných reflexů, které působí na mozkovou kůru značně složitým procesem podráždění. Z komunikačního hlediska se zrak dostává do popředí u jedinců neslyšících, kteří řeč druhých lidí mohou odezírat.

ZRAK umožňuje zachycovat světelné **VLNY** a jejich prostřednictvím vnímat skutečnost. Zraková percepce je ve své podstatě komplexní děj; utvářejí jej optický systém oka, zrakové receptory v oku, neuronové buňky zrakové dráhy a neuronové okruhy v mozku.

KANÁL OPTICKÝ se rovněž podílí na **PERCEPCI** lidské řeči. Zpracovává tzv. **OPTICKO-VIZUÁLNÍ PROSTŘEDKY ŘEČI**. Jde o jevy, které se odrážejí u mluvčího při mluvení v obličejí, dále v gestikulaci při celkovém jeho chování. Tyto jevy jsou přenášeny do zrakového receptoru posluchače, a to prostřednictvím optických vln. **ZRAK** poskytuje jedinci základní informace o přítomnosti nebo nepřítomnosti světla, dále o jeho intenzitě, barvě, o formě světelných podmětů, o rozměrech zrakového prostoru atp. Z komunikačního hlediska je vlastní závažnost opticko-vizuálního kanálu daleko menší ve srovnání s důležitostí kanálu akustického; odhaduje se, že asi 30 % mluvené řeči odezíráme souběžně s vnímáním řečového signálu akustického. Z ontogenetického hlediska hraje zrak významnou roli při osvojování mluvy, neboť dítě učící se mateřštině sleduje (v některých okamžicích) tvář mluvčí osoby (zejména matky); orientuje se např. jejím sevřením rtů při výslovnosti některých hlásek ap.

SLUCHOVÝ ANALYZÁTOZ se uplatňuje jak na kontrole vysílaného řečového signálu (zpětnovazebná auditivní kontrola), tak i na jeho percepce (přijímání) a dekodování. Orgán pro sluchové vnímání tvoří komplex sluchového analyzátozu. Tento komplex začíná sluchovým receptorem a končí korovou částí sluchového analyzátozu. Sluchový analyzátoz se skládá ze tří

částí: a) sluchového receptoru, b) sluchové dostředivé dráhy a nižších center a c) korové oblasti pole sluchového. Sluchový analyzátor tvoří soustavu neuronů, jež přivádějí vzruchy z vláskových buněk Cortiho orgánu. Akustický analyzátor má své receptory, protoneurony, převodová jádra v několika etážích CNS a korové pole v mozku.

SLUCHOVÝ RECEPTOR je periferní část sluchového analyzátoru. Dělí se na tři části, které se liší jak fylogenetickým a embryonálním původem, tak i funkcí. Jde o a) zevní ucho (boltec a zevní zvukovod), b) střední ucho (středoušní dutina se sluchovými kůstkami ventilovaná faryngotympanickou tubou – Eustachovou trubicí) a c) vnitřní ucho (hlemýžď labyrintu). Hranici mezi zevním a středním uchem tvoří bubínek a hranici mezi středním a vnitřním uchem tvoří membrány oválného a okrouhlého okénka. Nervová dráha sluchová spojuje receptor s korovou oblastí sluchového analyzátoru. Sluchová kůra je u člověka lokalizována v oblasti Heschlových příčných závitů. Prostorové slyšení vychází z existence binaurálního slyšení. Z psychofyzikálního hlediska platí tendence, že u nízkých frekvencí je rozhodující časové zpoždění (s jakým akustická vlna dorazí na vzdálenější ucho), ale ve vysokých frekvencích rozhoduje intenzitní rozdíl mezi akustickým tlakem na obou uších.

ŘEČOVÝ ZVUKOVÝ SIGNÁL – ÚSTROJÍ DÝCHACÍ

ŘEČ MLUVENÁ je reprezentována zvukovým signálem, který je spojitým sledem hlásek; v češtině sestává z TÓNŮ, ŠUMOTÓNŮ a ŠUMŮ.

O TÓNECH v řeči mluvíme v těch případech, když se jedná o zvuky PERIODICKÉ. Tyto zvuky jsou tvořeny kmitáním hlasivek, a to tak, že hlasivky přerušují v pravidelných intervalech souvislý výdechový proud jdoucí z plic. Tónové hlásky v češtině jsou SAMOHLÁSKY nebo DVOJHLÁSKY.

ŠUMY jsou v řeči neperiodické zvuky vznikající buď průchodem výdechového proudu vzduchu úžinou, nebo náhlým uvolněním závěru; jde o SOUHLÁSKY ŠUMOVÉ a ŠUMOTONOVÉ.

LIDSKÝ HLAS vzniká periodickým chvěním vzdušného sloupce, který je anatomicky situován v mluvidlech nad hlasivkami. Střídavým rozevíráním a zavíráním hlasivkové štěrbinou prostřednictvím tlaku vzduchu vydechovaného z průdušnice a při svírání a rozevírání hlasivek se zhušťuje a zředňuje vzduch nad hlasivkami. Touto činností vzniká tzv. ZÁKLADNÍ TÓN.

ZÁKLADNÍ TÓN: 1. VÝŠKA základního tónu je dána počtem kmitů za sekundu. 2. SÍLA tónu je dána amplitudou vzdušného kmitu podle kmitu hlasivek a rychlosti vzdušného proudu. 3. BARVA tónu je dána počtem, výškou a silou parciálních čili harmonických tónů. 4. ZÁKLADNÍ HRTANOVÝ TÓN nabývá vlastnosti lidského hlasu až průchodem rezonančními dutinami. Napětí hlasivek je dáno regulací činnosti svalových skupin hrtanového svalstva a pomocnou činností zevního hrtanového svalstva.

ÚSTROJÍ FONAČNÍ – HLASOVÉ ÚSTROJÍ

V hlasovém ústrojí vzniká lidský HLAS. Nehlasný výdechový proud se zde modifikuje na výdechový proud fonační. Hlasové ústrojí je uloženo v hrtanu. LARYNX je typicky lidským orgánem s funkcí vytvářet tzv. základní hlas, jehož dalšími úpravami v nadhrtanových dutinách vzniká lidský hlas.

Z akustického hlediska se jedná o uvedení hlasivek do pohybu a o následné rozvlnění vzduchu v prostoru nad nimi. Pro fonaci je důležité, aby hlasivky byly vyvedeny z tzv. klidového postavení. V klidovém postavení prochází vzduch trojúhelníkovou štěrbinou (glottidou) mezi hlasivkami směrem dolů do plic a z plic se vrací směrem vzhůru stejnou cestou. Při řeči se hlasivky chovají ale jinak; trojúhelníková štěrbinu se uzavře – hlasivky se přimknou po celé

délce k sobě. Výdechový proud je zastaven; tlak subglottálního vzduchu se na uzavřenou glottidu ustavičně stupňuje, až povolí závěr, štěrbinu se otevře a takto vzniklým otvorem unikne určité množství vzduchu do prostoru nad hlasivkami. Frekvence tohoto opakování závisí na délce hlasivek a na jejich napětí; u mužů asi 80 až 300 krát za sekundu; u žen asi 160 až 600 krát za sekundu. Ve fonetice se užívá jako základního určení výšky tónu frekvence v Hz.

LIDSKÝ HLAS vzniká nárazy vzduchu nad hlasivkami. Tomuto specifickému typu zhušťování a zředování říkáme fonace. FONACE využívá v procesu tvorby akustického signálu řeči celé soustavy rezonátorů. Hlavní rezonanční dutiny hlasového traktu jsou: a) dutina FARYNGÁLNÍ, b) dutina ÚSTNÍ, c) dutina NOSOHLTANOVÁ, d) labiální REZONÁTOR. NADHRTANOVÉ DUTINY představují komplex rezonátorů, které zesilují z hlasivkového tónu právě ty zvukové tóny, které se shodují frekvencí s kmitočtem odpovídajícím délce a tvaru a i velikosti nadhrtanových dutin.

VÝŠKA, SÍLA, BARVA HLASU

TÓN, který vydává samotný HRTAN, se nazývá ZÁKLADNÍ TÓN. Ten u člověka neexistuje sám o sobě (izolovaně), nýbrž vždy je modifikován činností nadhrtanových dutin. 1. VÝŠKA HLASU je závislá na délce hlasivek a na jejich napětí. Více napjaté hlasivky vydávají vyšší tón. Rovněž výška hlasu je tím vyšší, čím je tlak výdechového proudu silnější. V tomto případě se ale zvyšují jen tóny vysoké, hluboké tóny se naopak snižují. 2. SÍLA HLASU je dána tlakem výdechového proudu. 3. BARVA HLASU je individuální pro každého mluvčího; je utvářena všemi akustickými vlastnostmi, jež hlas charakterizují.

HLASOVÉ ZAČÁTKY

znamenají způsob, jakým zahajujeme znění hlasu. Rozlišujeme hlasové začátky měkké, dyšné a tvrdé. 1. O MĚKKÉM HLASOVÉM ZAČÁTKU mluvíme tehdy, když výdechový proud rozkmitá sevřené hlasivky ponaáhlu; síla hlasu se zvětšuje pozvolna, až dosáhne požadované síly. 2. HLASOVÝ ZAČÁTEK DUŠNÝ je určitou modifikací měkkého hlasového začátku s tím, že hlasivky ponechávají v oblasti hlasivkových chrupavek trojúhelníkovou štěrbinu. 3. O HLASOVÉM ZAČÁTKU TVRDÉM hovoříme v těch případech, když se zavřené hlasivky prudce rozrazí výdechovým proudem a hlas zazní ihned a v plné síle.

FORMANTY

HLASOVÝ TRAKT představuje akustickou trubici naplněnou vzduchem. Lze ji zobrazit jako pravidelný cylindrický rezonátor (mírná zahnutost trubice nemá vliv na základní vlastnosti hlasového traktu). Při tvorbě většiny českých hlásek je trubice uzavřena v oblasti hlasivkové štěrbině a otevřená v ústí dutiny ústní. Průměrná délka této trubice je u dospělého muže 17,5 cm. Podle tohoto údaje je pak nejnižší rezonanční frekvence hlasového traktu rovna 504 Hz. Formanty představují rozmanitá výrazná zesílení v akustickém spektru. V češtině jsou důležité formanty samohlásek a dalších tónových hlásek, které lze odvodit od délky a tvaru nadhrtanových dutin jako rezonátorů. Formanty jsou jednotlivá maxima spektra. V rezonanční soustavě dochází k tvoření formantů. Formant představuje koncentraci akustické energie v dané frekvenční oblasti nadhrtanového traktu.

ÚSTROJÍ ARTIKULAČNÍ – DUTINY HRDELNÍ, ÚSTNÍ, NOSNÍ, RETNÍ

zahrnuje všechny orgány, které se účastní úpravy hlasu vycházejícího z hrtanu. Tyto orgány jsou primárně orgány s funkcí dýchací a nutriční; sekundárně slouží řečové činnosti, a to artikulaci. Artikulační orgány se dělí na dutiny a na orgány, které se nacházejí v těchto dutinách.

NADHRTANOVÉ DUTINY různým způsobem modifikují hrtanový hlas, a tak konstituují rozma-

nitě akustické podmínky hlásek. 1. HRDELNÍ dutina slouží jako průchod pro výdechový proud vzduchu. Má vliv zejména na formantovou složku samohlásek. 2. V ÚSTNÍ dutině se utvářejí jednotlivé hlásky; zejména je využívána pro vytváření vokálů, ale spolupodílí se i při tvoření souhlásek. 3. V češtině se dutina NOSNÍ při artikulaci hlásek uplatňuje při výslovnosti nazál [m, n, ň]. 4. RETNÍ dutina vyplňuje prostor mezi zuby a rty, který se mění při artikulaci některých hlásek. Proto je z artikulačního hlediska významná.

ARTIKULAČNÍ ORGÁNY ÚSTNÍ DUTINY ústní se dělí na PEVNÉ a na POHYBLIVÉ.

PEVNÉ ARTIKULAČNÍ ORGÁNY dutiny ústní jsou: HORNÍ ČELIST, ZUBY, DÁSNĚ, TVRDÉ PATRO.

POHYBLIVÉ ARTIKULAČNÍ ORGÁNY ústní dutiny jsou: rty, jazyk, dolní čelist, měkké patro s čípkem. 1. RTY (labia) se při mluvě uplatňují různě. 1. Při výslovnosti rty vytvářejí hlásky retoretne (bilabiální): [b, p, m, w] nebo retozubné (labiodentální): [v, f, m]. 2. Spoluvytvářejí hlásky dokreslováním jejich charakteristického zvuku. 2. ZUBY (dentes) horní nebo dolní mají největší význam pro tvoření hlásek řezáky, méně špičáky a nejméně stoličkami. Zuby jsou místem tvoření hlásek zubních (dentálních): [t, d]. 3. HORNÍ ČELIST (maxilla) a DOLNÍ ČELIST (mandibula) usnadňují artikulační práci jazyka v dutině ústní. Horní čelist je nehybná při artikulaci; dolní čelist vykazuje hybnost jen v míře omezené. 4. DÁSNĚ (alveoly) jsou součástí patra zhruba po úroveň prvních stoliček. Zde se soustřeďuje v češtině většina artikulace hlásek. Dásně dělíme na prealveoly (místo artikulace [s, z]) a postalveoly (místo artikulace [š, ž]). 5. TVRDÉ PATRO (palatum durum) tvoří část paterní klenby za alveolárním výstupkem a končí v místech zadní hranice paterní kosti. 6. MĚKKÉ PATRO (palatum molle) je nejzadnější část patra. Měkké patro mění tvar i polohu, a tak se aktivně účastní artikulace. Jedná se zejména o tvoření patrohrtanového závěru při hláskách ústních a jeho zrušení při hláskách nosních. 7. JAZYK (lingua) je nejdůležitějším artikulačním orgánem, který se jako nejpohyblivější orgán v dutině ústní aktivně účastní tvoření hlásek.

HLÁSKY (VOKÁLY, DIFTONGY, KONSONANTY)

1. SAMOHLÁSKY (vokály): Podle artikulačních vlastností jsou: [i, í, e, é, a, á, o, ó, u, ú]. 2. DVOJHLÁSKY (diftongy): Podle artikulačních vlastností jsou: [ou] (česká dvojhlaska); [au, eu] (ve slovech přejatých nebo v citoslovcích). 3. SLABIKOTVORNÉ SOUHLÁSKY: Podle artikulačních vlastností jsou: nazály [m, n, ň] a likvidy [l] a [r]. 4. KLOUZAVÉ HLÁSKY (glidy): Podle artikulačních vlastností jsou: [j] a [ɥ]. 5. PRAVÉ ŠUMOVÉ SOUHLÁSKY (konsonanty): Podle artikulačních vlastností jsou: [p, b, f, v] (labiály); [t, d, c, dz, s, z, ř, č, dž, š, ž] (alveoláry); [t', d'] (palatály); [k, g, ch] (veláry); [h] (glotála).

SYLABY

Hlásky se při výslovnosti seskupují do slabik. SLABIKA je nejmenší zvukovou jednotkou souvislé řeči. Vrcholem slabiky je samohláska nebo dvojhlaska, popř. sonorní hláska [r] (*tr-hat*), [l] (*vl-na*), [m] (*se-dm*) aj. V češtině platí pravidlo, že kolik je ve slově samohlásek nebo slabikotvorných souhlásek, tolik má slovo slabik, např. *ne* (1), *a-no*, *v kr-ku* (2), *ta-tí-ček*, (3). Podle charakteru umístění slovního přízvuku rozlišujeme slabiky PŘÍZVUČNÉ a NEPŘÍZVUČNÉ. Slovní přízvuk je v češtině dynamický a je stálý (tj. leží na první slabice u přízvukných slov). Přízvuk na první slabice přízvukového slova je přízvuk hlavní. Ve slovech (alespoň trojslabičných) bývá i přízvuk vedlejší. Přízvukná slabika tvoří základ přízvukového TAKTU. Ten se může skládat buď z jediné přízvukné slabiky, nebo může být tvořen jednou přízvuknou slabikou a různým počtem slabik nepřívukných. Podle umístění přízvukné slabiky v přízvukovém taktu se takty s přízvuknou slabikou na prvním místě označují jako sestupné a takty s přízvuknou slabikou na posledním místě jako vzestupné. Přízvukové takty se seskupují do

větných úseků. Jsou od sebe odděleny PAUZOU. Užívání pauz se nazývá FRÁZOVÁNÍ. Střídáním přízvučných a nepřízvučných slabik vzniká RYTMUS.

FONOLOGIE – SEGMENTÁLNÍ ZVUKOVÁ ROVINA JAZYKA

FONOLOGIE je jazykovědná disciplína zkoumající zvukovou rovinu JAZYKA, ale na rozdíl od fonetiky se zabývá způsoby využívání zvukového materiálu v jazyce. Proto se zabývá jen těmi zvuky řeči, které mají distinktivní (rozlišovací) význam. FONOLOGIE popisuje zvukovou stavbu jazyka z hlediska jazykovědného. Zaměřuje se na popis funkční platnosti fonémů. Z jazykového hlediska mají pro fonologii význam jenom ty hlásky, jež mají schopnost významově rozlišovací. Např. u slov [dráha – drahá – draha] slyšíme, že podle délky nebo krátkosti samohlásky [a, á] dostáváme tři různá slova se svými odlišnými věcnými významy (*dráha* = pruh země, který je upravený pro jízdu, chůzi ap., *drahá* = milovaná, nákladná, cenná, *draha* = pozemek ležící ladem nebo široká cesta mezi poli, kudy se volně chodí nebo jezdí a kde se i pase). – Slovo [dráhá] není slovem češtiny; je dosud bez významu lexikálního.

INVENTÁŘ ČESKÝCH FONÉMŮ

1. SAMOHLÁSKY: Spisovná čeština má deset vokalických fonémů: /a, á, e, é, i, í, o, ó, u, ú/. 2. DVOJHLÁSKY: Spisovná čeština má tři dvojhlásky: /ou/ v domácích slovech a /au, eu/ (v přejatých slovech, popř. v citoslovcích). 3. SLABIKOTVORNÉ FONÉMY: Spisovná čeština má tři nazály /m, n, ň/ a dvě likvidy /l/ a /r/. 4. KLOUZAVÉ FONÉMY: Čeština má dvě klouzavé hlásky /j/ a /ɥ/. 5. PRAVÉ ŠUMOVÉ FONÉMY: Čeština má dvacet jedna pravých šumových souhlásek: /p, b, t, d, t', d', k, g, f, v, s, z, š, ž, ch, h, c, dz, č, dž, ř/.

DISTINKTIVNÍ RYSY FONÉMŮ

FONÉMY spisovné češtiny tvoří uzavřený soubor jednotek, které jsou ve vzájemných vztazích a tvořících tzv. PARADIGMA FONOLOGICKÉHO SYSTÉMU (tj. inventář fonémů). Aby fonémy tohoto inventáře mohly plnit svoji funkci, a to sloužit jako stavební materiál pro znakové jednotky (morfémy a slova), musí se od sebe určitým způsobem odlišovat. Tyto rozdíly odlišného stupně vyplývají z akusticko-artikulačních vlastností fonémů i z jejich řečových realizací hlásek. Tyto možné odlišnosti utvářejí tzv. distinktivní rysy.

V češtině se obvykle pracuje s 12 distinktivními rysy, k nimž patří:

1. Kulminativnost – vokaličnost (+/-);
2. Marginálnost – konzonantičnost (+/-);
3. Způsob artikulace (okluzívy/frikativy/sonanty);
4. Lokalizace (labiály/dentály/palatály/veláry/laryngály);
5. Výška (vysoké/středové/nízké);
6. Nosovost (+/-);
7. Kvantita (dlouhé/krátké);
8. Zabarvení (timbre) (vedlejší artikulace/palatalizované +/-, labializované +/-, faryngalizované +/-);
9. Znělost (+/-);

10. Napjatost (+/-);

11. Aspirace (+/-);

12. Glotalizace (+/-).

Z přehledu uvedených 12 distinktivních rysů vyplývá, že některé připouštějí výběr pouze ze dvou distinktivních rysů (s vytvářením tzv. privativních protikladů), jiné připouštějí výběr ze tří nebo i více možností (s vytvářením tzv. protikladů graduálních nebo ekvipolentních).

Při určování počtu fonémů lze v češtině postupovat podle zásady grafém (písmeno) za foném. Při tom v některých případech dochází k situaci, ve které:

1. Některé fonémy se označují pomocí dvou nebo i více grafémů nebo jeden grafém může označovat dva fonémy (viz princip asymetrického dualismu jazykového znaku). Pro případ č. 1 je v češtině příznačné užívání dvojice grafémů *i/y* jako variatních grafémů (písmen) pro označení fonému /i/ nebo grafémů *i/ý* pro foném /í/.
2. Pro případ 2, kdy se jednoho grafému využívá k označení dvou fonémů, patří v češtině zejména označování souhlásek [ɛ, dʲ, ŋ] v pozicích před grafémy pravopisně měkkými *i, í* a rovněž před grafémem *ě*.

ORTOEPIE – PRAVIDLA SPISOVNÉ VÝSLOVNOSTI

Protějškem pravopisu jsou **PRAVIDLA SPISOVNÉ VÝSLOVNOSTI**, jimiž se řídí podoba mluvených spisovných projevů. Podobně jako je pravopis kodifikován Pravidly českého pravopisu, existuje i kodifikace spisovné výslovnostní normy. Ta je zachycena v kodifikačních příručkách **VÝSLOVNOSTI SPISOVNÉ ČEŠTINY 1. (1967)** a **VÝSLOVNOSTI SPISOVNÉ ČEŠTINY 2. (1978)**.

Stylisticky rozlišujeme z hlediska spisovné výslovnosti:

1. **STYL ZÁKLADNÍ** neboli neutrální – styl kultivovaného denního styku, uplatňovaný ve veřejných mluvených projevech (např. styl výslovnosti učitelů).
2. **STYL VYBRANÝ** neboli vyšší – v slavnostních oficiálních projevech.
3. **STYL ZBĚŽNÝ** neboli nižší – v hovorovém denním styku - pokud se v něm užívá spisovného jazyka - s menšími nároky na výraznost (i s některými nespisovnými prvky v přízvukování nebo větne melodii).

MORFONOLOGIE A MORFEMIKA

MORFONOLOGIE je lingvistický obor, který popisuje korelaci grafické a zvukové podoby fonémů. Pro současnou spisovnou češtinu z hlediska morfonologického je distribuce písmen *i, í* a *y, ý* po písmenech pravopisně měkkých (*ž, š, č, ř, j, c*) dána tak, že po těchto písmenech se píše pravopisně měkké *i, í*, po písmenech pravopisně tvrdých (*h, ch, k, r; d, t, n*) se píše pravopisně tvrdé *y, ý*, a po písmenech pravopisně obojetných (*b, f, l, m, p, s, v, z, c*) se v základech slov domácích píše v zásadě pravopisně měkké písmeno *i, í* – kde se píše pravopisně tvrdé písmeno *y, ý*, po písmenech pravopisně obojetných je stanoveno výčtem v PRAVIDLECH ČESKÉHO PRAVOPISU v oddíle Označování hlásek písmeny (1993).

V češtině platí zhruba zákonitost, že jednotlivým grafémům odpovídají jednotlivé fonémy. Tato korespondence mezi fonémickým a grafémickým plánem je v češtině narušována

v těchto případech:

1. Dvojí písmeno *i* (*i*) – *y* (*y*) označuje v nové češtině jeden a týž samohláskový foném – krátké [i] a dlouhé [í].

Protiklad měkkého a tvrdého *i* – *y* usnadňuje v češtině rozlišení fonologicky stejných čili totožných, ale funkčně rozdílných morfů deklinačních. Viz:

a) rozlišení nominativu (N; 1. p.) a akuzativu (A; 4. p.); v mn. č. (N *sokol-i* – A *sokol-y*, N *pán-i* – A *pán-y*;

b) N mn. č. živ. a neživ. (N *sokol-i* – N *stol-y*, N *had-i* – N *hrad-y*).

2. Písmeno *ě* má ve slabičných spřežkách trojí fonologickou platnost:

(a) [je] po písmenech *b*, *p*, *v*, *f* pro ústní souhlásky retné [bje, pje, vje, fje];

(b) [ňe] po písmenu *m* pro nosovou souhlásku retnou [mňe];

(c) [e] po písmenech *d*, *t*, *n*, kde označuje jejich palatalizaci.

3. Písmena *d*, *t*, *n* psaná ve slabičných spřežkách označujeme jako *di*, *ti*, *ni* bez diakritických znamének – vyslovujeme je [ďi, ři, ňi], a to na rozdíl od *dy*, *ty*, *ny* vyslovované [di, ti, ni].

4. Specifické alternace grafémické:

a) *i* alternuje s *y* ve skloňovacích morfémech: (a) N a A mn. č. vz. pán (*pán-i* – *pán-y*, *lv-i* – *lv-y*); (b) N pl. živ. i neživ. vz. pán a hrad (*pán-i*, *pán-ové*; *hrad-y*); (c) I mn. č. mezi měkkými a tvrdými vz. muž – pán, stroj – hrad (*muž-i* – *pán-y*, *stroj-i* – *hrad-y*).

b) písmeno *ě* alternuje s písmenem *e*, a to tak, že písmenu *ě* po retnicích a po zubních má písmeno *e*, a nikoli obráceně, např. L j. č. (*na hrad-ě*, *na hrob-ě* – *v díl-e*), D (3. p.) a L (6. p.) j. č. (*žen-ě*, *zim-ě*, *škol-e*).

MORFY (KOŘENY, PREFIXY, SUFIXY, POSTFIXY)

MORF je lineární jednotka, a to na rozdíl od MORFÉMU, který je nelineární povahy. Souhrn morfů téhož druhu vytváří MORFÉM. Typy morfů jsou KOŘENY (vyjadřující elementární lexikální významy) a AFIXY (vyjadřující gramatické zobecněné významy – afixy jsou SLOVOTVORNÉ a TVAROSLOVNÉ). Podle postavení MORFŮ ve slovním tvaru rozlišujeme prefixy, sufixy, postfixy. Viz:

1. **PŘEDPONY** čili PREFIXY stojící před kořenem slova a modifikující význam kořene slova (předpona slovotvorná = *nad-výroba*; předpona tvaroslovná vidová = *po-(jede)*);

2. **PŘÍPONY** čili SUFIXY mající místo za kořenem slova a pozměňující jeho význam (přípona slovotvorná = (*roln*)-*ík*; přípona tvaroslovná = (*kuř*)-*et/-at*) - tvaroslovné přípony pádové (*pán-i/-ové*), osobní (*píš*)-*u/-i*) a infinitivní (*psá-t*, *psá-ti*; *moc-i*) stojí na konci slovního tvaru;

3. **POSTFIXY** jsou slovotvorné afixy připojované za gramatický sufix čili za koncovku (např. zájmenná příslovce *kdo*, *koho*, *komu*; *kde kdy* aj.).

MORFONOLOGICKÉ ALTERNACE

jsou: 1. Samohláskové (např.: a/á (*hlas* – *hlásek*); 2. Souhláskové (např.: d/d': *had* – *hadí*, *há-dě*); 3. Alternace hláskových skupin (např.: sk/st': *deska* – *destička*); 3. Alternace smíšených

skupin (např.: á/ě [je]: *vát – věje*). Viz další alternace: 1. alternace k/c/č (*rak – raci – ráček; ruka – ručka – ruce; vlk – vlček – vlci*); 2. alternace h/z/ž (*hrát – zrát – žrát; noha – nožce – nožka*); 3. alternace ch/š (*chytí - šití*); 4. alternace ů/ó (*kůlem – kolem*); 5. alternace o/a (*rodu – radu*). Alternace jsou výsledkem starých vývojových procesů v jazyce.

FONEMATICKÝ SYSTÉM SUPRASEGMENTÁLNÍ (PŘÍZVUK, INTONACE, RYTMUS)

SUPRASEGMENTÁLNÍ SYSTÉM přirozeného jazyka tvoří PŘÍZVUK, INTONACE a RYTMUS. Viz:

AKCENT V ČEŠTINĚ

PŘÍZVUK SLOVNÍ HLAVNÍ je vázán v češtině na první slabiku slova (např.: *Zítra pojedeme domu*). Čeština patří k jazykům s pevným slovním přízvukem na první slabice.

PŘÍZVUK SLOVNÍ VEDLEJŠÍ se klade v češtině obvykle na předposlední slabiku slova (např.: nepůvodní předložky mohou být vyslovovány i s vedlejším přízvukem: *vedle stolu*).

PŘÍZVUK VĚTNÝ je důraz na určitou část věty nebo výpovědi. Nejzávažnější slovo věty nebo výpovědi tvoří tzv. jádro výpovědi a v češtině bývá na jejím konci – tradičně říkáme, že toto slovo má větný přízvuk (např. *Přijede zítra po obědě*).

KLITIKA jsou slova nepřízvučná a tvoří přízvučný celek s předchozím slovem (tzv. PŘÍKLONKY = slova trvale nepřízvučná; např.: *Něco ti řeknu*) nebo s následujícím slovem (PŘEDKLONKY = spojující se s přízvučným slovem, např.: *na ulici, před pátou*).

INTONACE V ČEŠTINĚ

INTONACE znamená změny melodie v průběhu řeči. **VÝPOVĚDNÍ INTONACE** realizuje především MODALITU postojovou VĚT OZNAMOVACÍCH, VĚT TÁZACÍCH (s otázkami zjišťovacími, doplňovacími, rozvažovacími, řečnickými), VĚT ROZKAZOVACÍCH a VĚT PŘACÍCH s klesavou nebo stoupavě klesavou konkluzivní KADENCÍ nebo s ANTIKADENCÍ stoupavě klesavou nebo antikadencí stoupavou – týká se to dále modality JISTOTNÍ a VOLUNTATIVNÍ. INTONACE řeči v češtině umožňuje posluchači rozlišit, o jaký typ výpovědi se jedná, a to v tom smyslu, že otázky realizují intonací stoupavou na rozdíl od výpovědi oznamovacích s intonací klesavou. Např. KONKLUZIVNÍ KADENCE KLESAVÁ pro větu nezvolací OZNAMOVACÍ. Viz:

Přijdeme v poledne.

— — —
—
—

RYTMUS ŘEČI

RYTMUS ŘEČI je založen na střídání krátkých a dlouhých slabik, popř. na střídání přízvučných nebo nepřízvučných slabik podle daných pravidel.

VERŠ je záměrné uspořádání zvukových prvků, které se opakují v každém verši. Např.: *Byl jednou jeden Přibyslav/a ten měl ve zvyku/jíst pouze luční byliny/a zvláště babyku* (J. Žáček. Romance z vyňatých slov po b).

V.

ČEŠTINA PSANÁ – HLÁSKOSLOVÍ

PSANÁ PODOBA PŘIROZENÉHO JAZYKA

Termín GRAFIKA se mimo jiné užívá ve významu způsobu vyjadřování hlásek nebo fonémů PÍSMENY (GRAFÉMY, LITERAMI). Dnešní čeština užívá LATINKY, a to tzv. ANTIKVY. ANTIKVA je tiskací humanistické písmo, a to v kontrastu proti německému písmu FRAKTUŘE – jedná se o tiskové novogotické písmo. U ANTIKVY jde podle původu o písmena LATINSKÁ, pro češtinu doplněná písmeny se znaménky ROZLIŠOVACÍMI neboli DIAKRITICKÝMI (tečkou, háčkem, čárkou nebo kroužkem). ANTIKVA je dnes základní formou latinkového tiskového písma. Jí je tištěna i tato učebnice.

TYPOGRAFIE, SAZBA, KNIHTISK

jsou způsoby psaní znaků, a to zejména po vynálezu KNIHTISKU J. G. Gutenbergem okolo roku 1450. Typografická pravidla navazují na pravidla pravopisná a rozvádějí je do technických a estetických podrobností.

PÍSMO

je vizuální prostředek k trvalému zachycení jazykových projevů. České písmo je písmo HLÁSKOVÉ, to znamená, že se jednotlivé hlásky označují zvláštními PÍSMENY. Na našem území máme historicky doložen dvojí typ hláskového písma, a to ŘECKÉ a LATINSKÉ písmo.

ALFABÉTA

je soubor všech písmen řeckého písma v ustáleném pořádku a nazvané podle prvních písmen řecké abecedy (zapsané latinkou alfa + b éta). Ze dvou různých podob řeckého písma, tj. z východní a západní řecké ALFABÉTY, se vyvinula u Slovanů jednak AZBUKA (zahrnující východní a jižní větve slovanských jazyků), jednak LATINKA (zahrnující západní větve slovanských jazyků).

HLAHOVICE, CYRILICE, AZBUKA

Z východní řecké abecedy se vyvinulo dnešní řecké písmo a písma slovanská: hlaholice, kyrilice (cyrilice) a azbuka.

1. **HLAHOVICE** je nejstarším slovanským písmem. Sestavil ji pro potřeby šíření křesťanství a vzdělanosti ve Velkomoravské říši (kolem roku 855 n. l.) soluňský učenec Konstantin (v klášteře později přijal jméno Cyril). Hlaholice měla 43 znaků (písmen) a v Čechách se udržela vedle latinky do 12. století. Ojediněle se hlaholice užívala při záznamu jednotlivých textů ještě v 15. stol., pak u nás definitivně zanikla.

2. **KYRILICE (CYRILICE)** vznikla na území Bulharska po příchodu Metodějových žáků z rozpadlé Velkomoravské říše. Rozšířila se v Srbsku, Rusku a na Ukrajině. Lze předpokládat, že i k nám dočasně pronikla.

3. **AZBUKA** vznikla dalším vývojem kyrilice na území Ruska a Ukrajiny. V roce 1708 ji nechal car Petr Veliký zjednodušit na takzvanou GRAŽDANKU – občanskou abecedu. Té se

s určitými úpravami užívá dodnes.

LATINKA

Italikové na Apeninském poloostrově převzali asi 300 let před naším letopočtem západní řeckou abecedu, kterou upravili do tzv. latinské abecedy – LATINKY. LATINKU využívala pro potřeby zápisu textů řada jazyků, mezi které patřila i ČEŠTINA. – Po pádu Velkomoravské říše (v r. 906 n. l.) začal do českých zemí pronikat vliv katolické církve ze Západu. Latinský jazyk se stal úředním jazykem a liturgickou řečí. Latinka postupně vytlačila hlaholici, které se předtím u nás užívalo vedle latinky. Pro zápis českých textů bylo nutno latinku upravit. Totiž před psanou češtinou tehdy stál problém, jak užít latinské abecedy pro české hlásky, které byly v latině neznámé. Při řešení tohoto pravopisného problému se v češtině uplatnily postupně tři pravopisné postupy, zahrnující JEDNODUCHÝ PRAVOPIS, SPŘEŽKOVÝ PRAVOPIS a ROZLIŠOVACÍ neboli DIAKRITICKÝ PRAVOPIS.

PSANÁ PODOBA ČESKÉHO JAZYKA – LATINKA POČEŠTĚNÁ

ČESKÝ PRAVOPIS je soubor pravidel a zvyklostí, jak se mají psát hlásky, slova, tvary slov, věty a souvětí. Náš pravopis vznikl mnohem později než mluvený jazyk sám. Jazyk se totiž nejdříve udržoval jen v ústním podání. Teprve později vyvstala potřeba jeho zápisu. Současně se vyvíjely určité pravopisné zvyklosti, které se postupně ustalovaly. Následně byl do psaní zaváděn jistý řád. Ten se pomalu měnil v pravopisná pravidla.

PRAVOPIS JEDNODUCHÝ

Písař, který chtěl psát česky, využíval v tomto období jen dvaceti pěti velkých písmen latinské abecedy: A, B, C, D, E, F, G, H, CH, I, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, U, V, X, Y, Z. Tato písmena samozřejmě nemohla stačit pro zápis všech českých hlásek, a písaři proto záznam značně zjednodušovali. Obvykle psali místo *č* jen *c*, místo *š* jen *s* aj. Takový pravopis byl označen termínem pravopis jednoduchý čili primitivní.

PRAVOPIS SPŘEŽKOVÝ

Písař někdy odchylné hlásky vyjadřoval skupinami písmen neboli spřežkami, např. *cz* pro *č*, *sz* pro *š*, *rz* pro *ř* ap. Tento pravopis spřežkový je doložen od počátku 14. století. Ve srovnání s pravopisem jednoduchým je tu už zápis češtiny přizpůsoben jejímu hláskovému stavu.

HUSŮV PRAVOPIS DIAKRITICKÝ

PRAVOPIS ROZLIŠOVACÍ užívá rozlišovacích neboli diakritických znamének nad písmeny, a to teček, čárek, kroužků a háčků. Tento pravopisný princip byl do češtiny uveden v 15. století v latinské rozpravě O ČESKÉM PRAVOPISE (ORTHOGRAPHIA BOHEMICA), jež je připisována HUSOVI. Tento pravopis odstranil spřežky; dále využil TEČKY nad písmenem pro záznam měkkých hlásek a délku hlásek označil ČÁRKOU. Podle Husova pravopisu s rozlišovacími znaménky píšeme v podstatě dodnes.

PRAVOPIS ČESKOBATRSKÝ

DIAKRITICKÝ PRAVOPIS se ustálil koncem 16. století v tzv. pravopise českobratrském. Základní úlohu při tom sehrál nový překlad BIBLE do češtiny. Byla vydána v šesti svazcích v Kralicích u Brna. Proto se tato bible nazývá Bible kralická. Její pravopis, zvaný českobratrský, se stal vzorem pro všechny česky píšící autory.

Během následujících let docházelo k dalším různým úpravám českého pravopisu a jeho vývoj byl v době obrozenecké v podstatě dokončen. Velkou zásluhu zde měli J. Dobrovský, P. J. Šafařík aj. Ovšem v jednotlivostech se nadále měnil, a to v závislosti na vývoji jazykového a lexikálního systému spisovného českého jazyka.

PRAVIDLA ČESKÉHO PRAVOPISU

Od roku 1902 se dostává českému pravopisu pevného jazykového uzákonění neboli kodifikace v Pravidlech českého pravopisu J. Gebauera. Postupně byly prováděny úpravy v Pravidlech českého pravopisu až do současnosti. Poslední úpravy byly provedeny v Pravidlech českého pravopisu z roku 1993, vydaných Akademií věd ČR. V roce 1993 vyšlo i školní vydání doplněné údaji tvaroslovnými. Viz Pokyn MŠMT ČR č. j. 21094/94 ze dne 10. 8. 1994 k užívání Pravidel českého pravopisu – školní vydání v základních a středních školách.

PODSTATA ČESKÉHO PRAVOPISU

České písmo je HLÁSKOVÉ. To znamená, že se jednotlivé HLÁSKY (zvuky řeči) označují zvláštními PÍSMENY (grafémy, literami). Všechna písmena v obvyklém ustáleném pořádku tvoří ABECEDU. ČESKÝ PRAVOPIS využívá pro označení 41 hlásek 39 písmen. Za jediné písmeno počítáme i pravopisnou spřežku *ch* (tj. spojení písmen *c* a *h* převzatou z latinky). A právě nejednoznačnost vztahu mezi hláskou a písmenem, která se mimo jiné projevuje i v nepoměru mezi počtem hlásek a počtem písmen, může nést řadu pravopisných potíží. – Ve slovech cizího původu se vyskytují i písmena *q, w, x*, popř. i některá písmena další (*ü, ö, ë, ä, aj.*). Viz 39 malých písmen současné české abecedy: 1. *a*, 2. *á*, 3. *b*, 4. *c*, 5. *č*, 6. *d*, 7. *d'*, 8. *e*, 9. *é*, 10. *ě*, 11. *f*, 12. *g*, 13. *h*, 14. *ch*, 15. *i*, 16. *í*, 17. *j*, 18. *k*, 19. *l*, 20. *m*, 21. *n*, 22. *ň*, 23. *o*, 24. *ó*, 25. *p*, 26. *r*, 27. *ř*, 28. *s*, 29. *š*, 30. *t*, 31. *t'*, 32. *u*, 33. *ú*, 34. *ů*, 35. *v*, 36. *y*, 37. *ý*, 38. *z*, 39. *ž*,

JEDNA HLÁSKA SE OZNAČUJE V PÍSMU DVĚMA PÍSMENY – PÍSMENA PRAVOPISNĚ MĚKKÁ I, Í A PÍSMENA PRAVOPISNĚ TVRDÁ Y, Ý

Ve spisovném jazyce českém se v několika případech vyslovuje pouze jediná hláska čili zvuk řeči, ale v pravopise se označuje tento zvuk řeči dvojím písmenem. Jde především o vyslovovanou hlásku [i, í], která se v písmu označuje buď písmenem pravopisně měkkým *i, í* (měkké *i*, JOTA), nebo písmenem pravopisně tvrdým *y, ý* (tvrdé *y*, YPSILON).

PÍSMENA pravopisně MĚKKÁ *i (í)* a písmena pravopisně TVRDÁ *y (ý)* označují hlásku jedinou: krátké [i] nebo dlouhé [í]. Kdy se píše ve slovech domácích písmeno pravopisně měkké *i, í* a kdy písmeno pravopisně tvrdé *y, ý*, stanoví tato pravopisná pravidla:

1. Po písmenech pravopisně TVRDÝCH *d, t, n* se píše pravopisně tvrdé písmeno *y, ý*, např.: *dýchat, týden, nyní* aj.
2. Po písmenech pravopisně MĚKKÝCH *ž, š, č, ř, j* a zpravidla i po písmenu *c* se píše pravopisně měkké písmeno *i, í*, např.: *život, šidit, čistit, říkat, jízda, cítit* aj.
3. Po písmenech pravopisně MĚKKÝCH *d', t', ň* se píše pravopisně měkké písmeno *i, í* (háček nad písmeny *d, t, n* se pak vypouští), např.: *dítě* [d'ít'e], *tichý* [t'ixí], *nitka* [ňitka] aj.
4. Po písmenech pravopisně OBOJETNÝCH *b, l, m, p, s, v, z* se píše jednak pravopisně měkké písmeno *i, í*, jednak pravopisně tvrdé písmeno *y, ý*. O psaní slov vyjmenovaných platí tato pravopisná pravidla (viz pravopis lexikální):

4a) V kořenech slov domácích se píše pravopisně tvrdé písmeno *y, ý* ve slovech vyjmenovaných a v jejich tvarech a ve slovech, která jsou od nich odvozená nebo jsou s nimi příbuzná:

(a) *by, bý* (např.: *být, bylina...*), (b) *ly, lý* (např.: *slyšet, mlýn...*), (c) *my, mý* (např.: *mýt, myslet...*), (d) *py, pý* (např.: *pýcha, pysk...*), (e) *sy, sý* (např.: *syn, sýček...*), (f) *vy, vý* (např.: *vysoký, výskat...*), (g) *zy, zý* (např.: *jazyk, nazývat se...*));

4b) Po písmenech *c, f, g* se v základech slov domácích pravopisně tvrdé písmeno *y, ý* obvykle nepíše. Tato písmena se tedy chovají jako písmena pravopisně měkká, a proto nejsou uvedena ve slovech vyjmenovaných, např.: *cibule, cihla, cíl, cimbuří, cíp, církev; fialka, fičet, fidlat, fik, film, filuta, finta, fintit se; gigant, gin, gilotina* aj. – Ale ve slovech *cyklista, cyklon, cyklus, cylindr, cypřiš, cyrilice, cysta, cytologie* se píše pravopisně tvrdé písmeno *-y* (lze je hodnotit jako slova cizího původu).

5. V předponě *vy-, vý-* se píše pravopisně tvrdé písmeno *y, ý*, např.: *vyšlápnout, výtah, výtok, vytopit, výfuk, vytušit, vyvařit, vývod, vývoz, vymazat, vyzpívat* aj.

6. Přípony s pravopisně tvrdým písmenem *y, ý* jsou v češtině nečetné (*brz-y*). Naopak ve většině přípon u slov odvozených se píše pravopisně měkké písmeno *i* nebo *í*, např.: *prav-ice, včel-ička, bal-ík, vltav-in, vztekl-ina, syrov-inka, pal-írna, šerm-íř, letov-isko, učil-iště* aj.

7. V koncovkách podstatných a přídavných jmen se řídí psaní pravopisně měkkých písmen *i, í* a pravopisně tvrdých písmen *y, ý* po pravopisně obojetných písmenech jejich příslušností ke skloňovacímu vzoru tvrdému nebo měkkému (viz tvaroslovný (morfológický) pravopis):

7a) V pádových koncovkách 7. p. j. č. po písmenu *m* se píše vždy pravopisně měkké *i*, např.: *ženam-i, dušem-i, kostm-i, stavením-i, cizím-i, dobrým-i* aj.

7b) V pádových koncovkách 6. p. mn. č. *-ích* se píše u podstatných jmen jakéhokoli vzoru jen s pravopisně měkkým písmenem *í*, např.: *o král-ích, v pytl-ích, v pol-ích*; dále *v les-ích, ve Veltrus-ích, v Řep-ích* aj.

7c) U zpodstatnělých adjektiv tvrdých píšeme v 6. p. mn. č. koncovku podle adjektivního vzoru tvrdého *-ý*: *mladý, mladé, mladá*, např. *o mladistv-ých, o nevidom-ých, o bezles-ých* aj.

8. Jinak se píše psaní pravopisně měkkého *i* nebo *í* a pravopisně tvrdého písmene *y* v koncovkách jmen v těchto případech:

8a) Jen pravopisně měkké písmeno *i* nebo *í* v koncovkách vzorů pravopisně měkkých: a) mužského rodu vzorů muž (*muž-i*) a stroj (*stroj-i*), b) ženského rodu růže (*růž-i*), píseň (*písn-i*) a kost (*kost-i*), c) středního rodu vzorů moře (*moř-i*) a stavení (*staven-i*), d) v koncovkách adjektiv všech rodů vzoru jarní (*jarn-í*).

8b) Jen pravopisně tvrdé písmeno *y* v koncovkách vzorů pravopisně tvrdých vzoru hrad (rodu mužského neživotného; *hrad-y*), vzoru žena (rodu ženského; *žen-y*), vzoru město (rodu středního; *měst-y, kuřat-y*) a vzoru předseda (*předsed-y*; mimo 3. a 6. p. j. č. *-ovi*). – U podvzoru pravopisně měkkého Lád'a a Máňa se píše jen pravopisně měkké písmeno *i* (*Lád-i, Mán-i*).

8c) Jak pravopisně měkké písmeno *i* nebo *í*, tak pravopisně tvrdé písmeno *y* nebo *ý* se píše v koncovkách těchto jmen:

8c1. V koncovkách podstatných jmen mužského rodu životného vzoru *pán* píšeme pravopisně měkké písmeno *i* v 1. p. mn. č. (např.: *pán-i, holub-i*) a pravopisně tvrdé písmeno *y* píšeme ve 4. a 7. p. mn. č. (např.: *pán-y, holub-y*).

8c2. Některá podstatná jména rodu mužského (zvláště zakončená na *-l*) kolísají mezi skloňováním podle vzoru pravopisně tvrdého a pravopisně měkkého (např. *chmel – chmelu – s chmely* (= vz. hrad) nebo *chmel – chmele – s chmeli* (= vz. stroj)).

8c3. V koncovkách přídavných jmen tvrdého vzoru mladý píšeme pravopisně měkké písmeno *i* v 1. p. mn. č. rodu mužského životného (např.: *mladí přátelé, milí hosté – moji přátelé jsou mladí a milí*); v jiných tvarech se píše pravopisně tvrdé písmeno *y* (např.: *mladý přítel, milý přítel – můj přítel je mladý a milý; mladých, milých přátel*).

8c4. V koncovkách adjektiv přivlastňovacích vzorů otcův, otcovo, otcova a matčin, matčino, matčina píšeme pravopisně měkké písmeno *i* v 1. p. mn. č. rodu mužského životného (např.: *otcovi bratři, matčini bratři*); v jiných tvarech se píše pravopisně tvrdé písmeno *y* nebo *ý* (např.: *otcovy zájmy, matčiny zájmy, otcových přátel, matčinych přátel*).

8c5. Psaní pravopisně měkkého písmene *i* nebo pravopisně tvrdého písmene *y* v koncovkách jmenných tvarů přídavných jmen se řídí pravidly o shodě. Pravopisně měkké písmeno *i* píšeme u vzoru šťasten v rodu mužském životném v 1. p. mn. č. (např.: *muži byli šťastni*); v ostatních pádech mužského rodu životného i neživotného, středního a ženského rodu se píše pravopisně tvrdé písmeno *y* (1. p. mn. č.: *šťastny hody, šťastny ženy*; 4. p. mn. č.: *šťastny pány, šťastny hody, šťastny ženy*).

8c6. Psaní pravopisně měkkého písmene *i* nebo pravopisně tvrdého písmene *y* v 1. p. adjektiv a v přídavných (v čísle množném minulého času a v jiných složených tvarech slovesných) sloužící jako prostředek mluvnické shody:

8c6a) Je-li mluvnickým podmětem věty podstatné jméno životné v množném čísle, píšeme v koncovkách jmenných tvarů přídavných jmen a v koncovkách přídavných pravopisně měkké písmeno *-i*: *Kluci se rozběhli bosi po louce*. – Tato shoda platí i v případech, kdy se používá některých jmen rodu mužského v tvarech životných i neživotných: *Na dvoře stáli dva velcí sněhuláci*.

8c6b) Je-li mluvnickým podmětem věty podstatné jméno neživotné v množném čísle, pak píšeme v koncovkách jmenných tvarů přídavných jmen a v koncovkách přídavných pravopisně tvrdé písmeno *-y*: *Počítače startovaly*.

8c6c) Některých podstatných jmen rodu mužského se užívá ve tvarech životných i neživotných (např.: *slanečci – slanečky, uzenáči – uzenáče; ledoborci – ledoborce, ukazatelé – ukazatele*): *Uzenáči byli na skladě – Uzenáče byly na skladě*.

8c6d) U některých podstatných jmen rodu mužského souvisí životnost a neživotnost i s rozlišením významovým (např.: *nosiči – nosiče, vodiči – vodiče, draci – draky, příběhy – příběhové*): *Ve vzduchu se vznášeli papíroví draci – Kovové draky letadel ležely v tovární hale*.

8c6e) Podstatná jména *lidičky, rodiče, koně* mají v 1. p. koncovky neživotné, ale shodu mají jako podstatná jména životná: *Co tam ti lidičky dělali? Naši rodiče se toho dožili. Vraní koně klusali*. – *Dřevěné houpací koně stály za výlohou*.

8c6f) Podstatné jméno *den* může mít v 1. p. mn. č. životnou koncovku *-i* (vedle neživotné koncovky *-y*), ale vyžaduje syntaktickou shodu jako podstatné jméno mužské neživotné, např.: *Krásné dny minuly* (obdobně jako *Krásné dny minuly*). Ale *Krásní dny minuly* s koncovkou *-ové* podstatných jmen životných (= knižní a zastaralé).

9d) Je-li podmětem věty podstatné jméno ženské jakéhokoli vzoru v čísle množném, pak píšeme v koncovkách jmenných tvarů a v koncovkách přídavných pravopisně tvrdé písmeno *y*, např.: *Otepi slámy byly nakládány na vůz*.

10e) Je-li podmětem věty několik podmětů rodu středního a je-li alespoň jeden z nich v čísle

jednotném, pak má přísudek věty koncovku pravopisně tvrdé písmeno *y* jako u neživotných jmen rodu mužského a jmen rodu ženského, např.: *Jehňata, kůzlata i štěně se proháněly po dvoře.*

11f) Skládá-li se podmět věty z několika souřadně spojených podstatných jmen různého rodu nebo různé životnosti u rodu mužského, syntaktická shoda se řídí těmito pravidly:

11fa) Je-li mezi podstatnými jmény v podmětu věty jméno rodu mužského životného, pak závisí psaní pravopisně měkkého písmene *-i* nebo pravopisně tvrdého písmene *-y* na tvarech adjektiv nebo na tvarech příděstí na těchto okolnostech: 1. Jsou-li všechna podstatná jména v podmětu věty v jednotném čísle, pak se píše v přísudku věty v množném čísle pouze pravopisně měkké písmeno *-i* (*Bratr a sestra byli v kině. Babička i otec jsou zdraví*). 2. Jestliže některé podstatné jméno anebo všechna jména podmětu věty jsou v množném čísle, pak se píše pravopisně měkké písmeno *-i* tehdy, když přísudek věty následuje za podmětem věty, např.: *Všechny studentky a jeden student byli odměněni za výborný prospěch. Lidé a počítače zvítězili v závodě s časem*. 3. Předchází-li přísudek věty před podmětem věty, bývá obvyklá shoda s nejbližším podstatným jménem několikanásobného podmětu (např.: *V naší třídě byly za dobrý prospěch odměněny všechny žákyně a jeden žák. Závěrečného cvičení se zúčastnily (i zúčastnili) žákyně i žáci*).

12g) Není-li mezi podstatnými jmény v několikanásobném podmětu věty podstatné jméno rodu mužského životného, pak se syntaktická shoda v přísudku shoduje podle podstatného jména rodu mužského neživotného nebo podle podstatného jména rodu ženského (např.: *Stoly, židle i křesla byly čerstvě natřeny. Kozy a jehňata se pásly – Na louce se pásla jehňata i kozy*).

13h) Shoda podle smyslu se uplatňuje v těch případech, je-li mluvnický podmět vyjádřen: a) bezrodým zájmenem (např.: *Co my jsme se vás s tím nazlobili!* (jde-li o muže) – *Co my jsme se vás tím natrápily!* (jde-li o ženy); *Kde jste zase, kluci, byli?* – *Kde jste zase, dívky, byly?*); b) Ve větách se všeobecným podmětem (jímž se rozumí *někdo, lidé*) je vždy shoda podle rodu mužského životného (např.: *Hlásili to v rozhlase. Zvonili poledne. Utíkal, jako by ho honili*); c) Je-li souvislost přísudku věty s podmětem věty volná, pak rovněž nastupuje shoda podle smyslu (např.: *Děvčata litovala, že se musí rozejít. Slíbily (slíbila) si, že se budou navštěvovat*); d) Shoda podle smyslu se dále uplatňuje u těch výrazů, které vyjadřují množství (např.: *Stovky diváků se sešly na stadionu, aby slyšeli (i slyšely) oblíbené zpěváky*).

14i) Je-li rozvinutý podmět věty vyjádřený jmény různého rodu s předložkou *s* a podstatné jméno mužského rodu životného je jen v rozvíjejícím členu, pak se řídí syntaktická shoda těmito pravidly:

14i)1 Je-li řídicím členem rozvitého výrazu s předložkou *s* podstatné jméno rodu ženského v množném čísle (např.: *dívky s hochy*), pak se může v přísudku věty vždy psát pravopisně tvrdé písmeno *-y* (např.: *Dívky s hochy závodily – Dívky (podmět) závodily (přísudek) s hochy (příslovečné určení)*).

14i)2 Pravopisně tvrdé písmeno *-y* píšeme rovněž tehdy, předchází-li přísudek věty před podmětem věty (např.: *Vrátily se již dívky s hochy?*).

14i)3 Pravopisně tvrdé písmeno *-y* píšeme rovněž tehdy, je-li podstatné jméno rodu ženského v daném kontextu závažnější (např.: *Matky s kojenci měly vyhrazeno oddělení v zadním voze*).

14i)4 Není-li podstatné jméno rodu ženského v daném kontextu závažnější, lze psát v koncovce přísudku i pravopisně měkké písmeno *-i* podle mužského jména životného v členu

rozvíjejícím s předložkou *s* (např.: *Výletnice se svými průvodci se již vrátili (vrátily) z výletu domů*).

14i)5 Je-li řídicím členem rozvitého výrazu s předložkou *s* podstatné jméno rodu středního v množném čísle s obsahem závažnějším, pak se tvar přísudku řídí tímto jménem (např.: *Děvčata s hochem se procházela v parku*).

14i)6 Není-li tomu tak, pak se může tvar přísudku řídit i podle podstatného jména rodu mužského životného (např. *Děvčata s kluky běhali bosí po louce – Děvčata s kluky běhala bosá po louce*).

14i)7 Za předpokladu, chápeme-li 7. pád s předložkou *s* jako příslovečné určení rozvíjející přísudek věty, pak toto příslovečné určení nemá vliv na shodu (např.: *Děvčata závodila s hochy – Děvčata s hochy závodila – Závodila děvčata s hochy*).

14i)8 Jsou-li všechna podstatná jména rozvitého výrazu v čísle jednotném a jedno z nich je rodu mužského živ., může být přísudek v množném čísle a píše se v něm pravopisně měkké písmeno *-i* (např.: *Přišli k nám na návštěvu Petra s Karlem*).

14i)9 Psaní pravopisně měkkých písmen *i, í* a pravopisně tvrdých písmen *y, ý* v 1.p. mn.č. přídavných jmen a v přičestích slouží jako prostředek mluvnické shody přísudku, resp. doplňku s podmětem (viz skladebný (syntaktický) pravopis).

PÍSMENA Ú, Ů – SAMOHLÁSKA DLOUHÉ [Ú]

Pro samohlásku dlouhé [ú] máme rovněž dvě písmena, a to písmeno dlouhé *ú* s čárkou nebo písmeno dlouhé *ů* s kroužkem. Z hlediska současného pohledu se písmeno *ú* odlišuje od písmena *ů* (ve slovech domácího původu) tím, že se vyskytuje jen na začátku slova (*ú-nor*), po předponě (*ne-ústupný*) a na začátku druhého členu složeniny (*troj-úhelník*). Ojedinelé je slovo *ocún* a citoslovce typu *bú, vrkú*. Jen v přejatých slovech se písmeno *ú* vyskytuje i v jiných polohách (*túra*). – Písmeno dlouhé *ů* se vyskytuje ve slovech domácího původu uvnitř slova tam, kde se v jiném tvaru slova nebo v příbuzném slově objevuje samohláska *o* (např. *kůň – koně*). Původně se vyslovovalo [kóň] a psalo se jako slovo *kóň*, později *kuoň* a nakonec se malé *o* přeneslo jako kroužek nad písmeno *u* (tedy *kůň*). Písmeno *ů* se rovněž píše na konci slova, tj. v koncokách (*koň-ů*) a v některých příslovcích (*domů*).

PÍSMENO Ě, KTERÉ SE VYSLOVUJE TROJÍM ZPŮSOBEM

Písmeno *ě* (čti [ije]) označuje ve spisovné češtině několik hlásek: 1. Ve slabikách *dě, tě, ně* odpovídá písmeno *ě* hláске [e] a háček nad ním vlastně označuje měkkost předcházejících souhlásek [d', t', ň]. Viz *d' + e = dě (děda)*; *t' + e = tě (tělo)*; *ň + e = ně (někdo)*; 2. Ve slabikách *bě, pě, vě, fě* odpovídá písmeno *ě* hláskové skupině [je]: *běžet [bježet]*, *pěna [pjena]*, *věno [vjeno]*, *fěrtoch [fjertoch]*. 3. Ve slabice *mě* odpovídá písmeno *ě* hláskové skupině [ňe]: *měna [mňena]*. Písmeno *ě* označuje dvojhlásku krátkou *věrný [vjerní]* – dlouhá dvojhláska *ie* byla ve staré češtině např. ve slově *viera* (= dnes *víra* – ale ve slovenštině je *viera*).

ÚKONY ČESKÉHO PRAVOPISU (ZAZNAMENÁVACÍ, VYBAVOVACÍ)

Pravopis plní dva základní ÚKONY: 1. První úkon pravopisu spočívá v tom, že umožňuje snadno a rychle graficky (písemně) zachytit, zaznamenat mluvený projev čili úkon ZAZNAMENÁVACÍ. 2. Zapsaný jazykový projev plní svůj úkon teprve při čtení, kdy si uživatel vybavuje smysl celku, popř. význam jednotlivých (napsaných) slov. A právě pomáhat při vybavování obsahu zapsaného jazykového projevu je druhým úkonem pravopisu čili úkon VYBAVOVACÍ.

INTERPUNKČNÍ ZNAMÉNKA

1. **TEČKA (.)** se píše na konci výpovědního celku a za nápisy a nadpisy pokud jsou součástí textu. – 1.1 **TEČKA a ZÁVORKA:** Je-li text v závorkách součástí věty, píše se tečka za závorkou, ale je-li text v závorce samostatnou větou, píše se tečka před závorkou. 1.2 **TEČKA a POMLČKA:** Je-li věta neukončena, pak neukončenost věty lze označit pomlčkou a tečku za ní nemusíme vždy psát.
2. **ČÁRKA (,)** odděluje buď věty v souvětí, nebo výrazy, které jsou do věty vloženy či k ní volně připojeny anebo složky několikanásobných větných členů. – 2.1 **SPOJOVACÍ ČÁRKA (-)** čili **TIRET** je těsnější spojení mezi sousedními slovy – naznačuje se v textu spojovníkem čili spojovací čárkou.
3. **VSUVKY** někdy oddělují výraz nebo větu čárkami. Rovněž pro větší typografickou výraznost oddělujeme takové vsuvky pomlčkami nebo závorkami.
4. **STŘEDNÍK (;)** naznačuje různé stupně obsahové souvislosti mezi částmi výpovědního celku.
5. **OTAZNÍK (?)** označuje otázku zejména tázacích vět (s otázkami zjišťovacími, doplňovacími, rozvažovacími nebo řečnickými). Píše se na konci výpovědi; uvnitř věty se otazník píše v závorce (?) s naznačením pochybnosti o platnosti předcházejícího tvrzení.
6. **VYKŘIČNÍK (!)** vyjadřuje výraznou zvolací podobu výpovědi. Píše se buď na konci vět rozkazovacích a přacích, jestliže potřebujeme dát rozkazu nebo přání zvláštní důraz, nebo na konci vět oznamovacích s výrazným zvolacím rázem, anebo na konci vět vokativních. Uvnitř věty se užívá vykřičník v závorkách (!), vyjadřujeme-li tím nesouhlas nebo údiv.
7. **DVOJTEČKA (:)** uvozuje část textu, který vyplývá svým obsahem z předcházející části textu, nebo ji rozvádí či doplňuje.
8. **UVOZOVKY („“)** se dávají ty části projevu, které doslovně citujeme, nebo které chceme od ostatního textu odlišit.
9. **POMLČKA (-)** naznačuje přestávku v řeči nebo od sebe výrazně odděluje části projevu.
10. **TŘI TEČKY (...)** za větami nebo za jednotlivými slovy naznačují řeč vzrušenou, přerývanou.
11. **ZÁVORKY** mají různou podobu, např.: //, (), <>, [], {} aj. Do závorek se vkládají takové větné nebo nevětné výrazy, které jsou do výpovědi volně vloženy. Ve fonetice se do hranatých závorek uzavírají hlásky [] a do lomených závorek fonémy //.
12. **ODSUVNÍK** čili **APOSTROF (‘)** označuje vypouštění či odsunutí některé hlásky (zejména) na konci slova.
13. **LOMÍTKO (/)** lze použít jako znak dělení nebo na místo kulaté závorky. Lomítko se píše bez mezer, např.: km/h, telefon/fax, školní rok 2013/2014.
14. V tištěném dokumentu se setkáváme dále s: 1. **PARAGRAFEM (§)** – např.: odsuzuje se podle § 17; 2. s **AMPERSANDEM (&)** – např.: Novák & Nováková; 3. s **HVĚZDIČKOU (*)** – užívá se jí jako narozen (např.: T. G. M. * 1850 nebo hvězdičku lze použít na odvolávku na poznámky, např.: odvolávka *; 4. s **KŘÍŽKEM (†)** – znaménko pro zemřel, zesnulý, např. † Jan Novák.

VI.

NAUKA O STAVBĚ SLOV

SLOVNÍ DRUHY – FUNKČNÍ TVAROSLOVÍ

Rozlišování DESETI DRUHŮ SLOV zděděné v podstatě z antické gramatiky se zakládá převážně na TVAROSLOVNÉM kritériu – JMÉNA se skloňují a SLOVESA se časují. Vedle kritéria tvaroslovného se uplatňuje dále hledisko VÝZNAMOVÉ, FUNKČNÍ a SKLADEBNÍ.

SLOVNÍ DRUHY ZÁKLADNÍ, NEZÁKLADNÍ, NÁSTAVBOVÉ

SLOVNÍ DRUHY ZÁKLADNÍ – SUBSTANTIVA (S), ADJEKTIVA (A), VERBA (V), CIRKUMSTANTIVA (C)

(S= symbol pro podstatná jména, ^s funkční příznak substantiva; A = symbol pro přídavná jména, ^a funkční příznak adjektiva; V = symbol pro slovesa, ^v funkční příznak verba; C = symbol pro okolnostní slova, ^c funkční příznak cirkumstantiva; viz Mluvnice češtiny (2)).

I. PODSTATNÁ JMÉNA – SUBSTANTIVA (S^s, A^a, S^v, S^c)

pojmenovávají podstaty, skloňují se a ve větě plní tyto skladební funkce:

1. S^s: SUBSTANTIVUM v syntaktické pozici PODMĚTU věty (*kanár zpívá*) nebo PŘEDMĚTU věty (*chytil kanára*).
2. S^a: SUBSTANTIVUM v syntaktické pozici neshodného substantivního PŘÍVLASTKU (*hlas kanára*).
3. S^v: SUBSTANTIVUM v syntaktické pozici sponového PŘÍSUDKU (*Tento pták je kanár*).
4. S^c: SUBSTANTIVUM v syntaktické pozici příslovečného určení (*Přiletěl s kanárem*).

II. PŘÍDAVNÁ JMÉNA – ADJEKTIVA (A^s, A^a, A^v, A^c)

pojmenovávají vlastnosti, skloňují se a ve větě plní tyto skladební funkce:

1. A^s: ADJEKTIVUM v syntaktické pozici PODMĚTU (*zdravý nemocnému nevěří*) nebo PŘEDMĚTU (*zdravý nemocnému nevěří*).
2. A^a: ADJEKTIVUM v syntaktické pozici shodného adj. PŘÍVLASTKU (*žlutý kanár*).
3. A^v: ADJEKTIVUM v syntaktické pozici sponového SLOVESA (*kanár je žlutý*).
4. A^c: ADJEKTIVUM v syntaktické pozici DOPLŇKU (*Kanár se narodil žlutý*).

III. SLOVESA – VERBA (V^s, V^a, V^v, V^c)

pojmenovávají děje nebo stavy, časují se a ve větě plní tyto skladební funkce:

1. V^s: SLOVESO v syntaktické pozici PODMĚTU (*pracovat neznamená mluvit*).
2. V^a: SLOVESO v syntaktické pozici přičestí nebo infinitivu ve funkci PŘÍVLASTKU

(*pracující člověk/vůle pracovat*).

3. V^v: SLOVESO v syntaktické pozici SLOVESA určitého (*kanár zpívá/kanár byl chycen*).

4. V^c: SLOVESO v syntaktické pozici DOPLŇKU (*vrátil se zdráv*).

IV. OKOLNOSTNÍ SLOVA (CIRKUMSTANTIVA) – ADVERBIA (C^s, C^a, C^v, C^c)

pojmenovávají nebo naznačují okolnosti, neohýbají se a ve větě plní tyto skladební funkce:

1. C^s: PŘÍSLOVCE v syntaktické pozici podmětu nebo předmětu (*doma neznamená venku*).

2. C^a: PŘÍSLOVCE v syntaktické pozici přívlastku (*místo dole*).

3. C^v: PŘÍSLOVCE v syntaktické pozici slovesa sponového (*je to zadarmo*).

4. C^c: PŘÍSLOVCE v syntaktické pozici příslovečného určení (*pracuje zadarmo*).

PŘÍSLOVCE SPECIALIZOVANÁ PRO FUNKCI PREDIKATIV

Ustrnulé tvary podstatných jmen (např. *zima, hanba, škoda, radost, třeba*) nebo některá předložková spojení (např. *načase, nanic, zapotřebí*) anebo deadjektivní příslovce (např. *chladno, deštivo, nevolno*) se mohou pokládat za zvláštní slovní druh, za PREDIKATIVUM. Ustrnulé tvary jako *zima, hanba, škoda, radost, třeba* je možno pokládat za substantivní tvary v sekundární funkci slovesa, např. *Bylo zima; Byla mi hanba; Je to škoda; Je třeba odejít*.

PREDIKATIVA jsou příslovce, která jsou zakončena na -o (např.: *veselo, jasno, pusto, ošklivo* aj.) a některé příslovečné spřežky (např.: *zapotřebí, načase; Je načase to ukončit*).

Rozlišují se predikativa MODÁLNÍ a predikativa STAVOVÁ.

1. MODÁLNÍ predikativa vyjadřují modalitu děje, která je obsažena v infinitivu plnovýznamového slovesa nebo ve vedlejší větě: (a) modalita MOŽNOSTNÍ: *je možno, je nemožno, je těžko, lze, nelze – Není možno s tím souhlasit*; (b) modalita NUTNOSTNÍ: *je třeba, není třeba, je potřeba, je potřebí, je zapotřebí, je nutno, je radno, je záhodno, je na čase – Už by bylo záhodno s tím skončit*).

2. STAVOVÁ predikativa vyjadřují rozmanité stavy přírodní (*mrazivo*) a stavy osobní (*smutno*). Lze jimi vyjádřit: a) přírodní stav nebo stav vnějšího prostředí (např.: *Venku je teple (jasno, deštivo, mokro, sychravo, větrno aj.)*; b) duševní nebo tělesný stav živých bytostí (např.: *Janě z toho bylo těžko u srdce*); c) objektivní stav sociálního prostředí (např.: *V hospodě bývá hlučno*).

SLOVNÍ DRUHY NEZÁKLADNÍ (NUMERALIA (Q), PRONOMINA (D), INTERJEKCE (I))

NEZÁKLADNÍ SLOVNÍ DRUHY obsahují NÁSTAVBOVÉ SLOVNÍ DRUHY zahrnující ČÍSLOVKY (Q), ZÁJMENA (D) a CITOSLOVCE (C). Viz:

ČÍSLOVKY – NUMERALIA ((Q/S^{s, a, v, c}), (Q/A^{s, a, v, c}), (Q/C^{s, a, v, c}))

pojmenovávají nebo naznačují číselné pojmy nebo množství, skloňují se, popř. se neskloňují a ve větě plní tyto skladební funkce:

ČÍSLOVKY/PODSTATNÁ JMÉNA (Q/S)^s: 1. ČÍSLOVKY v syntaktické pozici PODMĚTU (*sto lidí nepřišlo*) nebo PŘEDMĚTU (*měli sto posluchačů*). 2. ČÍSLOVKY v syntaktické pozici PŘÍVLAST-

KU (*zájem tisíců občanů*). 3. ČÍSLOVKY v syntaktické pozici SLOVESA sponového (*sto není tisíc*). 4. ČÍSLOVKY v syntaktické pozici PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ (*ve stovkách lidí*).

ČÍSLOVKY/PŘÍDAVNÁ JMÉNA (Q/A)^a: 1. ČÍSLOVKY v syntaktické pozici PODMĚTU (*tři zahynuli*). 2. ČÍSLOVKY v syntaktické pozici PŘÍVLASTKU (*tři lidé*). 3. ČÍSLOVKY v syntaktické pozici SLOVESA sponového (*pachatelé byli tři*). 4. ČÍSLOVKY v syntaktické pozici PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ (*doběhl třetí*).

ČÍSLOVKY/OKOLNOSTNÍ SLOVA (Q/C)^c: 1. ČÍSLOVKY v syntaktické pozici PŘÍVLASTKU (*úkol nadvakrát*). 2. ČÍSLOVKY v syntaktické pozici SLOVESA sponového (*káva byla třikrát*). 3. ČÍSLOVKY v syntaktické pozici PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ (*dvakrát měř*). (Q = symbol pro číslovky).

ZÁJMENA – PRONOMINA ((D/S^{s, a, v, c}), (D/A^{s, a, v, c}), (D/C^{s, a, v, c}))

naznačují podstaty nebo vlastnosti, skloňují se a ve větě plní tyto skladební funkce:

ZÁJMENA/PODSTATNÁ JMÉNA: (D/S)^s: 1. ZÁJMENA v syntaktické pozici PODMĚTU (*Ty spíš?*). 2. ZÁJMENA v syntaktické pozici PŘÍVLASTKU (*Je to zájem nás tři*). 3. ZÁJMENA v syntaktické pozici sponového SLOVESA (*Já nejsem ty*). 4. ZÁJMENA v syntaktické pozici PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ (*Viděli se v tobě*).

ZÁJMENA/PŘÍDAVNÁ JMÉNA: (D/A)^a: 1. ZÁJMENA v syntaktické pozici PODMĚTU (*Ten se namluví*). 2. ZÁJMENA v syntaktické pozici PŘÍVLASTKU (*tvoje sestra*). 3. ZÁJMENA v syntaktické pozici SLOVESA sponového (*Počítač je tvůj*). 4. ZÁJMENA v syntaktické pozici PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ (*Jaký se narodil, takový zemřel*).

ZÁJMENA/PŘÍSLOVCE: (D/C)^c: 1. ZÁJMENA v syntaktické pozici PODMĚTU (*Někde neznamená všude*). 2. ZÁJMENA v syntaktické pozici PŘÍVLASTKU (*Život zde nebo smrt tam*). 3. ZÁJMENA v syntaktické pozici SLOVESA sponového (*Jak je venku?*). 4. ZÁJMENA v syntaktické pozici PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ (*Kde žijete?*). (D = symbol pro zájmena).

CITOSLOVCE – INTERJEKCE (I^s, I^v)

pojmenovávají city a projevy volní, neohýbají se a plní tyto syntaktické funkce: 1. CITOSLOVCE v syntaktické pozici PODMĚTU (I^s: např.: *Žbluňk zaznělo do ticha*). 2. CITOSLOVCE v syntaktické pozici PŘÍSUDKU (I^v: např.: *Žába žbluňk do vody*).

NESAMOSTATNÉ SLOVNÍ DRUHY (PREPOZICE, KONJUNKCE, PARTIKULE)

NESAMOSTATNÉ SLOVNÍ DRUHY zahrnující PŘEDLOŽKY, SPOJKY, ČÁSTICE. Viz:

PŘEDLOŽKY – PREPOZICE

signalizují vztahy mezi slovy ve větě a pádem podstatných jmen. Jde o vztah mezi podstatným jménem nebo slovesem anebo přídavným jménem a podstatným jménem ve 2., 3., 4., 6. a 7. pádě (např.: *cesta* (podstatné jméno) *do Říma*, *čekal* (sloveso) *na rodiče*, *pyšný* (přídavné jméno) *na úspěch*). Jejich gramatický význam se projevuje až ve spojení s pádem podstatného jména (např. význam místa (*na stole*), času (*v poledne*), způsobu (*s kamarádkou*), příčiny (*pro onemocnění*)).

Předložky samy o sobě mohou být bez obsahu, ale jejich věcný význam vystoupí až ve spojení s podstatným jménem (např. předložka *za* sama o sobě je bez obsahu, ale ve spojení

s podstatným jménem může znamenat: *za dům* (= směr na otázku *kam?*), *za domem* (= místo na otázku *kde?*), *za poledne* (= čas na otázku *kdy?*).

Některé předložky mají věcný význam zřetelný i bez spojení s pádem podstatného jména, např. předložka *bez* znamená totéž co podstatné jméno *nedostatek*, *neexistence* nebo specifický význam *nedostatek vzhledem k něčemu*.

Základní význam vlastních předložek (*bez, do, k, na, nad, o, ob, od, po, pod, pro, před, přes, při, s, u, v, z, za*) je především PROSTOROVÝ.

Některé primární vlastní předložky ztrácejí svůj původní význam prostorový a nabývají významů dalších, sekundárních, velmi často abstraktních (např. předložka *z* ztrácí původní význam směrový z vnitřku něčeho pryč (např.: *vytáhnout z kapsy*) a nově vyjadřuje důvod nebo původ (např.: *podívat se ze zvědavosti, vyrobit z papíru, Jiří z Poděbrad*).

Staré nevlastní předložky se gramatikalizovaly z jiných slovních druhů, např. předložky nevlastní *kol, kolem, okolo, vůkol* vznikly z podstatného jména *kolo* se základním významem v kruhu, ze všech stran.

Nové předložky vznikají gramatikalizací z pádů abstraktních podstatných jmen, např.: *během roku, díky duchapřítomnosti, vinou nepozornosti, na adresu rodičů, z důvodu opravy, v porovnání s minulým rokem* aj.

SPOJKY – KONJUNKCE

signalizují vztahy mezi větami (spojky větné) nebo mezi větnými členy (spojky členské). Spojky nejsou větnými členy. Spojky *abych, kdybych, abys, aby, abychom, abyste* splynuly s určitým tvarem slovesa *být* (*by+s*).

SPOJKY signalizují: 1. vztah přiřadování čili KOORDINACE (spojky souřadící); 2. vztah určování čili DETERMINACE (spojky podřadící).

SPOJKY z hlediska gramatické struktury jsou: a) jednoduché (*až, že, když*); b) spojkové výrazy dvojčlenné (*i kdyby, nýbrž i, a proto, ba dokonce, dříve než; ani - ani, buď - nebo, jednak - jednak*).

Funkci souřadících spojek mívají z části adverbia místní (*Tu sezobne zrno, tam vyhrabe žízalu*), časová (*Nejdřív se mlátí, poté se platí*), měrová (*Dílem stáli, dílem seděli*).

ČÁSTICE – PARTIKULE

signalizují vztah mluvčího k významu věty nebo výpovědi. Uvozují větu a naznačují její modální a citovou povahu, např. částice *ať, necht', kéž* uvozují věty přací (*Kéž zůstane dlouho živ a zdráv!*).

ČÁSTICE ve starších mluvnících češtiny nejsou uváděny jako samostatný slovní druh, Např. J. Gebauer ve *Stručné mluvnici jazyka českého* (Praha 1904) je řadí k příslovcím. B. Havránek a A. Jedlička ve *Stručné mluvnici české* (1996) částice řadí ke spojkám a rovněž ke spojkám je řadí B. Havránek a A. Jedlička v *České mluvnici* (1981). Naopak *Mluvnice češtiny* (2), Tvarosloví (1986) uvádí částice jako samostatný desátý slovní druh.

TRANSPOZICE SLOVNĚDRUHOVÉ

SLOVNĚDRUHOVÉ TRANSPOZICE jsou založeny na přenášení výrazové složky základního slovnědruhového znaku do funkční pozice jiného základního slovnědruhového znaku. Slovnědruhové transpozice mají za následek změnu výrazu. Dochází při nich k narušení jednoty význa-

mu základního slovnědruhového znaku a primární slovnědruhové funkce, která mu přísluší.

SLOVNĚDRUHOVÉ TRANSPOZICE jsou příznačně užitím základního slovního druhu v sekundárních pozicích. V češtině se jedná o tyto slovnědruhové transpozice:

1. SUBSTANTIVA: např.: a) *hlas kanára* (PODSTATNÉ JMÉNO s funkčním příznakem ADJEKTIVA), b) *tento pták je kanár* (PODSTATNÉ JMÉNO s funkčním příznakem SLOVESA), c) *přišel s kanárem* (PODSTATNÉ JMÉNO s funkčním příznakem OKOLNOSTNÍHO SLOVA).

2. ADJEKTIVA: např.: a) *sytý hladovému nevěří* (PŘÍDAVNÉ JMÉNO s funkčním příznakem PODSTATNÉHO JMÉNA), b) *kanár je žlutý* (PŘÍDAVNÉ JMÉNO s funkčním příznakem SLOVESA), c) *narodil se žlutý* (PŘÍDAVNÉ JMÉNO s funkčním příznakem OKOLNOSTNÍHO SLOVA).

3. VERBA: např.: a) *pracovat neznamená řečnit* (SLOVESO ve funkci PODSTATNÉHO JMÉNA), b) *vůle pracovat* (SLOVESO ve funkci PŘÍDAVNÉHO JMÉNA), c) *vrátil se vyléčen* (SLOVESO ve funkci DOPLŇKU).

4. CIRKUMSTANTIVA: např.: a) *doma neznamená venku* (OKOLNOSTNÍ SLOVO ve funkci PODSTATNÉHO JMÉNA), b) *místo dole* (OKOLNOSTNÍ SLOVO ve funkci PŘÍDAVNÉHO JMÉNA), c) *je to zadarmo* (OKOLNOSTNÍ SLOVO ve funkci SLOVESA).

MLUVNICKÉ PROSTŘEDKY OHEBNÝCH SLOVNÍCH DRUHŮ

zahrnují tvaroslovné prostředky slovních druhů. Jde o ROD, ČÍSLO a PÁD u substantiv, adjektiv, číslovek a u zájmen a o OSOBU, ČÍSLO, ČAS, ZPŮSOB, ROD slovesný a VID u sloves.

DRUHY GRAMATICKÝCH KATEGORIÍ se dělí podle gramatické funkce do tří skupin. Viz:

1. **LOGICKO-GRAMATICKÉ KATEGORIE** jsou ty kategorie, které se vztahují přímo ke skutečnosti. K těmto kategoriím patří: a) ČÍSLO jmen a sloves (jednotné a množné = je odrazem jednosti a mnohosti ve skutečnosti), b) ROD jmenný (mužský a ženský = byly původně odrazem rodu biologického a střední rod označoval věci).

2. **KOMUNIKATIVNĚ-GRAMATICKÉ KATEGORIE** jsou ty kategorie, které neodrážejí skutečnost přímo, ale závisí na podmínkách komunikace. K těmto kategoriím patří: (a) OSOBA (1., 2. a 3. osoba obou čísel = mluvčí vystupuje v 1. osobě, posluchač vystupuje ve 2. osobě a o čem se mluví ve 3. osobě), (b) ČAS (přítomný, minulý, budoucí = závisí na okamžiku promluvy), (c) ZPŮSOB (oznamovací, rozkazovací, podmiňovací = vyjadřuje vztah mluvčího k platnosti slovesného děje).

3. **STRUKTURNĚ-GRAMATICKÉ KATEGORIE** jsou ty kategorie, které neodrážejí skutečnost přímo, ale slouží k formální organizaci skladebních dvojic a vět. K těmto kategoriím patří: a) PÁD (1., nominativ, 2. genitiv, 3. dativ, 4. akuzativ, 5. vokativ, 6. lokál, 7. instrumentál vyjadřující skladební úlohu jména ve větě), b) ROD slovesný (činný a trpný rod = vyjadřuje vztah mezi původcem děje a cílem děje), c) VID (nedokonavý, dokonavý, nenásobený, násobený = modifikuje i věcný význam sloves).

JMENNÉ GRAMATICKÉ KATEGORIE (ROD, ČÍSLO, PÁD)

JMENNÝ ROD je v češtině trojí: 1. MUŽSKÝ (maskulinum), ŽENSKÝ (femininum) a STŘEDNÍ (neutrum).

ČÍSLO JMEN je v češtině dvojí: 1. JEDNOTNÉ číslo (singulár, např.: pán), 2. MNOŽNÉ číslo (plurál, např.: páni). Čeština zachovává některé tvary pro číslo DVOJNÉ (duál), a to pro vyjádření

párovosti nebo dvojnosti, např.: *s lidskýma očima, očkama, ušima, rukama, ručkama, nohama, nožičkama; bral všema čtyřma rukama, těma bystrýma očima, mezi čtyřma očima.*

PÁDŮ je v češtině sedm (řazených v tomto pořadí): 1. nominativ (N), 2. genitiv (G), 3. dativ (D), 4. akuzativ (A), 5. vokativ (V), 6. lokál (L), 7. instrumentál (I).

SLOVESNÉ GRAMATICKÉ KATEGORIE (OSOBA, ČÍSLO, ČAS, ZPŮSOB, ROD SLOVESNÝ, VID)

OSOBA je trojíc: PRVNÍ (*píši, píšeme*), DRUHÁ (*píšeš, píšete*) a TŘETÍ (*píše, píší*) obou ČÍSEL.

ČÍSLO SLOVESNÉ je dvojíc: 1. JEDNOTNÉ (singulár) *píši, píšeš, píše* a 2. MNOŽNÉ (plurál) *píšeme, píšete, píší* – ve shodě se zánikem duálu u jmen zaniklo dvojné číslo i u sloves.

ČAS SLOVESNÝ je trojíc: 1. čas PŘÍTOMNÝ (*píši*), 2. čas MINULÝ (*psal jsem*), 3. čas BUDOUCÍ (*napíši – budu psát*). Již v době Husově ustupují z jazyka jednoduché časy minulé (AORIST a IMPERFEKTUM) a ustoupily z jazyka i rozmanité časy složené skládající se z různých tvarů pomocného slovesa *být(i)* a přechodníku přítomného i minulého (např.: *jsem nesa = nesouc*). Z časů předminulých se do nové češtiny udrželo ANTEPRÉTERITUM (např.: *byl jsem přišel*).

SEKUNDÁRNÍ STUPNĚ ČASOVÉ: Orientujeme-li časový vztah děje podle jeho poměru k jistému ději hlavnímu, a nikoli podle okamžiku mluvení, máme v češtině tři druhotné stupně časové: 1. SOUČASNOST (původní děj probíhá v době děje hlavního); 2. PŘEDČASNOST (původní děj předchází před hlavním dějem minulým); 3. NÁSLEDNOST (původní děj předchází před hlavním dějem budoucím). – K vyjádření sekundárních stupňů časových slouží: a) přechodníky; b) čas předminulý; c) poměr základních časů ve větách řídicích a ve vedlejších závislých větách substantivních.

MIMOČASOVOST: Přítomného času achronistického (mimočasového) se používá při formulování obecných pravd, např.: *Jak si kdo ustele, tak si lehne.*

ZPŮSOB SLOVESNÝ je trojíc: 1. INDIKATIV (způsob oznamovací, např.: *píši*), 2. IMPERATIV (způsob rozkazovací, např.: *píš*), 3. KONDICIONÁL (způsob podmiňovací, např.: *psal bych; byl bych psal*).

ROD SLOVESNÝ je dvojíc: 1. ČINNÝ rod (*Žák píše dopis*); 2. TRPNÝ rod (*Dopis je psán žákem*).

VID SLOVESNÝ je: 1. NEDOKONAVÝ (*vidí*), 2. DOKONAVÝ (*uvidí*), 3. NENÁSOBENÝ (*zavřít*), 4. NÁSOBENÝ (*zavírat*).

ZPŮSOBY SLOVESNÉHO DĚJE z hlediska lexikálního zahrnují: 1. fáze děje (*rozběhnout se* = začáteční fáze děje; *doběhnout* = konečná fáze děje; *popovídat si* = začátek i konec děje; *poztrácel eura* = význam podílnosti); 2. rozměr děje (*hodit* = děj trvá jen okamžik; *číst* = děj probíhá nepřetržitě); 3. míru děje (*popojet* = míra částečná; *smát se* = míra velká).

JEDNOTLIVÉ SLOVNÍ DRUHY V ČEŠTINĚ – PARTES ORATIONIS

SUBSTANTIVA – PODSTATNÁ JMÉNA (ZÁKLADNÍ SLOVNÍ DRUH)

FUNKČNÍ A SÉMANTICKÁ CHARAKTERISTIKA PODSTATNÝCH JMEN

PODSTATNÁ JMÉNA patří k základním slovním druhům, které označují jevy skutečnosti chápané jako PODSTATY čili SUBSTANCE. PODSTATNÁ JMÉNA pojmenovávají samostatně existující substance (*pes, slunce*) nebo jako podstaty chápané vlastností (*láska*) anebo děje (*procházka*)

či stavy (*spaní*).

PRIMÁRNÍ FUNKCE PODSTATNÝCH JMEN jsou funkce podstatného jména v podmětu věty (*ka-nárek zpívá*) nebo v předmětu věty (*chytil kanárka*).

SEKUNDÁRNÍ FUNKCE PODSTATNÝCH JMEN jsou funkce podstatného jména jako neshodného substantivního přívlastku (*hlas kanárka*) nebo jmenné části přísudku se sponou (*tento pták je kanárek*) anebo užití podstatného jména jako okolnostního pádu (*přišel s kanárkem*).

MLUVNICKÉ PROSTŘEDKY PODSTATNÝCH JMEN (ROD, ČÍSLO, PÁD)

ROD JMENNÝ PODSTATNÝCH JMEN

je logicko-gramatická kategorie, která u skloňovaných substantiv vyjadřuje příslušnost k pohlaví mužskému (koncovkami rodu mužského životného, např.: *-ovi (pán-ovi), -i, -ové, -é*, např.: *pán-i, muž-i, pán-ové, občan-é, obyvatel-é*), k pohlaví ženskému (koncovkami rodu ženského *-a, -e, -o*, např.: *žen-a, růž-e, píseň-0, kost-0*) a k pohlaví ještě nevypělenému (koncovkami rodu středního *-e*, např.: *kuř-e*). Kategorie rodu je vlastní substantivům. Ostatní jména přebírají tuto kategorii shodou s řídicím podstatným jménem.

ROD PŘIROZENÝ

1. Některá substantiva vyjadřují přirozený rod svým slovním významem, např.: *muž – žena, syn – dcera, otec – matka, bratr – sestra, chlapec – dívka* nebo *kohout – slepice, býk – kráva, beran – ovce* aj. – Vedle rodově rozlišených dvojic existují i tříčlenná pojmenování (bez rozdílu pohlaví), např. *muž – žena → člověk; bratr – sestra → sourozenec; kohout – slepice → kur*. Rodové rozdíly lze vyjádřit přechylovacími slovo tvornými prostředky, např. *učitel → učitel-k-a; Novák → Novák-ová*; další přechylovací přípony a koncovky: *-a (kmostr – kmostr-a), -í (pán – pan-í), -yně (prorok – prorok-yně), -ka (Čech – Češ-ka), -ice (lev – lv-ice)*.

2. U některých jmen živých bytostí se rodové dvojice netvoří, např.: jen pro ženy: *hosteska, pokojská, modelka, modistka, letuška* aj. - jen pro muže: *hutník, horník, montér, lodník, boxer, dělostřelec* aj. Rodové dvojice se netvoří ani u substantiv, která vyjadřují hodnocení, např.: *lenoch, opilec, lakomec* aj. Rovněž u některých složených substantiv se rodové dvojice netvoří, např.: *neznaboh, kazisvět, držgrešle* aj.

3. U jmen zvířat se protiklad rodu přirozeného uplatňuje omezeně, např.: *lev – lvice*. Jinak názvy zvířat jsou vůči přirozenému rodu indiferentní, např.: *papoušek, jestřáb, mýval, pavouk* (r. mužský) – *kukačka, zmije, moucha* (r. ženský) – *káně, morče, prase* (r. střední). Jména mláďat lidská (*dítě, nemluvně*), zvířecí (*house, kotě, štěně*), rostlinná (*poupě*) souvisejí s přirozeným rodem mužského a ženského rodu, např. *muž – žena – dítě; pes – fena – štěně*.

4. JMÉNA VESPOLNÁ jsou po stránce gramatické převážně rodu mužského, řídjí rodu ženského, která označují osoby bez rozdílu pohlaví, např.: *ona je lenoch* (r. mužský), *on byl úplná sirota* (r. ženský).

ROD MLUVNICKÝ

je závazný pro každé substantivum, a to v tom smyslu, že k jednomu ze tří mluvnických rodů musí patřit jména osob (např.: *pán, hoch*), zvířat (např.: *slepice*), jména věcí (např.: *stůl*) a pojmů (např.: *láska*).

ŽIVOSTNOST – NEŽIVOTNOST SUBSTANTIV

Rozdíl mezi substantivy životnými a neživotnými hraje základní roli při jejich skloňování.

Soubory jmen životných se syntakticky a morfologicky odlišily od souboru jmen neživotných v 1. pádu, který je pádem podmětu a ve 4. pádě, který je pádem přímého předmětu, např. *Násilník* (podmět) *uhodil chlapce* (předmět ve 4. p.) – *Chlapec* (podmět) *uhodil násilníka* (předmět ve 4. p.). – SUBSTANTIVA *rodiče, koně a lidičky* mají v 1. p. mn. č. tvary neživotné, ale skladební shodu mají jako podstatná jména životná (např.: *Rodiče by to nedovolili*).

SUBSTANTIVA ŽIVOTNÁ jsou jména živých bytostí – za živé bytosti se považují jen živočišné a zvířata, a nikoli rostliny. MASKULINA ŽIVOTNÁ mají z hlediska morfologického shodný GENITIV = AKUZATIV sg. (2. p. *pán-a* – 4. p. *pán-a*, 2. p. *muž-e* – 4. p. *muž-e*) a v DATIVU a v LOKÁLU sg. je koncovka *-ovi* (*pán-ovi, muž-ovi*) vedle koncovky *-u* (*pán-u*), nebo koncovky *-i* (*muž-i*) a specifický tvar má N pl. (*-i* (*pán-i; muž-i*), *-ové* (*pán-ové; muž-ové*), *-é* (*občan-é, obyvatel-é*)).

SUBSTANTIVA NEŽIVOTNÁ jsou jména neživých předmětů a jevů (včetně rostlin). MASKULINA NEŽIVOTNÁ mají shodný NOMINATIV = AKUZATIV sg. (*hrad-0* (1. p.) – *hrad-0* (4. p.), *stroj-0* (1. p.) – *stroj-0* (4. p.) i pl. (*hrad-y* (1. p.) – *hrad-y* (4. p.), *stroj-e* (1. p.) – *stroj-e* (4. p.)).

RODOVÉ DUBLETY se vyskytují u některých substantiv neživotných, která asociují se substantivy životnými. Jde o:

1. Substantiva se slovotvornou příponou *-tel* (*činitel, jmenovatel*) nebo *-ec* (*ledoborec, náso-benec*). Tato substantiva se užívají ve tvarech životných (*Činitel-é byli vyhodnocen-i; Ledoborc-i vyplul-i na pomoc*) i ve tvarech neživotných (*Činitel-e byl-y vyhodnocen-y; Ledoborc-e vyplul-y na pomoc*).

2. U některých substantiv, která označují názvy ryb nebo rybích výrobků, jsou tvary životné i neživotné. Např. *slanečci* (*Slanečc-i byl-i na skladě*) i *slanečky* (*Slanečk-y byl-y na skladě*); *uzenáči* (*Uzenáč-i byl-i na skladě*) i *uzenáče* (*Uzenáč-e byl-y na skladě*). Substantiva využívající užití životnosti a neživotnosti k rozlišení jejich významu, např.: živ. *nosiči* (*Unaven-í nosič-i zavazadel odpočíval-i*) i neživ. *nosiče* (*Železn-é nosič-e zrezavěl-y*).

3. Substantiva citově zabarvená využívají užití životnosti a neživotnosti k vyjádření expresivity: *najít hřib-0* – *najít hřib-a*, *mít trumf-0* – *mít trumf-a*, *tancovat šlapák-0* – *tancovat šlapák-a*, *dát si špekáček-0* – *dát si špekáček-a*, *dát gól-0* – *dát gól-a*. Stylové rozlišení tvarů životných a neživotných je v případě užití *Udál-y se podivn-é příběh-y* (neživ.) – *Podivn-í to příběh-ové se udál-i* (živ., knižní).

4. Substantivum *den* má v 1. p. mn. č. gramaticky životnou koncovku *-i* (*dn-i*) vedle gramaticky neživotné koncovky *-y* (*dn-y*), ale syntaktickou shodu vyžaduje jako maskulinum neživotné, např.: *Krásn-é dn-i minul-y* i *Krásn-é dn-y minul-y*; při použití koncovky *-ové* (živ., *pán-ové*) je shoda jako u substantiv životných: *Krásn-í dn-ové minul-i*.

RODOVĚ ROZLIŠENÉ TŘÍDY PODSTATNÝCH JMEN MUŽSKÝCH, STŘEDNÍCH, ŽENSKÝCH

S ohledem na rod substantiv se v současné spisovné češtině vyděluje soubor čtyř podstatných jmen: 1. substantiva mužská ŽIVOTNÁ se vzory a podvzory *pán-0* (*soused-0, dělník-0*), *muž-0* (*učitel-0, lovec-0*), *soudc-e*, *předsed-a* (*husit-a, Láďa, sluh-a*), *hajn-ý*, *průvodč-i*. 2. substantiva mužská NEŽIVOTNÁ se vzory a podvzory *hrad-0* (*les-0*), *stroj-0*, *zlat-ý*. 3. substantiva STŘEDNÍ se vzory a podvzory *měst-o* (*středisk-o*), *moř-e* (*sídlišt-ě*), *kuř-e*, *staven-í*, *vstupn-é*, *hověz-í*. 4. substantiva ŽENSKÁ se vzory a podvzory *žen-a* (*Máň-a*), *růž-e* (*ulic-e*), *píseň-0*, *kost-0*, *bytn-á*, *průvodč-í*.

GRAMATICKÝ ROD má v současné spisovné češtině dva konstitutivní rysy: 1. SYNTAGMATICKÉ (spočívající ve shodě přívlastkové a přísuzovací), např. *krásný automobil* – *krásná limuzí-*

na – krásné auto; automobil je krásný – limuzína je krásná – auto je krásné; nastal den – nastala noc – nastalo ráno. 2. PARADIGMATICKÉ spoluvytvářející s kategorií gramatického čísla a gramatického pádu soubor skloňovacích typů (*pán (soused, dělník), muž (učitel, lovec), soudce, předseda (husita, Láďa, sluha), hajný, průvodčí; hrad (les), stroj, zlatý; město (středisko), moře (sídlíště), kuře, stavení, vstupné, hovězí; žena, růže (ulice), píseň, kost, bytná, průvodčí*).

FORMÁLNÍ VYJÁDRĚNÍ GRAMATICKÉHO RODU ve spisovné češtině je: a) gramatické (vyjádření pádovou koncovkou substantiv a typem shody substantiv); b) lexikální (*herec – herečka* (slovotvorná formace) nebo *kocour – kočka* (zvláštními slovy)).

ROD A ZAKONČENÍ SUBSTANTIV se projevuje na jejich skloňovací formě. Skloňovací VZORY a PODVZORY jsou reprezentovány 1. pádem čísla jednotného. Ovšem mluvnický rod substantiv je určován jeho skloňovacím vzorem nebo podvzorem jako celek u substantiv sklonných.

1. Jména zakončená na nulovou koncovku *-0* v 1. p. j. č. jsou jména rodu mužského (*hrad-0, stroj-0, pán-0, muž-0*), řidčeji r. ženského (*píseň-0, kost-0*), a nikoli rodu středního.
2. Jména zakončená v 1. p. j. č. na samohlásku *-a* jsou jména rodu ženského (*žen-a*), řidčeji rodu mužského (*předsed-a, Láď-a*), popř. jména obourodá (*nezbed-a*) či jména střední (*měst-a, kuřat-a*).
3. Jména zakončená v 1. p. j. č. na samohlásku *-o* jsou podstatná jména rodu středního (*měst-o*) nebo rodu mužského (*Pafk-o, Ot-o, ding-o*).
4. Jména zakončená v 1. p. j. č. na samohlásku *-u* jsou rodu mužského (*kakad-u, gur-u*).
5. Jména zakončená v 1. p. j. č. na samohlásku *-e* jsou častěji podstatná jména rodu ženského (*růž-e*), řidčeji pak rodu středního (*moř-e, kuř-e*) nebo mužského (*soudc-e*).
6. Jména zakončená v 1. p. j. č. na samohlásku *-í* jsou podstatná jména rodu středního (*staven-í, hověz-í*) nebo mužského (*průvodč-í*) anebo ženského (*průvodč-í*).
7. Jména zakončená v 1. p. j. č. na samohlásku *-i* jsou podstatná jména rodu mužského (*kul-i*).
8. Jména zakončená v 1. p. j. č. na samohlásku *-y* jsou jména rodu mužského (*gryzzl-y*).
9. Jména zakončená v 1. p. j. č. na samohlásku *-ý* (*hajn-ý*) jsou mužská, na samohlásku *-á* (*bytn-á*) jsou ženská a na samohlásku *-é* (*výchovn-é*) jsou střední.

KOLÍSÁNÍ MEZI RODY SUBSTANTIV a mezi DVĚMA SOUBORY TVARŮ SUBSTANTIV je v češtině v těchto případech:

1. Kolísání mezi maskuliny a femininy neživotných substantiv s koncovkou souhláskovou (*trnož* (m. i ž.), *svízel* (m. i ž.), *kyčel* (m. i ž.), *sprej* (m. i ž.)).
2. Kolísání mezi maskuliny a neutry (*rukojmi* (m. i s.), *kápo* (m. i s.)).
3. Kolísání mezi femininy a neutry (*rely, rallye* (ž. i s.)).
4. Některá substantiva, která označují živé bytosti, mají stejný tvar v 1. p. j. č. pro oba rody (*nešik-a* (m. i ž.), *poplet-a* (m. i ž.), *naivk-a* (m. i ž.), *Jožk-a* (m. i ž. = rozlišujeme podle pádového zakončení ve 3. a v 6. p. j. č. *poplet-ovi – poplet-ě*), substantivum *choť* je rodově rozlišeno zakončením v 7. p. j. č.: *choť-ěm – choť-í*).
5. Dvojí rod mají některá původně nesklonná substantiva, jež se nově skloňují a jsou rodově zařazena podle zakončení, např.: *majáles* (ž. neskl.) – *majáles* (*majálesu* (m. než.)).

6. Některá substantiva se odlišují různým rodem v čísle jednotném (*dítě* = s.) a v čísle množném (*děti*, ž.), *oko*, *ucho* (s.) – *oči*, *uši* (ž.), *oblak* (*oblaku*, *oblaky*, m.) – *oblaka* (m. i s.), *kníže*, *hrabě* (m.) – *knížata*, *hrabata* (s.).

7. Rovněž podle zakončení 1. p. j. č. lze určit rodové dublety, např.: *náruč* (ž.) – *náručí* (s.), *prostor* (m.) – *prostora* (ž.), *brambor* (m.) – *brambora* (ž.).

8. Rod nesklonných podstatných jmen bývá rod střední, např.: *angažmá*, *klišé*, *šapitó*, *menu* apod. Ojediněle se nesklonná substantiva zařazují k rodu mužskému nebo ženskému, např.: *avenue* (ž. = ulice); *tangens* (m.); *akné* (ž.).

ČÍSLO PODSTATNÝCH JMEN (SINGULÁR, SINGULARIA TANTUM, PLURÁL, PLURALIA TANTUM, DUÁL)

je logicko-gramatická kategorie, která u skloňovatelných slov koncovkami vyjadřuje, vztahuje-li se k jedné věci (číslo JEDNOTNÉ (SINGULÁR)) nebo k více věcem (číslo MNOŽNÉ (PLURÁL)). Kategorie čísla je vlastní substantivům. Ostatní jména přebírají tuto kategorii shodou s řídícím podstatným jménem, např.: *hezc-i hoš-i*, *mlad-á děvč-ata*. V protikladu čísla substantiv SINGULÁR – PLURÁL se považuje singulár za BEZPŘÍZNAKOVÝ.

FORMÁLNÍ PROSTŘEDKY na vyjádření gramatického čísla u substantiv jsou pádové KONCOVKY čísla jednotného (např.: 1. p. *pán-0*, 2.p. *pán-a*, 3.p. *pán-ovi/-u*, 4. p. *pán-a*, 5. p. *pan-e!*, 6.p. *pán-ovi/-u*, 7.p. *pán-em*) a čísla množného (např.: 1.p. *pán-i/-ové*, 2.p. *pán-ů*, 3.p. *pán-ům*, 4.p. *pán-y*, 5.p. *pán-i!*, *pán-ové!*, 6.p. *o pán-ech*, 7.p. *pán-y*).

FORMÁLNÍ PROSTŘEDKY na vyjádření gramatického čísla u substantiv jsou ČÍSLOVKY, např.: *jeden pán-0* (č. j.) – *dva páni/pánové* (mn.č.).

FORMÁLNÍ PROSTŘEDKY na vyjádření gramatického čísla u substantiv je vyjádření SHODOU, např.: *pilný žák – pilní žáci*; *žák šel – žáci šli*; *žák je kárán – žáci jsou káráni*; *Jan a Petr jdou – Jan a Petr šli*. U substantiv nesklonných je shoda jediným ukazatelem čísla, např.: *nové relé – nová relé*.

ČÍSLO JEDNOTNÉ čili SINGULÁR označuje jednotu předmětu pojmenovávaného podstatným jménem. Např.: *pán*, *muž*, *soudce*, *předseda*, *Láďa*; *hrad*, *stroj*; *město*, *moře*, *kuře*, *stavení*; *žena*, *Máňa*, *růže*, *píseň*, *kost*.

SINGULARIA TANTUM (JMÉNA TOLIKO/POUZE JEDNOTNÁ): Všechna podstatná jména se nedají počítat. Podstatná jména nepočitatelných podstat se vyskytují v čísle jednotném. Jedná se o: 1. Vlastní jména osob, zeměpisná jména a jména neživých věcí, které rozlišují jedinečné jednotliviny, např.: *Jan Hus*, *Paříž*, *Potěmkin* (křížník). Rovněž zeměpisná jména jedinečná, např. *sever*, *vesmír*, *obloha*. 2. Podstatná jména látková, která označují skutečnosti nerozčleněné, souvislé, např.: *víno*, *máslo*, *ječmen*, *cement*, *bláto*, *měd'*. 3. Podstatná jména abstraktní, která pojmenovávají vlastnosti, činnosti, duševní schopnosti, stavy, city, smysly, např.: *zručnost*, *rozum*, *láska*, *paměť*, *sluch*. 4. Podstatná jména hromadná, která označují množství jako ucelenou jednotu lidských kolektivů (např.: *žactvo*) nebo souboru stejnorodých věcí (např.: *kamení*).

ČÍSLO MNOŽNÉ čili PLURÁL označuje mnohost předmětů. Např.: *páni*, *pánové*, *muži*, *mužové*, *soudci*, *předsedové*, *Láďové*; *hrady*, *stroje*; *města*, *moře*, *kuřata*, *stavení*; *ženy*, *Máni*, *růže*, *písně*, *kosti*.

PLURALIA TANTUM (JMÉNA TOLIKO/POUZE MNOŽNÁ) označují: 1. Části těla (*ústa*, *záda*, *žábry*). 2. Nemoci (*příušnice*, *kurděje*). 3. Nástroje, které se skládají z několika částí (*kleště*,

nůžky, dveře). 4. Části oděvu (*kalhoty, plavky*). 5. Časové pojmy (*Vánoce, narozeniny*). 6. Činnosti (*žně, zásnuby*). 7. Vlastní jména míst (*Čechy, Žernoseky*).

DUÁL čili **DVOJNÉ ČÍSLO** u substantiv vyjadřovalo párovost nebo dvojnost vůbec. V současné spisovné češtině se užívá několik dvojných tvarů u názvů částí těla, které existují v páru: *ruce – rukou – rukama; oči – očí – očima; uši – uší – ušima; dva – dvě – dvou – dvěma; oba – obě – obou – oběma; dvě stě*. Dvojně tvary se řadí k číslu **MNOŽNÉMU**.

PÁD SUBSTANTIV (NOMINATIV, GENITIV, DATIV, AKUZATIV, VOKATIV, LOKÁL, INSTRUMENTÁL)

je strukturně-gramatická kategorie vyjadřující gramatické vztahy, do kterých vstupují podstatná jména k jiným slovům ve větě. Kategorie pádu je vlastní pouze substantivům. Ostatní jména přebírají tuto kategorii shodou se substantivem. Pád substantiva společně se jmenným rodem a jmenným číslem vytváří **SKLOŇOVACÍ PARADIGMA**.

V současné spisovné češtině rozlišujeme sedm pádů: 1. pád (**NOMINATIV, N**), 2. pád (**GENITIV, G**), 3. pád (**DATIV, D**), 4. pád (**AKUZATIV, A**), 5. pád (**VOKATIV, V**) – pád postojový stojící mimo systém pádových funkcí morfologických, 6. pád (**LOKÁL, L**), 7. pád (**INSTRUMENTÁL, I**). Všechny pády, vyjma **VOKATIVU**, který se nespojuje s jinými slovy jako větný člen, vyjadřují různé větné členy a různé mluvnické vztahy k jiným slovům ve větě.

NOMINATIV (N) čili **PRVNÍ PÁD** vyjadřuje:

a) **PROSTÝ NOMINATIV** podmět věty (*Slunce svítí*), b) přísudek jmenný (*Otec je + učitel*), c) doplněk (*běhá bos*), d) přívlastek shodný (*nové auto*) – přívlastek neshodný (*do multikina Flora* = nominativ jmenovací), e) přístavek (*Bohumil Hrabal, klasik české prózy*), f) bývá v jednočlenných větách jmenných nápisového typu (*PIVO; ORDINACE, AULA*).

b) **PŘEDLOŽKOVÝ NOMINATIV** se v současné spisovné češtině pojí pouze s předložkami sekundárními, které vznikly prepozicionalizací adverbii *kontra* (*Jestřáb kontra Hrdlička = proti*), *versus* (*Sparta versus Slavia = proti*), *à la* (*à la bažant = na způsob bažanta*).

c) **NOMINATIV** je pád prostě pojmenovavací a bere se jako základní pád pádové soustavy substantiva. Koncovka nominativu gramaticky signalizuje rodové a skloňovací zařazení podstatného jména ke skloňovacímu vzoru nebo k podvzoru. – Pokud nulová pádová koncovka v nominativu (-0) u vzorů *hrad-0, stroj-0, pán-0, muž-0, píseň-0, kost-0* neumožňuje jednoznačně rozlišit pádový význam, pak se přesouvá těžiště tvarů do 2. p. j. č. jako pádu opěrného (*hrad-u, les-a, stroj-e; pán-a, muž-e; písn-ě, kost-i*) nebo do 3. p. j. č. (*žen-ě – předsed-ovi*).

GENITIV (G) čili **DRUHÝ PÁD** vyjadřuje: (a) předmět (*zpěv kanára; dychtivý úspěchu*), (b) přívlastek neshodný (*střecha chalupy*) – přívlastek shodný (*nové střechy chalupy*), (c) příslovečné určení (*toho dne*).

DATIV (D) čili **TŘETÍ PÁD** je pád nepřímého předmětu a vyjadřuje: a) předmět (*učí se angličtině*), b) přívlastek neshodný (*pomoc dětem*) – přívlastek shodný (*hodnému dítěti*), c) příslovečné významy (*Přiblížil se k městu*), d) predikativum (*Bylo mi smutno*).

AKUZATIV (A) čili **ČTVRTÝ PÁD** je pád přímého objektu (ve čtvrtém pádě O⁴) a vyjadřuje: a) předmět (*zdvihnout zavazadlo*), b) přívlastek shodný (*vidím nové zrcadlo*), c) příslovečné určení (*položít na skříň*), d) doplněk (*Příjemce obdržel zásilku poškozenou*), e) vyskytuje se i v eliptických větách zvolacích (*Pivo! = Dal bych si pivo!*).

VOKATIV (V) čili **PÁTÝ PÁD** je pád, kterým oslovuje - viz věty vokativní (*Karle!; Petře!; Pojd s námi, Milane!; Ty nemáš rozum, holka!*). V hovorovém jazyce bývá vokativ nahrazován nominativem u oslovení typu *pane Novák!; pane Josef!*

LOKÁL (L) čili ŠESTÝ PÁD příslovečného určení místa a času vyjadřuje: a) příslovečné určení (*ležet na stole*), b) předmět (*ohlížet se po dívce*), c) přívlastek shodný (*o hezké dívce*) – přívlastek neshodný (*Pohyb v moři bývá zdravý*). V současné spisovné češtině je lokál pouze PŘEDLOŽKOVÝ pád ve srovnání se starou češtinou, v níž byl i pádem bezpředložkovým.

INSTRUMENTÁL (I) čili SEDMÝ PÁD je pádem prostředku činnosti a vyjadřuje: a) předmět (*Honza třese stromem*), b) přívlastek neshodný (*běh lesem*) – přívlastek shodný (*s hezkou dívkou*), c) příslovečné určení (*Petr jede pěšinou*), d) doplněk (*Otce zvolili senátorem*).

ADJEKTIVA – PŘÍDAVNÁ JMÉNA (ZÁKLADNÍ SLOVNÍ DRUH)

FUNKČNÍ CHARAKTERISTIKA PŘÍDAVNÝCH JMEN

PŘÍDAVNÁ JMÉNA patří k základním slovním druhům, které označují jevy skutečnosti chápané jako KVALITY. ADJEKTIVA pojmenovávají vlastnosti, skloňují se (tj. jednoduchými tvary vyjadřují rod, číslo a pád) a ve větě plní primární syntaktickou funkci přívlastku.

PRIMÁRNÍ FUNKCE ADJEKTIVA je funkce v přívlastku věty (*žlutý kanárek*). – SEKUNDÁRNÍ FUNKCE ADJEKTIV jsou funkce adjektiva v podmětu věty (*Sytý hladovému nevěří*) nebo v předmětu věty (*Sytý hladovému nevěří*), dále jmenné části přísudku jmenného se sponou (*kanárek je žlutý*) anebo ve funkci okolnostního pádu s významem doplňku (*narodil se žlutý*).

TŘÍDĚNÍ ADJEKTIV

ADJEKTIVA z hlediska významového se člení na KVALITATIVNÍ adjektiva jakostní (např.: *bílý sníh*, *vysoký komín*, *hořký nápoj*, *mrtvý člověk*) a na adjektiva RELAČNÍ (např.: *zlatý prsten* = vyrobený ze zlata).

SKLOŇOVÁNÍ ADJEKTIV

ADJEKTIVA mají při skloňování tvary ZÁKLADNÍ dlouhé (*mlad-ý, mlad-á, mlad-é; jarn-í, jarn-í, jarn-í*) a tvary JMENNÉ krátké (*šťasten-0, šťastn-a, šťastn-o; otcův-0, otc-ova, otc-ovo; matčín-0, matč-ina, matč-ino*).

KRÁTKÉ TVARY ADJEKTIV čili tvary jmenné se v současné spisovné češtině vyskytují jen v 1. p. j. č. (*šťasten-0* = mužský rod živ. i neživ.), *šťastn-a* = rod ženský, *šťastn-o* = rod střední) i množného (*šťastn-i* = mužský rod živ.; *šťastn-y* = mužský rod neživ., *šťastn-y* = rod ženský, *šťastn-a* = rod střední).

ADJEKTIVA PŘÍVLASTŇOVACÍ čili POSESÍVA jsou prostředky individuálního přívlastňování jevů se zakončením na *-ův* (*otcův-0*), *-ova* (*otc-ova*), *-ovo* (*otc-ovo*) nebo *-in* (*matčín-0*), *-ina* (*matč-ina*), *-ino* (*matč-ino*).

MLUVNICKÉ PROSTŘEDKY ADJEKTIV – ROD, ČÍSLO, PÁD ADJEKTIV

jsou gramatické prostředky dané SHODOU řídícího podstatného jména. Adjektiva se shodují v rodě, v čísle a v pádě s daným podstatným jménem. Viz: 1. ROD adjektiv (*star-ý* (*muž-0* = živ.) – *star-ý* (*hrad-0* = neživ.), *mlad-á* (*žen-a*), *mlad-é* (*děvč-e*)), 2. ČÍSLO adjektiv (*mlad-ý* – *mlad-í* (*muži*), *star-ý* – *star-é* (*hrad-y*), *mlad-á* – *mlad-é* (*žen-y*), *mlad-á* – *mlad-á* (*děvčat-a*)), 3. PÁD adjektiv (např.: 1. p. *mlad-ý muž*, 2. p. *mlad-ého muže*, 3. p. *mlad-ému muži*, 4. p. *mlad-ého muže*, 5. p. *mlad-ý muži* (!), 6. p. *o mlad-ém mužovi/-i*, 7. p. *mlad-ým mužem*).

KOMPARACE ADJEKTIV

je jejich specifický mluvnicko-významový prostředek týkající se především adjektiv kvalitativních. V současné spisovné češtině se rozlišují tři stupně kvalitativního i kvantitativního

hodnocení příznaku - POZITIV (první stupeň = *star-ý*), KOMPARATIV (druhý stupeň = *starš-í*) a SUPERLATIV (třetí stupeň = *nej-starš-í*).

1. Základní tvar přídavného jména je POZITIV čili první stupeň, např. *moudrý*. 2. DRUHÝ STUPEŇ čili KOMPARATIV vyjadřuje z hlediska významového srovnání s druhým příznakem nebo s mírou stupně vlastnosti jiného jevu. Srovnávaný jev je buď patrný z kontextu, nebo je pojmenován v téže větě, např.: *moudřejší ustoupí*. 3. TŘETÍ STUPEŇ čili SUPERLATIV z hlediska významového vyjadřuje nejvyšší stupeň vlastnosti mezi jevy příbuznými, a to ve vztahu k pozitivu nebo komparativu, např.: *Petr je vysoký, Honza je vyšší a Karel je nejvyšší*.

PRONOMINA – SLOVA DEIKTICKÁ (NÁSTAVBOVÝ SLOVNÍ DRUH)

jsou slova, která neoznačují osoby, věci nebo vlastnosti přímo jako podstatná jména nebo přídavná jména, nýbrž je naznačují podle vztahu k situaci a k souvislosti, např.: *já*, tj. mluvčí. U zájmen rozlišujeme druh zájmen, mluvnické kategorie zájmen a deklinační paradigmatata zájmen. Viz:

1. DRUH zájmen ((a) OSOBNÍ zájmena (*já, ty, on; my, vy, oni; zvrtné se*), (b) PŘIVLASTŇOVACÍ zájmena (*můj, tvůj, jeho, její, náš, váš, jejich; zvrtné svůj*), (c) UKAZOVACÍ zájmena (*ten, tento, tenhle; onen; taký, takový, onaký*); (d) TÁZACÍ zájmena (*kdo?, co?, který?, jaký?, čím?*), (e) VZTAŽNÁ zájmena (*kdo, co; který, jaký; čím; jenž*), (f) NEURČITÁ zájmena (*někdo, nic; některý; kterýsi, jakýkoli, ledačí; každý, všechen, žádný*), (g) VYMEZOVACÍ zájmena (*tyž, tentýž, sám; každý, všechen, nikdo, nic; jiný, mnohý*), (h) ZÁPORNÁ zájmena (*nikdo, nic, nijaký, žádný*),

2. MLUVNICKÉ KATEGORIE pádu, čísla a jmenného rodu: 1. zájmena BEZRODÁ mající jeden tvar pro všechny rody, např. *Já byl rád-0* (mužský rod); *Já byla rád-a* (ženský rod); *Děvče bylo rád-o* (střední rod); 2. RODOVÁ zájmena mající různé tvary pro různé rody (*ten-0* nebo *náš-0* = mužský rod; *t-a* nebo *naš-e* = ženský rod; *t-o* nebo *naš-e* = střední rod) – Rodová zájmena nabývají rod shodou s řídicím podstatným jménem.

3. SKLOŇOVÁNÍ zájmen je: 1. ADJEKTIVNÍ složené dlouhé (*kter-ý* = vz. mlad-ý a *č-í* = vz. jarn-í). 2. ZÁJMENNÉ tvrdé (*ten-0* = vz. tvrdý) a zájmenné měkké (*j-eho* = vz. měkký), 3. zájmenné skloňování zájmen bezrodých (*t-ebe, t-obě*).

FUNKČNÍ CHARAKTERISTIKA ZÁJMEN A DALŠÍCH DEIKTICKÝCH SLOV

ZÁJMENA, resp. slova deiktická náleží k nástavbovým slovním druhům vyjadřující primární nebo sekundární funkce.

PRIMÁRNÍ FUNKCE slov deiktických jsou: 1. (D/S)^s (zájmenný podmět nebo předmět; *Ona nikam nepůjde; Co máme k večeri?*), 2. (D/A)^a (zájmenný shodný přívlastek; *Které kalhoty si vezmeš?*), 3. (D/C)^c (zájmenné příslovečné určení; *Kdy přijedeš?*).

SEKUNDÁRNÍ FUNKCE slov deiktických jsou: 1. (D/S)^a nebo (D/C)^a ve funkci zájmenného neshodného přívlastku (*Vezmi si kousek něčeho, ať nemáš hlad; Cesta tudy je nejpohodlnější*), 2. (D/A)^s nebo (D/C)^s ve funkci zájmenného podmětu nebo předmětu (*Viděl jsem Věru. Ta je ale štíhlá!*), 3. (D/S)^v nebo (D/A)^v anebo (D/C)^v v syntaktické pozici zájmenného predikativu (*Ten index je váš?*), 4. (D/S)^c ve skladební pozici zájmenného příslovečného určení (*Symptomy demence se u něho ještě neprojeví*), 5. (D/A)^c v pozici zájmenného doplňku (*Konečně zůstaneme sami*). (Symbol D = zájmeno; symbol S = podstatné jméno; symbol A = přídavné jméno; symbol C = okolnostní slovo).

NUMERALIA – ČÍSLOVKY (NÁSTAVBOVÝ SLOVNÍ DRUH)

pojmenovávají nebo naznačují číselné pojmy a množství, skloňují se (popř. neskoňují) jako

substantiva, adjektiva významu číselného a ve větě vyjadřují podmět, předmět, přívlastek nebo příslovečné určení.

U číslovek určujeme DRUH zahrnující: 1. číslovky URČITÉ (*dva, desetkrát*) a 2. číslovky NEURČITÉ (*několik, mnohokrát*).

Číslovky určité i neurčité se dělí na: 1. ZÁKLADNÍ číslovky (na otázku kolik? = *dva, mnoho*), 2. ŘADOVÉ číslovky (na otázku kolikátý? = *druhý, tolikátý*), 3. DRUHOVÉ číslovky (na otázku kolikery? = *čtvrtý, několikery*), 4. NÁSOBNÉ číslovky (na otázku kolikanásobný? = *několikanásobný, čtyřikrát*), 5. PODÍLNÉ číslovky (na otázku po kolika? = *po třech, po několika*), 6. NÁZVY ČÍSLIC a ZLOMKŮ, ČÍSLOVKOVÉ SLOŽENINY (např.: *čtyřka, čtvrtina, čtyřletý*).

U číslovek určujeme MLUVNICKÉ KATEGORIE PÁDU (jako u substantiv), ČÍSLA (jen u některých číslovek (např.: *deset, čtyři sta, jeden tisíc, miliardy*) a RODU jmenného (čísllovky bezrodé mají jeden tvar pro všechny rody = *se čtyřmi muži, hrady, ženami, děvčaty*) a číslovky rodové adjektivní s různými tvary pro různé rody = *pátý, pátá, páté* nebo substantivní s jedním rodem = *stovka* (r. ž.).

FUNKČNĚ-VÝZNAMOVÁ CHARAKTERISTIKA ČÍSLOVEK

PRIMÁRNÍ FUNKCE ČÍSLOVEK: 1. (Q/S)^s (podmět = (*Soutěže se zúčastní asi sto družstev*), předmět = *Koupil deset chlebů*), 2. (Q/A)^a (shodný přívlastek = *Mám sebou jen pět korun*), 3. (Q/C)^c (příslovečné určení = *Nemusíš to opakovat stokrát*).

SEKUNDÁRNÍ FUNKCE ČÍSLOVEK: 1. (Q/S)^a a (Q/C)^a (neshodný přívlastek = *Zastupujeme zájmy tisíce klientů; Mzda nadvakrát je rozumné řešení*), 2. (Q/S)^v nebo (Q/A)^v anebo (Q/C)^v (predikativ = *Dvě a dvě jsou čtyři; Naše závodnice byla druhá; Opakování učiva bude nejméně dvacetkrát*), 3. (Q/A)^s nebo (Q/C)^s (podmět nebo předmět = *Každý stý vyhrává*), 4. (Q/S)^c (příslovečné určení = *Pouštěli tam po pěti*), 5. (Q/A)^c (doplňk = *Skončil druhý*).

VERBA – SLOVESA (ZÁKLADNÍ SLOVNÍ DRUH)

pojmenovávají děje nebo stavy, časují se a ve větě plní primární funkci přísudku slovesného nebo přísudku slovesně jmenného anebo základního členu věty jednočlenné. Slovesné tvary se rozlišují na tvary URČITÉ (*píšu/-i*) a na tvary NEURČITÉ (*psát* = infinitiv) a dále na slovesné tvary JEDNODUCHÉ (*píšu/-i*) a na slovesné tvary SLOŽENÉ (*byl bych psal, ...*).

FUNKČNÍ CHARAKTERISTIKA SLOVES

PRIMÁRNÍ FUNKCE SLOVES: V^v (určité sloveso v přísudku věty = *Kanárek zpívá; Kanárek byl chycen*). SEKUNDÁRNÍ FUNKCE SLOVES: 1. V^s (infinitiv ve funkci podmětu nebo předmětu věty = *Pracovat neznamená řečnit*), 2. V^a (infinitiv nebo přičestí ve funkci přívlastku = *pracující člověk*), 3. V^c (tradiční doplněk = *pracovat sedě*).

SLOVESNÉ TVARY URČITÉ – FINITNÍ

U určitých slovesných tvarů se určuje: 1. OSOBA (1. osoba = podmětem děje jsem já, tj. mluvčí; 2. osoba (podmětem jsi ty, tj. mluvčí); 3. osoba (podmětem je někdo jiný nebo něco jiného) v obou číslech), 2. ČÍSLO (jednotné a množné), 3. ČAS (přítomný, minulý, budoucí), 4. ZPŮSOB slovesný (oznamovací, rozkazovací, podmiňovací), 5. ROD slovesný (činný nebo trpný), 6. VID slovesný (dokonavý, nedokonavý; nenásobený, násobený), 7. VAZBA slovesná (slovesa předmětová – slovesa bezpředmětová), VALENCE a INTENCE slovesná.

SLOVESNÉ TVARY NEURČITÉ – INFINITNÍ

U neurčitých slovesných tvarů se určuje:

1. DRUH ((a) přechodník (*nesa, nesouc, nesouce; přines, přinesši, přinesše*); (b) příčestí činné (*psal jsem, psal bych, byl bych psal*); (c) podstatné jméno slovesné (*nesení z nesen*); (d) adjektivum slovesné (*vžitý*); (e) infinitiv (*psát; říci*);

2. Slovesný ROD (činný (*Žák píše dopis*) a trpný (*Dopis je psán žákem*);

3. JMENNÉ kategorie rodu jmenného při shodě přísudku s podmínkem věty (*Žák psal-l – Žáci psal-i – Žákyně psal-y – Děvčata psal-a*);

4. VID nedokonavý (*řekne, uvidí*), dokonavý (*říká, vidí*); nenásobený (*hodit, mluvit*), násobený (*házet, mluvívat*); VAZBA slovesa, VALENCE a INTENCE slovesa.

ADVERBIA – PŘÍSLOVCE (ZÁKLADNÍ SLOVNÍ DRUH)

pojmenovávají nebo naznačují okolnosti, neohýbají se a ve větě plní základní syntaktickou funkci příslovečného určení.

FUNKČNÍ CHARAKTERISTIKA PŘÍSLOVCÍ

PRIMÁRNÍ FUNKCE PŘÍSLOVCÍ: 1. C^c (příslovce ve funkci příslovečného určení = *pracuje za-darmo*).

2. SEKUNDÁRNÍ FUNKCE PŘÍSLOVCÍ: a). C^s (příslovce ve funkci podmínky nebo předmětu = *do-ma neznamená venku*); b) C^a (příslovce ve funkci přívlastku = *místo dole*); c) C^v (příslovce ve funkci slovesa určitého = *je to zadarmo*). Symbol C = okolnostní slovo (CIRKUMSTANTIVUM).

PREPOZICE – PŘEDLOŽKY (NESAMOSTATNÝ SLOVNÍ DRUH)

patří k nezákladnímu slovnímu druhu, který signalizuje vztahy mezi slovy ve větě a pádem jména, neohýbají se a nejsou větným členem. Každá předložka se v češtině pojí s pádem jména, a to buď s jedním pádem jména (např. předložka *při* se pojí jen se 6. pádem), nebo s několika pády jména (např. předložka *vyjma* se pojí se dvěma pády, a to se 4. a s 2. pádem). Předložka *s* se pojí se třemi pády, a to se 7. pádem, s 2. pádem a se 4. pádem.

PŘEDLOŽKY tvoří s podstatnými jmény PŘEDLOŽKOVÝ PÁD se skladební funkcí příslovečného určení (*jedeme na prázdniny*), předmětu (*vzpomínat na lásku*), přívlastku neshodného (*po-můcka pro tělesně postižené*) nebo doplňku (*Petr byl zvolen za předsedu*).

FUNKČNÍ CHARAKTERISTIKA PŘEDLOŽEK

PŘEDLOŽKY se významově i funkčně spojují s podstatnými jmény v sekundárních skladebních funkcích typu S^c (podstatné jméno s funkčním příznakem okolnostního pádu, např.: *přišel se sestrou*).

PŘEDLOŽKY se podílejí dále na primárních, sekundárních, popř. terciálních funkcích typu:

1. S^s (podstatné jméno s funkčním příznakem podstatného jména v předmětu věty, např.: *Petr odepsal na dopis*);

2. S^v (podstatné jméno s funkčním příznakem slovesa, např.: *Chalupa po povodni je na rozpadnutí*);

3. S^a (podstatné jméno s funkčním příznakem neshodného adjektivního přívlastku, např.: *dům na rozpadnutí*).

PŘEDLOŽKY PRIMÁRNÍ – VLASTNÍ

jsou taková slova, která se vyskytují pouze jako předložky (např. předložky pojící se se šes-

tým pádem: *na, o, po, při, v*). 1. K předložkám VLASTNÍM s významem PROSTOROVÝM patří: *bez, do, k, na, nad, o, ob, od, po, pod, pro, před, přes, při, s, u, v, z, za*. 2. PŘEDLOŽKY VLASTNÍ se pojí s JEDNÍM pádem podstatného jména, např. předložky *bez, do, od, u, z* (s 2. pádem); *k, proti* (se 3. pádem); *ob, přes, skrz* (se 4. pádem); *při* (se 6. pádem); *s, se* (se 7. pádem). 3. PŘEDLOŽKY se pojí se DVĚMA pády podstatného jména, např. předložky *na, o, po, při, v* (se čtvrtým a šestým pádem); *nad, pod, mezi, za* (se čtvrtým a sedmým pádem);

PŘEDLOŽKY SEKUNDÁRNÍ – NEVLASTNÍ

jsou taková slova, která mohou být ve větě také jiným slovním druhem, a to příslovcem nebo pádem ustrnulého substantiva (např.: *kolem* (univerzity), *blízko* (školy), *místo* (vás), *pomocí* (kamarádů), *prostřednictvím* (školy).

PŘEDLOŽKY NEVLASTNÍ se pojí s 2. pádem *kolem, vedle, místo, kromě, pomocí*; se 4. pádem se pojí předložka *mimo*; se 4. a 2. pádem se pojí předložky *vyjma*; se 3. pádem se pojí předložky *kvůli, vůči*.

KONJUNKCE – SPOJKY (NESAMOSTATNÝ SLOVNÍ DRUH)

patří k nezákladním slovním druhům, které signalizují vztahy mezi větnými členy a větami, neohýbají se a nejsou větným členem. Větná pozice parataktických spojek je pevná; jednotlivé součásti spojkových výrazů víceslovných stojí na počátku daných vět. Větná pozice hypotaktických spojek je v čele skladebně dominované věty.

FUNKČNÍ CHARAKTERISTIKA SPOJEK A SPOJOVACÍCH VÝRAZŮ

SPOJKY vyjadřují významové vztahy ROVNOCENNÉ; jde o vztahy přiřazování neboli koordinací. – SPOJKY vyjadřují významové vztahy NEROVNOCENNÉ; jde o vztahy subordinační.

VZTAŽNÉ SPOJOVACÍ VÝRAZY rovněž mají spojovací funkci; jde především o vztažná relativia. K relativům náleží:

a) vztažná zájmena (*co, cokoli, což, čím, jaký, jehož, jejíž, jejichž, jenž, kdo, kdokoli, kdož, který kterýž*);

b) vztažná zájmenná příslovce (*co, dokdy, dokud, jak, jakž, kam, kamkoli, kde, kdekoli, kdy, kdykoli, kudy, kudykoli, kterak, načež, nakdy, nakolik, odkdy, odkud, odkudkoli, pokud, proč, pročez, proto, přičemž, zač, začez*);

c) vztažné zájmenné číslovky (*kolik, kolikátý, kolikerý, kolikanásobný, kolikrát*).

SPOJKY A SPOJOVACÍ VÝRAZY PARATAKTICKÉ

SPOJKY SOUŘADICÍ slouží k vyjádření skladebního vztahu koordinace mezi členy několikanásobného větného členu (spojky členské) a mezi větami v souřadném souvětí (spojky větné). Před spojkami souřadícími se píše vždy čárka – čárka se nepíše před spojkami *a, ani, nebo* ve spojení slučovacím. SPOJKY SOUŘADICÍ vyjadřují: 1. Vztah SLUČOVACÍ (např.: *Venku byla zima a napadlo mnoho sněhu*); 2. Vztah STUPŇOVACÍ (např.: *Neuzdravil se, dokonce se mu vedlo ještě hůř*); 3. Vztah ODPOROVACÍ (např.: *Studenti nešli v řadách, ale každý šel, jak se mu zámánilo*); 4. Vztah VYLUČOVACÍ nebo ALTERNATIVNÍ (např.: *Bud' na to zapomněl, nebo nás nechal v té situaci schválně*); 5. Vztah VYSVĚTLOVACÍ (např.: *Nezdrav tuto holku, totiž pomluvila mne*).

SPOJKY A SPOJOVACÍ VÝRAZY HYPOTAKTICKÉ

SPOJKY PODŘADICÍ vyjadřují významovou závislost připojované věty a vyjadřují její vztah

k větě řídící. V souvětí podřadném se jedna věta podřizuje větě druhé a začleňuje se do její syntaktické struktury jako její některý větný člen. Před spojkami podřadícími se klade čárka, stojí-li na začátku vedlejší věty. Jenom spojka podřadící *-li* se klade za první slovo věty a připojuje se k němu spojovací čárkou (*Uteč, je-li ti život milý*). PODŘADÍCÍ SPOJKY vyjadřují determinanční syntaktický vztah vět vedlejších k větám řídícím. Některé z nich vyjadřují prostě podřízenost, a jsou mnohdy víceznačné. Jde o spojky *aby, až, jak* a *že*. Viz:

1. Spojka *aby* determinuje vedlejší větu PODMĚTNOU (např.: *Není na místě, abychom se o tom přeli*); větu PŘEDMĚTOVOU (např.: *Radil mu, aby to nepsal*); větu PŘÍVLASTKOVOU (např.: *Ob-rátil jsem se na rodiče, aby mi pomohli*); větu ÚČELOVOU (např.: *Mluvil spisovně, aby mu rozuměli*).

2. Spojka *až* determinuje vedlejší větu ČASOVOU (např.: *Zastav se u nás, až půjdeš kolem*); větu ÚČINKOVOU (např.: *Slunce pražilo, až se vzduch tetelil*).

3. Spojka *jak* determinuje vedlejší větu PŘÍVLASTKOVOU (např.: *Vybavil si obraz matky, jak sedí za stolem*); větu DOPLŇKOVOU (např.: *Zastihl otce, jak pracuje*); větu ČASOVOU (např.: *Rozzářil se, jak ji spatřil*). – Slovo *jak* je rovněž příslovcem a uvozuje jako spojovací výraz vedlejší větu PŘEDMĚTOVOU (např.: *Ve škole nám ukázali, jak se to dělá*); větu ZPŮSOBOVOU (např.: *Pozdravil ji, jak se sluší a patří*); větu PŘIROVNÁVACÍ (např.: *Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá*).

Ke spojkám PODŘADÍCÍM dále patří: 1. spojky DŮVODOVÉ podřadící (*jelikož, poněvadž, proto-že*); 2. s spojky PODMÍNKOVÉ podřadící (*jestliže, -li, kdyby, pakliže*); 3. s spojky PŘÍPUSTKOVÉ podřadící (*až, ačkoliv, jakkoli, i kdyby, přestože, třebaže*).

PARTIKULE – ČÁSTICE (NESAMOSTATNÝ SLOVNÍ DRUH)

patří k nezákladním slovním druhům, které signalizují vztah mluvčího ke skutečnosti a k obsahu výpovědi, neohybají se a nejsou větným členem.

FUNKČNÍ CHARAKTERISTIKA ČÁSTIC

ČÁSTICE nejsou větnými členy a se členy, ke kterým se vztahují, nevytvářejí syntagmata. Částice lze členit na apelové, hodnotící, emocionální a strukturující text. Viz:

1. Částice APELOVÉ (slouží mluvčímu k vyjádření volního úsilí, které směřuje k adresátovi a zároveň jeho vztahu ke skutečnosti). Jde o vyjádření: 1. otázky (*Cožpak ho nemá ráda?*); 2. vyjádření žádosti (*Ať mi vypracuje úkol!*); 3. vyjádření přání (*Kdyby chtělo pršet!*); 4. vyjádření přesvědčování (*Sestava národního mužstva byla opravdu optimální*); 5. vyjádření ujišťování (*To je vážně on*); 6. vyjádření odporování (*Přece o tom věděli!*); 7. vyjádření vyhrůžky (*Však se ukáže, kdo z nás má pravdu!*); 8. vyjádření výtky (*Že na sebe trochu nedbá!*).

2. Částice HODNOTÍCÍ (vyjadřují vztah mluvčího k obsahu textu nebo jeho části; jde o výrazy *ještě, opravdu, beztoho, dokonce, zejména, bezesporu, nutně, údajně, zjevně* aj.).

3. Částice EMOCIONÁLNÍ (vyjadřují citový postoj mluvčího k obsahu výpovědi; vyjadřují: 1. překvapení (částice *vždyť*); 2. vyjadřují podiv (částice *ale, ano, copak, dokonce, jestli, kupodivu, že*); 3. vyjadřují politování (částice *bohužel, naneštěstí, žel* s významovým rysem hodnocení); 4. vyjadřují uspokojení (*aby, ale, konečně* s významovým rysem hodnocení); 5. vyjadřují lhostejnost (částice *ať, beztak, beztoho, stejně* s významovým rysem hodnocení); 6. vyjadřují obavu (částice *aby, copak*).

4. Částice STRUKTURUJÍCÍ TEXT (jimiž mluvčí text jistým způsobem člení a hierarchizuje). Jde o částice: 1. signalizující začátek textu (částice *a, i, inu, no, nuže, on, ona, ono, oni, tak, tedy*;

Ono není radno spěchat); 2. částice lineárně strukturující text (částice *zároveň, přitom, nadto, navíc, pak, především, dále, potom, pak, konečně, nakonec, za prvé, za druhé, za třetí, ani, jednak - jednak*); 3. částice odkazově členící text (částice *to jest, to znamená*); 4. částice implikativně členící text (částice *vedle*); 5. částice implikující výběr výrazů téhož řádu (částice *dejme tomu, například, řekněme, tak, třeba*).

INTERJEKCE – CITOSLOVCE (SPECIFICKÝ SLOVNÍ DRUH)

pojmenovávají city a projevy volní, neohybají se a nejsou větným členem, mohou ale být větou jednočlennou citoslovečnou nebo samostatným větným členem.

FUNKČNÍ CHARAKTERISTIKA CITOSLOVCE

CITOSLOVCE EMOCIONÁLNÍ vyjadřují odstíny pozitivních, negativních, pasivních, aktivních a nespecifikovaných emocí. Např. projevy libosti (*heč, sláva* (= uspokojení), *hejsa, juch, ju-chajda* (= radosti); projevy nelibosti (*au, achich, ouvej* (= bolest); *br, fuj* (= ošklivost); *pf, ph, pha* (= opovržení); *hrome, mordie* (= zlost); *basta, fidli* (= vzdor); *žel, běda* (= smutek); *ajaj, a jejej* (= překvapení); *probůh* (= strach).

CITOSLOVCE KONTAKTOVÁ se dělí na citoslovce pozdravová a na zvláštní oslovovací citoslovce se zaměřením na děti a na zvířata.

1. Citoslovce POVZBUZOVACÍ (*Hej, rup!*);
2. Citoslovce OTÁZKOVÁ (*Petr je hodný, vidíte?*);
3. Citoslovce VÝHRUŽNÁ (*Ty, ty, ty, ty to budeš platit!*);
4. Citoslovce NABÍZECÍ (*Na, tu máš!*);
5. Citoslovce PŘIKAZOVACÍ (*Hajdy zpátky na kutě!*);
6. Citoslovce ZAKAZOVACÍ (*Pst, ani muk!*);
7. Citoslovce ODPOVĚDOVÁ (*No jéje, kamaráde!*);
8. Citoslovce UPOZORŇOVACÍ (*Hej, otevřete nám!*);
9. Citoslovce pro navázání KONTAKTU (*Pardon, dámy!*);
10. Citoslovce pro navázání KONTAKTU s dětmi (*Hajej, synku, hajej*);
11. Citoslovce na VOLÁNÍ na zvířata (*Prase, huš, huš!*).

CITOSLOVCE ZVUKOMALEBNÁ napodobují zvuky vydávané živými a i neživými původci. Např.: *Hepčííí, Hihihí, to je švanda, Haf, haf, Ťuk, ťuk*.

PŘESAHY MEZI JEDNOTLIVÝMI SKUPINAMI CITOSLOVCE jsou dány rozdílnými protikladnými významy citoslovcí. Např. *Á* (= libost), *to je pěkné!* (= nespokojenost).

VII.

NAUKA O STAVBĚ SLOV

SLOVNÍ TVARY – FORMÁLNÍ TVAROSLOVÍ

VARIANTNOST TVAROVÝCH PROSTŘEDKŮ

SYSTÉM FORMÁLNÍHO TVAROSLOVÍ je ve spisovné češtině značně složitý. Jeho současný stav je výsledkem přestavby tvarové soustavy v historickém vývoji češtiny i dnešního působení normy jazyka běžně mluveného.

Pokud v současné morfologické normě existují VARIANTY (dvojtvary či trojtvary), pak jejich vztah může být následující:

- a) některé dublety jsou si navzájem rovnocenné, např. u deklinačního vzoru mužského životného *pán* 3. a 6. p. j. č.: *pán-u* i *pán-ovi*;
- b) některé dublety jsou významově rozhraničené, např. u substantiva maskulina neživ. *klín* v 6. p. j. č.: *sedět na klín-ě matky*, *být v klín-u hor*;
- c) v některých případech dublety bývají rozlišeny syntakticky, např. *Zavoláme pan-u Jan-u/-ovi Melichar-ovi*;
- d) jindy mohou být dublety rozlišeny stylisticky, např. *Ir-ové – Iř-i* (= hanlivě);
- e) někdy mohou být dublety rozlišeny i podle frekvence.

U DEKLINAČNÍCH VZORŮ bývá zpravidla jedna koncovka dvojtvaru základní a druhá bývá omezena na jednotlivé skupiny jmen nebo na jména jednotlivá a obvykle při tom bývá vázána jak na činitele formální, tak i na činitele významové.

VARIANTNÍ KONCOVKY se vyskytují (v dnešní spisovné češtině) především v těchto pádech:

- Jednotné číslo:
2. p. neživotných maskulin vz. *hrad*: *-u* (z *hrad-u*) nebo *-a* (z *les-a*);
 6. p. neživotných maskulin vz. *hrad* a neuter vz. *město*: *-e* (*-ě*) nebo *-u* (v *hrad-ě*, *o hrad-u*; v *měst-ě*, *po rán-u*);
 3. p. a 6. p. životných maskulin vz. *pán* a vz. *muž*: *-ovi*, *-u* a *-ovi*, *-i* (*pán-ovi*, *pán-u*; *muž-ovi*, *muž-i*).
- Množné číslo:
1. p. životných maskulin vz. *pán* a vz. *muž*: *-i*, *-é*, *-ové* (*pán-i*, *pán-ové*, *učitel-é*);
 2. p. feminin vz. *růže*: *-í*, *-0* (*růž-í*, *ulic-0*);
 2. p. feminin vz. *žena* a neuter vz. *město*: *-0* (tvary bez koncovek s vkladným *-e-* nebo bez něho – *desek-0*, *desk-0*; *ložisek-0*, *ložisk-0*);
 6. p. neživotných maskulin vz. *hrad*: *-ech*, *-ích*, *-ách* (v *dom-ech*, v *zimníc-ích*, v *balíčků-ách*);
 6. p. neuter vz. *město*: *-ech*, *-ích*, *-ách* (v *měst-ech*, *o jablc-ích*, v *lůžků-ách*).

KOLÍSÁNÍ V RODU MASKULIN, FEMININ, NEUTER

U některých podstatných jmen není rod ustálen. Proto u nich může docházet k jeho kolísání. Bývá to nejčastěji:

1. U jmen pouze množných, není-li z prvního pádu jasné, je-li to rod mužský neživotný, nebo ženský: *výložky, kejkle* ap.
2. U podstatných jmen, která podle svého zakončení v prvním pádu mohou patřit stejně jak k podstatným jménům mužským jako k ženským:
 - č: *smeč* (mužský rod) – *smeč* (ženský rod).
 - el: *hřidel, hřidel-e* (mužský rod) – *hřidel, hřidel-e* (ženský rod).
 - j: *sprej* (mužský rod) – *sprej* (ženský rod).
 - ň: *sršeň* (mužský rod) – *sršeň* (ženský rod).
 - st: *chrast* (mužský rod) – *chrast* (ženský rod).
 - z: *rez, rez-u* (mužský rod) – *rez, rz-i* (ženský rod).
 - ž: *prestiž* (mužský rod) – *prestiž* (ženský rod).
3. U některých pejorativních osobních jmen, kde je přirozený rod životný: *nenasyta* (mužský rod živ.) – *nenasyta* (ženský rod).
4. U některých jmen při střetu rodu mluvnického a přirozeného: *kníže, kníž-ete* (rod mužský živ.) – *kníž-ata, kníž-at* (střední rod).
5. U některých podstatných jmen cizích s dvojitým skloňováním: *plazma, plazm-y* (rod ženský) – *plazma, plazm-atu* (rod střední).
6. Kolísání mezi životnými a neživotnými jmény rodu mužského: životná jsou jména *bubák, maskot, nebožtík* aj., jež jsou neživá; neživotná jsou jména *lid, národ, dav, dobytek* aj., jež jsou živá; životná i neživotná jsou názvy s příponami *-tel* a *-ec* (*čítatel, obrněnec*), u jmen ryb, které jsou potravinami (*slaneček, uzenáč*), u jmen *bacil, mikrob, korál* aj.
7. Zvláštní skupinu tvoří jména VESPOLNÁ. Z hlediska tvaroslovného jsou zpravidla rodu mužského, i když označují osoby obou pohlaví bez rozdílu, např. *On je lenoch.* – *Ona je lenoch.* – *Ono je lenoch* ap.

DEKLINAČNÍ TYPY SUBSTANTIV, ADJEKTIV, ZÁJMEN, ČÍSLOVEK

SKLOŇOVÁNÍ SUBSTANTIVNÍCH A ADJEKTIVNÍCH TYPŮ VE SPISOVNÉ ČEŠTINĚ

Jména v pozicích syntaktických členů se dostávají v základových větných strukturách do rozmanitých vztahů gramatických, které vyjadřují různými tvary. Tyto tvary nazýváme PÁDOVÝMI KONCOVKAMI. Pádovou koncovku má každý tvar ohebného jména. Za základní tvar považujeme první pád. Jména se skloňují různým způsobem, ale neskloňuje se každé jméno jinak, nýbrž vždy jistý soubor jmen má tvary stejné nebo podobné. Tyto soubory bereme jako celek a jedno reprezentativní jméno pak tvoří skloňovací VZOR (typ) nebo PODVZOR (podtyp).

SKLOŇOVÁNÍ PODSTATNÝCH JMEN v češtině lze členit do čtyř substantivních typů:

I. MASKULINA ŽIVOTNÁ s nulovou pádovou koncovkou *-0* v 1. p. j. č. vzor tvrdý: pán a měkký: muž; maskulina s koncovkou *-a* v 1. p. j. č.: (vz. tvrdý: předseda; vzor měkký: Láďa);

maskulina s koncovkou *-e* v 1. p. j. č.: (vz. měkký: soudce).

II. MASKULINA NEŽIVOTNÁ s nulovou pádovou koncovkou *-0* v 1. p. j. č. vz. tvrdý: hrad a vz. měkký: stroj.

III. NEUTRA s koncovkou v 1. p. j. č. *-o* (vz. tvrdý: město), *-e* (vzor měkký: moře), *-e* (vz. smíšený: kuře), *-í* (vz. dlouhý: stavení)).

IV. FEMININA s koncovkou v 1. p. j. č. *-a* (vz. tvrdý: žena; vzor měkký: Máňa), *-e* (vz. měkký: růže); feminina s nulovou pádovou koncovkou *0* v 1. p. j. č. (vz. měkký: píseň a vz. kost).

V. ADJEKTIVNÍ typy substantiv se skloňují: 1. m. živ. podle vz. hajný, vz. průvodčí; 2. m. neživ. podle vz. zlatý; 3. neutra se skloňují podle vz. vstupné a vz. hovězí; 4. feminina se skloňují podle vz. bytná a vz. průvodčí.

SKLOŇOVÁNÍ SUBSTANTIVNÍCH TYPŮ MUŽSKÝCH ŽIVOTNÝCH A NEŽIVOTNÝCH (PÁN, MUŽ; PŘEDSEDA, LÁĎA, SOUDCE; HRAD, STROJ)

ROD MUŽSKÝ ŽIVOTNÝ: a) pán-0 (možné podvzory: soused-0, dělník-0), b) muž-0 (možné podvzory: učitel-0, lovec-0), c) soudc-e, d) předsed-a (možné podvzory: husit-a, Láďa, rikš-a, sluh-a):

PÁN		MUŽ	
1. pán-0	pán-i, -ové, -é	muž-0	muž-i, -ové, -é
2. pán-a	pán-ů	muž-e	muž-ů
3. pán-ovi (-u)	pán-ům	muž-ovi (-i)	muž-ům
4. pán-a	pán-y	muž-e	muž-e
5. pan-e! hoch-u!	pán-i! -ové!, -é!	muž-i! otč-e!	muž-i! muž-ové!, -é!
6. o pán-ovi (-u)	pán-ech, hoš-ích	muž-ovi (-i)	muž-ích
7. pán-em	pán-y	muž-em	muž-i

Dvojí (popř. trojí) koncovku čili koncovky variantní mají životná jména v: A. v 3. a v 6. p. j. č. (*-ovi* nebo *-u* u vz. pán a *-ovi* nebo *-i* u vz. muž); B. v 5. p. j. č. (*-e* (*pane!*) nebo *-u* (*synu!*) nebo *-i* (*muži!*) či *-e* (*otče!*); C. v 1. p. mn. č. (*-i* (*páni*) nebo *-ové* (*pánové*) anebo *-é* (*občané*) a koncovku *-i* (*muži*) nebo *-ové* (*mužové*) či *-é* (*obyvatelé*); D. v 6. p. mn. č. je koncovka *-ech* (*o pánech*) nebo *-ích* (*o hoších*).

VARIANTNOST pádových koncovek u životných jmen vz. pán a vz. muž je dána jejich historickým vývojem. Vzor pán vyšel ze staročeského mužského kmenu na *-o* (tj. z mužského kmenu tvrdého, vz. chlap) a vzor muž vyšel ze staročeského mužského kmenu na *-io* (tj. z mužského kmenu měkkého, vz. oráč).

U všech vzorů chlap, oráč, pán, muž se uplatňují i pádové koncovky z mužského u-kmenu vz. syn (zejména ve 3. a 6. p. j. č. *-ovi*; *pán-ovi*, *muž-ovi* jako *syn-ovi*) a v 5. p. j. č. (*syn-u!* vedle *pane!*).

Viz STAROČESKÝ tvrdý mužský kmen na *-o* vzor: chlap: 1. j. č. *chlap-0*, 2. *chlap-a*, 3. *chlap-u*, 4. *chlap-0*, 5. *chlap-e!*, 6. *o chlap-ě*, 7. *chlap-em*; 1. mn. č. *chlap-i*, 2. *chlap-0*, 3. *chlap-óm*, 4. *chlap-y*, 5. *chlap-i!*, 6. *o chlap-ech*, 7. *chlap-y*. – Viz rovněž STAROSLOVĚNSKÝ kmen na *-o* vzor: *rabъ*: 1. j. č. *rab-ъ*, 2. *rab-a*, 3. *rab-u*, 4. *rab-ъ*, 5. *rab-e!*, 6. *rab-ě*, 7. *rab-omъ*; 1. mn. č. *rab-i*, 2. *rab-ъ*, 3. *rab-omъ*, 4. *rab-y*, 5. *rab-y!*, 6. *rab-ěch*, 7. *rab-y*. – *ъ* je tvrdý jer; na roz-

hraní pozdně praslovanského a raně pračeského období došlo k zániku a vokalizaci jerů.

Viz STAROČESKÝ měkký mužský kmen na *-io* vzor: oráč: 1. j. č. *oráč-0*, 2. *oráč-a*, 3. *oráč-u*, 4. *oráč-0*, 5. *oráč-u!*, 6. *o oráč-i*, 7. *oráč-em*; 1. mn. č. *oráč-i*, 2. *oráč-0*, 3. *oráč-óm*, 4. *oráč-ě*, 5. *oráč-i!*, 6. *o oráč-ích*, 7. *oráč-i*.

Viz STAROČESKÝ mužský u-kmen vzor syn: 1. j. č. *syn-0*, 2. *syn-a/vol-u*, 3. *syn-ovi*, 4. *syn-0*; *syn-a*, 5. *syn-u!*, 6. *o syn-ovi*, 7. *syn-em*; 1. mn. č. *syn-ové*, 2. *syn-óv*, 3. *syn-óm*, 4. *syn-y*, 5. *syn-ové!*, 6. *o syn-iech*, 7. *syn-y*.

PŘESEDÁ		SOUDCE	
1. předsed-a	předsed-ové, husit-é	soudc-e	soudc-i, -ové
2. předsed-y	předsed-ů	soudc-e	soudc-ů
3. předsed-ovi	předsed-ům	soudc-i, -ovi	soudc-ům
4. předsed-u	předsed-y	soudc-e	soudc-e
5. předsed-o!	předsed-ové!, husit-é!	soudc-e!	soudc-i!, -ové!
6. o předsed-ovi	předsed-ech, sluz-ích	soudc-i, -ovi	soudc-ích
7. předsed-ou	předsed-y	soudc-em	soudc-i

Dvojitá koncovka je u vz. předseda v: A. V 1. p. mn. č. (*-ové (předsedové)*) nebo koncovka *-é (husité)*; B. V 6. p. mn. č. *-ech (předsedech)* nebo *-ích (sluzích)*. U vz. soudce je dvojitá koncovka v: 1. 3 a 6. p. j. č. *-i (soudci)* nebo *-ovi (soudcovi)*; 1. p. mn. č. a 5. p. mn. č. koncovka *-i (soudci* či *soudci!)* nebo koncovka *-ové (soudcové* či *soudcové!)*. C. Variantnost pádových koncovek u životných jmen mužských vz. předseda a soudce je dána jejich historickým vývojem. Vzor předseda vyšel ze staročeského vzoru vládyka a vzor soudce pak ze vzoru panoš. Vzor vládyka byl staročeský mužský kmen na *-a* (mužský kmen tvrdý, vz. vládyka) a vzor panoš byl staročeský mužský kmen na *-ia* (mužský kmen měkký, vz. panoš).

Viz STAROČESKÝ tvrdý vzor vládyka: 1. j. č. *vládyk-a*, 2. *vládyk-y*, 3. *vládyk-ě*, 4. *vládyk-u*, 5. *vládyk-o!*, 6. *o vládyk-ě*, 7. *vládyk-ú*; 1. mn. č. *vládyk-y*, 2. *vládyk-0*, 3. *vládyk-ám*, 4. *vládyk-y*, 5. *vládyk-y!*, 6. *o vládyk-ách*, 7. *vládyk-ami*.

Viz STAROČESKÝ měkký vzor panoš: 1. j. č. *panoš-a*, 2. *panoš-ě*, 3. *panoš-i*, 4. *panoš-u*, 5. *panoš-e!*, 6. *o panoš-i*, 7. *panoš-ú*; 1. mn. č. *panoš-ě*, 2. *panoš-0*, 3. *panoš-ám*, 4. *panoš-ě*, 5. *panoš-ě!*, 6. *o panoš-ách*, 7. *panoš-ami*.

Podstatná jména vládyka a panoš se ve staré češtině skloňovala stejně, jako se skloňovaly ženské vzory žena nebo duš. Viz 3. a 6. p. j. č.: *vládyk-ě* (jako *žen-ě*), *sluz-ě* (jako *žen-ě*), *panoš-i* (jako *duš-i*). Uplatňováním principu rodového se začínají u mužských a-kmenů objevovat novotvary: u deklinačního typu vládyka podle vzoru chlap (dnes vz. pán) a u deklinačního vzoru panoš podle deklinačního vzoru soudce. Viz 3. a 6. p. j. č.: *vládyk-ovi* (jako *pán-ovi*), *sluh-ovi* (jako *pán-ovi*), *panoš-ovi* (jako *soudc-ovi*).

LÁĎA

RIKŠA

Podvzor LÁĎA nebo RIKŠA zahrnuje podstatná jména, která mají před koncovkou *-a* písmeno

pravopisně měkké (např. *od Ládi, Vašici, Pernici, paňáci*):

J. č.	1. Lád'-a	rikš-a	Mn. č.	Lád'-ové	rikš-ové
	2. Lád-i	rikš-i		Lád'-ů	rikš-ů
	3. Lád'-ovi	rikš-ovi		Lád'-ům	rikš-ům
	4. Lád'-u	rikš-u		Lád'-i	rikš-i
	5. Lád'-o!	rikš-o!		Lád'-ové!	rikš-ové!
	6. o Lád'-ovi	rikš-ovi		Lád'-ích	rikš-ích
	7. Lád'-ou	rikš-ou		Lád-i	rikš-i

ROD MUŽSKÝ NEŽIVOTNÝ: a) hrad-0 (možný podvzor: les-0), b) stroj-0:

HRAD		STROJ	
J. č.	Mn. č.	J. č.	Mn. č.
1. hrad-0	hrad-y	stroj-0	stroj-e
2. hrad-u, les-a	hrad-ů	stroj-e	stroj-ů
3. hrad-u	hrad-ům	stroj-i	stroj-ům
4. hrad-0	hrad-y	stroj-0	stroj-e
5. hrad-e! kalich-u!	hrad-y!	stroj-i!	stroj-e!
6. na hrad-ě, zámku	hrad-ech, -ích, -ách	stroj-i	stroj-ích
7. hrad-em	hrad-y	stroj-em	stroj-i

DVOJÍ KONCOVKA je u vz. hrad v: A. 2. p. j. č. *-u* (*do hradu*) nebo *-a* (*do lesa*); B. 5. j. č. *-e* (*hrade!*) nebo *-u* (*kalichu!*); C. 6. p. j. č. *-e/ě* (*na hradě, v lese*) nebo *-u* (*na zámku*); D. 6. p. mn. č. *-ech* (*na hradech*) nebo *-ích* (*na zámcích*) anebo *-ách* (*v balíčkách*).

VARIANTNOST pádových koncovek u neživotných jmen vz. hrad a vz. stroj je dána jejich historickým vývojem. Vzor hrad vyšel ze staročeského mužského kmenu na *-o* (mužský kmen tvrdý, vz. dub) a vzor stroj vyšel ze staročeského mužského kmenu na *-io* (mužský kmen měkký, vz. meč).

Viz STAROČESKÝ tvrdý mužský *o*-kmen vzor dub: 1. j. č. *dub-0*, 2. *dub-a*, 3. *dub-u*, 4. *dub-0*, 5. *dub-e!*, 6. *na dub-ě*, 7. *dub-em*; 1. mn. č. *dub-i*, *dub-y*, 2. *dub-0*, 3. *dub-óm*, 4. *dub-y*, 5. *dub-i!*, *dub-y!*, 6. *o dub-iech*, 7. *dub-y*.

Viz STAROČESKÝ měkký *io*-kmen vzor meč: 1. j. č. *meč-0*, 2. *meč-a*, 3. *meč-u*, 4. *meč-0*, 5. *meč-u!*, 6. *o meč-i*, 7. *meč-em*; 1. mn. č. *meč-i*, 2. *meč-0*, 3. *meč-óm*, 4. *meč-ě*, 5. *meč-i!*, 6. *o meč-ích*, 7. *meč-i*.

SKLOŇOVÁNÍ SUBSTANTIVNÍCH TYPŮ STŘEDNÍCH (MĚSTO, MOŘE, KUŘE, STAVENÍ)

MĚSTO	MOŘE	KUŘE	STAVENÍ
-------	------	------	---------

Rod střední: a) měst-o (možný podvzor: středisko), b) moř-e (možný podvzor: sídlišt-ě), c)

kuř-e (vzor smíšený), d) staven-í:

J. č.: 1. měst-o	moř-e	kuř-e (jako vz. moř-e)	staven í
2. měst-a	moř-e	kuřet-e	staven-í
3. měst-u	moř-i	kuřet-i	staven-í
4. měst-o	moř-e	kuř-e	staven-í
5. měst-o!	moř-e!	kuř-e!	staven-í!
6. o měst-ě, -u, -e	moř-i	kuřet-i	staven-í
7. měst-em	moř-em	kuřet-em	staven-ím
Mn. č.: 1. měst-a	moř-e	kuřat-a (jako vz. měst-a)	staven-í
2. měst-0	moř-í, letišť-0	kuřat-0	staven-í
3. měst-ům	moř-ím	kuřat-ům	staven-ím
4. měst-a	moř-e	kuřat-a	staven-í
5. měst-a!	moř-e!	kuřat-a!	staven-í!
6. o měst-ech, -ách, -ích	moř-ích	kuřat-ech	staven-ích
7. měst-y	moř-i	kuřat-y	staven-ími

Dvojí (popř. trojí) koncovku mají jména rodu středního u vz. tvrdého město v: A. 6. p. j. č. -e/-ě (ve městě, na kole) nebo -u (v městečku); B. 6. p. mn. č. -ech (ve městech) nebo -ích (ve střediscích) anebo -ách (ve střediskách).

Vzor kuře se v j. č. skloňuje podle měkkého vzoru moře (kuře se skloňuje podle vz. moře; vyjma 1., 4. a 5. pádu má kmen rozšířený o -et-, např. kuř-et-e) a v mn. č. se skloňuje podle tvrdého vzoru město (kuřata jako města; vyjma 1., 4. a 5. pádu má kmen rozšířený o -at-, např. kuř-at-a). Tento skloňovací vzor se nazývá SMÍŠENÝ – některé mluvnické ho neuvádějí.

SKLOŇOVÁNÍ SUBSTANTIVNÍCH TYPŮ ŽENSKÝCH (ŽENA, MÁŇA, RŮŽE, PÍSEŇ, KOST)

Rod ženský: a) žen-a (možný podvzor: Máňa), b) růž-e (možný podvzor: ulic-e), c) píseň-0, d) kost-0:

ŽENA	MÁŇA	RŮŽE	PÍSEŇ	KOST
J. č.				
1. žen-a	Máň-a	růž-e	píseň-0	kost-0
2. žen-y	Mán-i	růž-e	písn-ě	kost-i
3. žen-ě	Mán-ě/-i	růž-i	písn-i	kost-i
4. žen-u	Máň-u	růž-i	píseň-0	kost-0
5. žen-o!	Máň-o!	růž-e!	písn-i!	kost-i!
6. o žen-ě	Mán-ě/-i	o růž-i	písn-i	kost-i

7. žen-ou	Máň-ou	růž-í	písn-í	kost-í
Mn. č.				
1. žen-y	Mán-i	růž-e	písn-ě	kost-i
2. žen-0	Máň-0	růž-í, ulic-0	písn-í	kost-í
3. žen-ám	Máň-ám	růž-ím	písn-ím	kost-em
4. žen-y	Mán-i	růž-e	písn-ě	kost-i
5. žen-y!	Mán-i	růž-e!	písn-ě!	kost-i!
6. o žen-ách	Máň-ách	růž-ích	písn-ích	kos-tech
7. žen-ami	Máň-ěmi/-ami	růž-emi	písn-ěmi	kost-mi

Podle vzoru MÁŇA se skloňují vlastní i obecná podstatná jména, která končí na pádovou koncovku *-a*, ale u nichž je před touto pádovou koncovkou písmeno pravopisně měkké (*gejša – gejši, káča – káči, skica – skici; Pepča – Pepči, Tonča – Tonči*). – Dvojitá koncovka je u vz. růže v 2. p. mn. č. (*růž-í – ulic-0*).

SKLOŇOVÁNÍ ADJEKTIVNÍCH TYPŮ MUŽSKÝCH ŽIVOTNÝCH A NEŽIVOTNÝCH, STŘEDNÍCH A ŽENSKÝCH (HAJNÝ, PRŮVODČÍ; ZLATÝ; VSTUPNÉ, HOVĚZÍ; BYTNÁ, PRŮVODČÍ)

ROD MUŽSKÝ ŽIVOTNÝ: a) hajn-ý, b) průvodč-í:

HAJNÝ		PRŮVODČÍ	
J. č.: 1. hajn-ý	Mn. č.: hajn-í	J. č.: průvodč-í	Mn. č. : průvodč-í
2. hajn-ého	hajn-ých	průvodč-ího	průvodč-ích
3. hajn-ému	hajn-ým	průvodč-ímu	průvodč-ím
4. hajn-ého	hajn-é	průvodč-ího	průvodč-í
5. haj-ný!	hajn-í!	průvodč-í!	průvodč-í!
6. o hajn-ém	hajn-ých	průvodč-ím	průvodč-ích
7. hajn-ým	hajn-ými	průvodč-ím	průvodč-ími

ROD MUŽSKÝ NEŽIVOTNÝ: zlat-ý:

ZLATÝ	
J. č.: 1. zlat-ý	Mn. č.: zlat-é
2. zlat-ého	zlat-ých
3. zlat-ému	zlat-ým
4. zlat-ý	zlat-é
5. zlat-ý!	zlat-é!
6. o zlat-ém	zlat-ých

7. zlat-ým

zlat-ými

ROD STŘEDNÍ: a) vstupn-é, b) hověž-í:

VSTUPNÉ		HOVĚZÍ	
J. č.	Mn. č.	J. č.	Mn. č.
1. vstupn-é	vstupn-á	hověž-í	hověž-í
2. vstupn-ého	vstupn-ých	hověž-ího	hověž-ích
3. vstupn-ému	vstupn-ým	hověž-ímu	hověž-ím
4. vstupn-é	vstupn-á	hověž-í	hověž-í
5. vstupn-é!	vstupn-á!	hověž-í!	hověž-í!
6. o vstupn-ém	vstupn-ých	hověž-ím	hověž-ích
7. vstupn-ým	vstupn-ými	hověž-ím	hověž-ími

ROD ŽENSKÝ: a) bytn-á, b) průvodč-í:

BYTNÁ		PRŮVODČÍ	
J. č.	Mn. č.	J. č.	Mn. č.
1. bytn-á	bytn-é	průvodč-í	průvodč-í
2. bytn-é	bytn-ých	průvodč-í	průvodč-ích
3. bytn-é	bytn-ým	průvodč-í	průvodč-ím
4. bytn-ou	bytn-é	průvodč-í	průvodč-í
5. bytn-á!	bytn-é!	průvodč-í!	průvodč-í!
6. o bytn-é	bytn-ých	průvodč-í	průvodč-ích
7. bytn-ou	bytn-ými	průvodč-í	průvodč-ími

SKLOŇOVÁNÍ PŘÍDAVNÝCH JMEN

ZÁKLADNÍ ADJEKTIVNÍ SKLOŇOVÁNÍ TVRDÉ DLOUHÉ (MLADÝ, MLADÉ, MLADÁ)

MLADÝ	MLADÉ	MLADÁ
J. č. mužský rod	střední rod	ženský rod
1. mlad-ý	mlad-é	mlad-á
2. mlad-ého	mlad-ého	mlad-é
3. mlad-ému	mlad-ému	mlad-é
4. mlad-ého (živ.); mlad-ý (neživ.)	mlad-é	mlad-ou

5. mlad-ý!	mlad-é!	mlad-á!
6. o mlad-ém	mlad-ém	mlad-é
7. mlad-ým	mlad-ým	mlad-ou
Mn. č.		
1. mlad-í (živ.); mlad-é (neživ.)	mlad-á	mlad-é
2. mlad-ých	mlad-ých	mlad-ých
3. mlad-ým	mlad-ým	mlad-ým
4. mlad-é	mlad-á	mlad-é
5. mlad-í! (živ.); mlad-é! (neživ.)	mlad-á!	mlad-é!
6. o mlad-ých	mlad-ých	mlad-ých
7. mlad-ými	mlad-ými	mlad-ými

ZÁKLADNÍ ADJEKTIVNÍ SKLOŇOVÁNÍ MĚKKÉ DLOUHÉ (JARNÍ, JIŘÍ)

JARNÍ	JIŘÍ	JARNÍ	JARNÍ
J. č. mužský rod		střední rod	ženský rod
1. jarn-í	Jiř-í	jarn-í	jarn-í
2. jarn-ího	Jiř-ího	jarn-ího	jarn-í
3. jarn-ímu	Jiř-ímu	jarn-ímu	jarn-í
4. jarn-ího (živ.); jarn-í (neživ.); Jiř-ího		jarn-í	jarn-í
5. jarn-í!	Jiř-í!	jarn-í!	jarn-í!
6. o jarn-ím	Jiř-ím	jarn-ím	jarn-í
7. jarn-ím	Jiř-ím	jarn-ím	jarn-í
Mn. č.			
1. jarn-í	Jiř-í	jarn-í	jarn-í
2. jarn-ích	Jiř-ích	jarn-ích	jarn-ích
3. jarn-ím	Jiř-ím	jarn-ím	jarn-ím
4. jarn-í	Jiř-í	jarn-í	jarn-í
5. jarn-í!	Jiř-í!	jarn-í!	jarn-í!
6. o jarn-ích	Jiř-ích	jarn-ích	jarn-ích
7. jarn-ími	Jiř-ími	jarn-ími	jarn-ími

KRÁTKÉ TVARY ADJEKTIV – SKLOŇOVÁNÍ JMENNÉ (ŠŤASTEN, ŠŤASTNO, ŠŤASTNA)

ŠŤASTEN	ŠŤASTNO	ŠŤASTNA
J. č. mužský rod	střední rod	ženský rod
1. šťasten-0 (živ.); šťasten-0 (neživ.)	šťastn-o	šťastn-a
4. šťastn-a (živ.); šťasten-0 (neživ.)	šťastn-o	šťastn-a
Mn. č. mužský rod	střední rod	ženský rod
1. šťastn-i (živ.); šťastn-y (neživ.)	šťastn-a	šťastn-y
4. šťastn-y	šťastn-a	šťastn-y

PŘÍDAVNÁ JMÉNA INDIVIDUÁLNĚ PŘIVLASTŇOVACÍ (OTCŮV, OTCOVO, OTCOVA – MATČIN, MATČINO, MATČINA)

OTCŮV	MATČIN	OTCOVO	MATČINO	OTCOVA	MATČINA
J. č. mužský rod		střední rod		ženský rod	
1. otcův-0	matčín-0	otcov-o	matčín-o	otcov-a	matčín-a
2. otcov-a	matčín-a	otcov-a	matčín-a	otcov-y	matčín-y
3. otcov-u	matčín-u	otcov-u	matčín-u	otcov-ě	matčín-ě
4. otcov-a (živ.); otcův-0 (neživ.)		otcov-o	matčín-o	otcov-u	matčín-u
	4. matčín-a, matčín-0				
5. otcův-0!	matčín-0!	otcov-o!	matčín-o!	otcov-a!	matčín-a!
6. o otcov-ě/-u; matčín-ě (-inu)		o otcov-ě/-u; matčín-ě (-inu)		otcov-ě	matčín-ě
7. otcov-ým	matčín-ým	otcov-ým	matčín-ým	otcov-ou	matčín-ou
Mn. č. mužský rod		střední rod		ženský rod	
1. otcov-i (živ); -ov-y (neživ.)		otcov-a	matčín-a	otcov-y	matčín-y
	matčín-i, matčín-y				
2. otcov-ých	matčín-ých	otcov-ých	matčín-ých	otcov-ých	matčín-ých
3. otcov-ým	matčín-ým	otcov-ým	matčín-ým	otcov-ým	matčín-ým
4. otcov-y	matčín-y	otcov-a	matčín-a	otcov-y	matčín-y
5. otcov-i! (živ); -ov-y! (neživ.)		otcov-a!	matčín-o!	otcov-y!	matčín-y!
	5. matčín-i!, matčín-y!				
6. o otcov-ých	matčín-ých	o otcov-ých	matčín-ých	o otcov-ých	matčín-ých
7. otcov-ými	matčín-ými	otcov-ými	matčín-ými	otcov-ými	matčín-ými
(dvojné tvary: <i>otcovýma rukama, matčínýma rukama</i>)					

SKLOŇOVÁNÍ ZÁJMEN

SKLOŇOVÁNÍ ZÁJMEN BEZRODÝCH

ZÁJMENO OSOBY PRVNÍ (JÁ)	OSOBY DRUHÉ (TY)	ZÁJMENO ZVRATNÉ (SE)
J. č.: 1. já (jáz)	ty	nemá 1. p. j. č.
2. mě, mne	tebe, tě	sebe
3. mně, mi	tobě, ti	sobě, si
4. mě, mne	tebe, tě	sebe, se
6. o mně	tobě	sobě
7. mnou	tebou	sebou
Mn. č.: 1. my	vy	nemá tvary množ. čísla
2. nás	vás	-
3. nám	vám	-
4. nás	vás	-
6. o nás	vám	-
7. námi	vámi	-

SKLOŇOVÁNÍ ZÁJMEN RODOVÝCH

ZÁJMENNÉ SKLOŇOVÁNÍ TVRDÉ (TEN, TO, TA)

J. č. muž.	střední	ženské	Mn. č. mužské	střední	ženské
1. ten	to	ta	ti (živ.), ty (neživ.)	ta	ty
2. toho	toho	té	těch	těch	těch
3. tomu	tomu	té	těm	těm	těm
4. toho (živ.),					
4. ten (neživ.)	to	tu	ty	ta	ty
6. o tom	tom	té	těch	těch	
7. tím	tím	tou	těmi	těmi	

(dvojné tvary: *těma očima, těma rukama, těma nohama*)

ZÁJMENNÉ SKLOŇOVÁNÍ MĚKKÉ (NÁŠ)

J. č. muž.	střední	ženské	Mn. č. muž.	střední	ženské
1. náš-0	naš-e	naš-e	naš-i (živ.)	naš-e	naš-e

			naš-e (neživ.)		
2. náš-eho	naš-eho	naš-i	naš-ich	naš-ich	naš-ich
3. náš-emu	naš-emu	naš-í	naš-im	naš-im	naš-im
4. náš-eho (živ.)					
4. náš-0 (než.)	naš-e	naš-i	naš-e	naš-e	naš-e
6. náš-em	naš-em	naš-í	naš-ich	naš-ich	naš-ich
7. náš-ím	naš-ím	naš-í	naš-imi	naš-imi	naš-imi

(dvojné tvary: *našima očima, našima rukama*)

SKLOŇOVÁNÍ ZÁJMENA TŘETÍ OSOBY ON A VZTAŽNÉHO ZÁJMENA JENŽ

J. č. m. živ.	m. neživ.	střední	ženský
1. (on; *jb)	jenž (on) jenž	(ono; *je) jež	(ona; *ja), jež
2. jeho, ho, jej	jehož, jejž, (nějž)	jehož, jejž, (nějž)	jí, jíž
3. jemu, mu	jemuž	jemuž	jí, jíž
4. jej, ho, -ň, jeho	jehož, jejž	je, ho, jej; jež	ji, již
6. o něm	němž	němž	ní, níž
7. jím (s ním)	jímž (s nímž)	jímž (s nímž)	jí, jíž (s ní, s níž)
Mn. č.			
1. (oni); již	(ony); jež	(ona); jež	(ony); jež
2. jich	jich	jichž	jichž
3. jim	jim	jimž	jimž
4. je	je	jež	jež
6. o nich	nich	nichž	nichž
7. jimi	jimi	jimiž	jimiž

Zájmeno *jb, *ja, *je bylo zájmeno ukazovací, které se časem začalo používat jako zájmeno 3. os. – místo chybějícího 1. p. se užívalo (tak jako dnes) ukazovacího zájmena onb, ona, ono.

ZÁJMENNÉ SKLOŇOVÁNÍ TVRDÉ I MĚKKÉ (VŠECHEN, VŠECEK, VŠE)

J. č. mužský	střední	ženský
1. všechen (živ.), všecek (než.)	všechno, všecko, vše	všechna, všecka
2. všeho	všeho	vší
3. všemu	všemu	vší

4. všeho (živ.), všechen, všecek (než.)	všechno, všecko, vše	všechnu, všecku
6. o všem	všem	vší
7. vším	vším	vší
Mn. č.		
1. všichni, všicci (živ.), všechny, všecky (než.)	všechna, všecka	všechny, všecky
2. všech	všech	všech
3. všem	všem	všem
4. všechny, všecky	všechna, všecka	všechny, všecky
6. o všech	všech	všech
7. všemi	všemi	všemi
(dvojné tvary: <i>všema očima, všema rukama</i>)		

ADJEKTIVNÍ SKLOŇOVÁNÍ RODOVÝCH ZÁJMEN SÁM

SÁM

J. č. mužský rod živ. a neživ.	střední rod	ženský rod
1. sám-0	sám-o	sám-a
2. sám-ého	sám-ého	sám-é
3. sám-ému	sám-ému	sám-é
4. sám-a, sám-ého (živ.)		
4. sám-0 (neživ.)	sám-o	sám-a
6. o sám-ém	sám-ém	sám-é
7. sám-ým	sám-ým	sám-ou
Mn. č.		
1. sám-i (živ.), sám-y (než.)	sám-a	sám-y
2. sám-ých	sám-ých	sám-ých
3. sám-ým	sám-ým	sám-ým
4. sám-y	sám-a	sám-y
6. o sám-ém	sám-ých	
7. sám-ými	sám-ými	
(dvojné tvary: <i>sámýma očima, rukama, nohama</i>)		

ZÁJMENO TÝŽ/TENTÝŽ

J. č. mužský	střední	ženský	Mn. č. mužský	střední	ženský
1. týž/tentýž	totéž	táž/tatáž	tíž/titíž (živ.) 1. tytéž (než.)	táž/tatáž	tytéž
2. téhož	téhož	téže	týchž	týchž	téže
3. témuž	témuž	téže	týmž	týmž	téže
4. téhož (živ.)	totéž	touž/tutéž	tytéž	táž/tatáž	tytéž
4. týž/tentýž (než.)					
6. o tomž(e)/tomtéž	témže/tomtéz	téže	týchž	týchž	týchž
7. týmž/timtéz	týmž/timtéz	touž/toutéz	týmiž	týmiž	týmiž

(dvojné tvary: *týmaž očima, týmaž rukama, týmaž nohama*)

ZÁJMENO MŮJ, TVŮJ, SVŮJ

J. č. mužský	stř.	žen.	Mn. č. muž.	stř.	žen.
1. můj	mé/moje	má/moje	mí/moji (živ.) mé/moje (než.)	mé/moje	má/moje
2. mého	mého	mé/mojí	mých	mých	mých
3. mému	mému	mé/mojí	mých	mým	mým
4. mého (živ.)					
4. můj (než.)	mé/moje	má/moje	mé/moje	mé/moje	má/moje
6. o mém	mém	mé/mojí	mých	mých	mých
7. mým	mým	mou/mojí	mými	mými	mými

(dvojné tvary: *mýma očima, mýma rukama*)

SKLOŇOVÁNÍ ČÍSLOVEK**SKLOŇOVÁNÍ ADJEKTIVNÍ**

Skloňování adjektivní mají všechny číslovky řadové, druhové, velikostní a některé násobné, pokud nejsou příslovečné povahy, např.: první, první, čtvrtý. Viz:

PRVÝ (jako vz. MLADÝ)	PRVNÍ (jako vz. JARNÍ)	ČTVRTÝ (jako vz. MLADÝ)
------------------------------	-------------------------------	--------------------------------

J. č.

1. prv-ý	prvn-í	čtvr-ý
----------	--------	--------

2. prv-ého	prvn-ího	čtver-ého
3. prv-ému	prvn-ímu	čtver-ému
4. prv-ý	prvn-í	čtver-ý
5. prv-ý!	prvn-í!	čtver-ý!
6. o prv-ém	prvn-ím	čtver-ém
7. prv-ým	prvn-ím	čtver-ým

Mn. č.

1. prv-í (muži), prv-é (stroje)	prvn-í (m. r. živ.)	čtveří (muži), čtveré stroje)
2. prv-ých	prvn-ích	čtver-ých
3. prv-ým	prvn-ím	čtver-ým
4. prv-é	prvn-í	čtveří (muži), čtveré stroje)
5. prv-í!, prv-é!	prvn-í!	čtveř-í! čtver-é!
6. o prv-ých	prvn-ích	čtver-ých
7. prv-ými	prvn-ími	čtver-ými

ČÍSLOVKY	DVOJE, TROJE,	ČTVERY
1., 4.	dvoj-e, troj-e (okna, kamna)	čtver-y (okna), čtver-a (kamna)
2., 6.	dvoj-ích, troj-ích	čtver-ých
3.	dvoj-í, troj-ím	čtver-ým
7.	dvoj-ími (dvoj-íma rukama), troj-ími	čtver-ými

SKLOŇOVÁNÍ ZÁJMENNÉ

ČÍSLOVKY JEDEN - NEJEDEN					
J. č. m.	ž.	stř.	m.živ., m. neživ.	ž.	stř.
1. jeden-0	jedn-a	jedn-o	jedn-i, jedn-y	jedn-y	jedn-a
2. jedn-oho	jedn-é	jedn-oho	jedn-ěch	jedn-ěch	jedn-ěch
3. jedn-omu	jedn-é	jedn-omu	jedn-ěm	jedn-ěm	jedn-ěm
4. jedn-oho (živ.)					
4. jeden-0 (neživ)	jednu	jedn-o	jedn-y	jedn-y	jedn-a
6. o jedn-om	jedn-é	jedn-om	jedn-ěch	jedn-ěch	jedn-ěch
7. jedn-ím	jed-nou	jedn-ím	jedn-ími	jedn-ími	jedn-ími

(dvojné tvary: *jedníma rukama*)

SKLOŇOVÁNÍ SUBSTANTIVNÍ

Číslovky milión (vz. hrad), tisíc (vz. stroj), miliarda vz. žena), sto (vz. město):

MILIÓN (HRAD)	TISÍC (STROJ)	MILIARDA (ŽENA)	STO (MĚSTO)
J. č.: 1. milión-0	tisíc-0	miliard-a	st-o
2. milión-u	tisíc-e	miliard-y	st-a
3. milión-u	tisíc-i	miliard-ě	st-u
4. milión-0	tisíc-0	miliard-u	st-o
5. milión-e!	tisíc-i!	miliard-o!	st-o!
6. o milionu, -ě	tisíc-i	miliard-ě	st-u, st-ě
7. miliónem-0	tisíc-em	miliard-ou	st-em
Mn. č.: 1. milión-y	tisíc-e	miliard-y	st-a
2. milión-ů	tisíc-ů	miliard-0	set-0
3. milión-ům	tisíc-ům	miliard-ám	st-ům
4. milión-y	tisíc-e	miliard-y	st-a
5. milión-y!	tisíc-e!	miliard-y!	st-a!
6. o milión-ech	tisíc-ích	miliard-ách	st-ech
7. milión-y	tisíc-i	miliard-y	st-y

TVAROVÉ SOUBORY SPECIFICKÉ

Číslovky tři, čtyři, dva, dvě, oba obě:

TŘI	ČTYŘI	DVA, OBA	DVĚ,	OBĚ
1. tři	čtyři	dva, oba	dvě,	obě
2. tří, třech	čtyř, čtyřech	dvou, obou	dvou,	obou
3. třem	čtyřem	dvěma, oběma	dvěma,	oběma
4. tři	čtyři	dva, oba	dvě,	obě
6. o třech	čtyřech	dvou, obou	dvou,	obou
7. třemi, třema	čtyřmi, čtyřma	dvěma, oběma	dvěma	oběma

(dvojné tvary: *netvor se třema očima, kuň se čtyřma nohama, bral to dvěma rukama*)

PĚT	KOLIK	MNOHO
1., 4. pět-0	kolik-0	mnoh-o

2., 3, 6., 7. pět-i

kolik-a

mnoh-a

KONJUGAČNÍ TYPY SLOVES

TVAROSLOVNÁ FORMA SLOVES

JEDNODUCHÉ TVARY SLOVESNÉ:

1. U jednoduchých slovesných tvarů URČITÝCH se připojuje ke slovesnému kmeni OSOBNÍ KONCOVKA, kterou se vyjadřuje osoba, číslo, čas, způsob, rod a vid slovesný, např. *píš-e, píš-ou*.

2. U jednoduchých tvarů NEURČITÝCH se připojuje ke slovesnému kmeni zpravidla minulému přípona toho tvaru (*psá-t*) a u přechodníků a u přičestí i koncovka, která označuje číslo a rod (*psa-l, psa-l-a; trestá-n, trestá-n-i*).

SLOŽENÉ TVARY SLOVESNÉ jsou: (a) čas budoucí (*budu psát*); (b) čas minulý (*psal jsem*); (c) podmiňovací způsob (*psal bych* = kondicionál přítomný – *byl bych psal* = kondicionál minulý); (d) opisné tvary trpné (*je psán*).

KMEN INFINITIVNÍ je ta část slovesa ve tvaru infinitivu po odtržení infinitivní koncovky *-t* (*psá-t, psá-ti*) nebo *-i* (*péc-i*). Od kmene infinitivního se tvoří infinitiv a futurum sloves nedokonavých.

KMEN PRÉZENTNÍ je ta část slovesa ve 3. os. j. č. indikativu přítomnosti po odtržení osobní koncovky (*píš-e; pros-í*).

KMEN PRÉTERITÁLNÍ je ta část slovesa ve tvaru přičestí l-ového po odtržení koncovek *-l, -la, -lo, -li, -ly, -la = psa-l; pros-i-l*.

SLOVESNÉ TVARY URČITÉ

U tvarů určitých můžeme určit osobu. K určitým tvarům slovesným patří: a) slovesná osoba (první, druhá nebo třetí) a v každé osobě slovesné b) číslo jednotné nebo množné, c) čas (přítomný, minulý, budoucí) a d) slovesný způsob (oznamovací, rozkazovací, podmiňovací).

SLOVESNÉ TVARY NEURČITÉ

U tvarů neurčitých osobu nemůžeme určit. K neurčitým tvarům patří: a) infinitiv; b) přechodníky; c) přičestí činné a trpné; d) adjektiva slovesná; e) substantiva slovesná.

SLOVESNÉ KONCOVKY OSOBNÍ

J. č.				Mn. č.			
1. os.	-u, -i	-ím	-ám	-em(e)	-íme	-áme	
2. os.	-eš	-íš	-áš	-ete	-íte	-áte	
3. os.	-e	-í	-á	-ou, -í	-í, -ejí (-ějí)	-ají	

SLOVESNÉ KONCOVKY ROZKAZOVACÍHO ZPŮSOBU

J. č.	2. os.	bez koncovky	-i	-ej
-------	--------	--------------	----	-----

Mn. č.: 1. os.	-me	-ěme (-eme)	-ejme
2. os.	-te	-ěte (-ete)	-ejte

SLOVESNÉ KONCOVKY PŘÍČESTÍ ČINNÉHO

J. č. mužský	-l-0	Mn. č. mužský životný	-l-i
ženský	-l-a	mužský neživ. a ženský	-l-y
střední	-l-o	střední	-l-a

ČAS BUDOUCÍ – TVARY SLOŽENÉ

J. č.: 1. os.	budu volat	Mn. č.:	budeme volat
2. os.	budeš volat		budete volat
3. os.	bude volat		budou volat

ČAS MINULÝ – TVARY SLOŽENÉ

J. č.: 1. os.	volal jsem	Mn. č.:	volali jsme
2. os.	volal jsi (volals)		volali jste
3. os.	volal		volali

Ve 3. os. j. č. i mn. č. není tvar pomocného slovesa *být* vyjádřen.

TVAR SLOŽENÝ PODMIŇOVACÍHO ZPŮSOBU PŘÍTOMNÉHO

J. č.: 1. os.	volal bych	Mn. č.:	volali bychom
2. os.	volal bys		volali byste
3. os.	volal by		volali by

Ve 3. j. č. a v mn. č. není tvar pomocného slovesa *být* vyjádřen, je morfologicky nulový.

PŘÍDAVNÁ JMÉNA SLOVESNÁ Z PŘÍČESTÍ

J. č. 1. pád mužský	-ý	Mn. č. 1. pád mužský životný	-í
1. pád muž. neživ. a žen.	-á	1. p. muž. neživ a ž.	-é
1. pád střední	-é	1. p. střední	-á

Např.: svržen - *svržen-ý, -á, -é, -í, -é, -á.*

OZNAMOVACÍ ZPŮSOB MINULÉHO ČASU

J. č.: 1. os.	nesl, -a, -o jsem	Mn. č.:	nesl-i, -y, -a jsme
---------------	-------------------	---------	---------------------

2. os.	nesl, -a, -o jsi	nesl-i, -y, -a jste
3. os.	nesl, -a, -o by	nesli, -y, -a by

OZNAMOVACÍ ZPŮSOB PŘEDMINULÉHO ČASU

J. č.: 1. os.	byl, -a, -o jsem prosil, -a, -o	Mn. č.: byli, -y, -a jsme prosili, -y, -a
2. os.	byl, -a, -o jsi prosil, -a, -o	byli, -y, -a jste prosili, -y, -a
3. os.	byl, -a, -o prosil, -a, -o	byli, -y, -a prosili, -y, -a

PODMIŇOVACÍ ZPŮSOB

PODMIŇOVACÍ ZPŮSOB PŘÍTOMNÝ

J.č.: 1. os.	nesl, -a, -o bych	Mn. č.: nesli, -y, -a bychom
2. os.	nesl, -a, -o bys	nesli, -y, -a, -o byste
3. os.	nesl, -a, -o by	nesli, -y, -a, -o by

Morfémy podmiňovacího způsobu pomocného slovesa *být* splývají ve větě se spojkami *aby* (tj. *aby+ch nesl*) nebo *kdyby* (tj. *kdyby+ch nesl*).

PODMIŇOVACÍ ZPŮSOB MINULÝ

J. č.		Mn.č.
1. os.	byl, -a, -o bych prosil, -a, -o	byli, -y, -a bychom prosili, -y, -a
2. os.	byl, -a, -o bys prosil, -a, -o	byli, -y, -a byste prosili, -y, -a
3. os.	byl, -a, -o by prosil, -a, -o	byli, -y, - by prosili, -y, -a

Podmiňovací způsob minulý se skládá ze tří grafických slov: z podmiňovacího způsobu přítomného významového slovesa a z činného příčestí pomocného slovesa *být* (*byl + bych + prosil*). U podmiňovacího způsobu přítomného i minulého se ve 2. os. j. č. klade po zvrtném zájmenu *se* nebo *si* jen pouhé *-s* (např.: *zmýlil by ses, byl by ses zmýlil*).

OZNAMOVACÍ ZPŮSOB BUDOUCÍHO ČASU

J. č. 1. os.	budu prosit	Mn. č.: budeme prosit
2. os.	budeš prosit	budete prosit
3. os.	bude prosit	budou prosit

ROD TRPNÝ

OPISNÉ TVARY TRPNÉ

infinitiv:	jsem volán, jsi volán, je volán ... jsou voláni
rozkazovací způsob:	bud' volán, volána, voláno...
přechodník přítomný:	jsa volán, jsouc volána, jsouc voláno...

čas budoucí:	budu volán, budeš volána, bude voláno...
čas minulý:	byl jsem volán...
podmiňovací způsob přítomný:	byl bych volán...
podmiňovací způsob minulý:	byl bych býval volán...
přechodník minulý:	byv vyvolán...

OPISNÉ SLOVESNÉ TVARY S MODÁLNÍMI ČÁSTICEMI

Pro vyjádření rozkazu nebo přání se užívá tvaru oznamovacího způsobu s částicemi *at'* (*At' vejde!*), *necht'* (*Necht' vejde!*), popř. částice *kéž* (*Kéž přijde!*).

SLOVESNÉ TŘÍDY A VZORY PRAVIDELNÝCH SLOVES

Slovesné třídy a vzory rozříděné podle tvaru 3. osoby jednotného čísla přítomného času:

I. TŘÍDA (3. os. j. č. na -e):

a) vzory tvrdé:

1. nes-e	nesl	nést(i)
2. ber-e	bral	brát(i)

b) vzor měkký:

3. maž-e	mazal	mazat(i)
----------	-------	----------

c) vzory smíšené:

4. peč-e	pekl	péci, péct
5. umř-e, tř-e	umřel, třel	umřít(i), třít(i)

II. TŘÍDA (3. os. j. č. na -ne):

a) vzory pravidelné:

1. tisk-ne	tiskl	tisknout(i)
2. mi-ne	minul	minout(i)

b) vzor nepravidelný:

3. zač-ne	začal	začít(i)
4. zaj-me	zajmul	zajmout(i)

III. TŘÍDA (3. os. j. č. na -je):

vzory:	1. kry-je	kryl	krýt(i)
	2. kupu-je	kupoval	kupovat(i)

IV. TŘÍDA (3. os. j. č. na -í):

vzory:	1. pros-í	prosil	prosit(i)
	2. trp-í	trpěl	trpět(i)
	3. sáz-í	sázel	sázet(i)

V. TŘÍDA (3. os. j. č. na -á):

vzor:	děl-á	dělal	dělat(i)
-------	-------	-------	----------

SLOVESA NEPRAVIDELNÁ (BÝT, JÍST, VĚDĚT, CHTÍT)**SLOVESO BÝT**

oznamovací způsob přítomný:	J. č.: 1. jsem	Mn. č.: jsme
	2. jsi	jste
	3. je, jest (není)	jsou (nejsou)

přechodník přítomný: jsa, jsouc, jsouce

rozkazovací způsob:

J.č.: 1. -	Mn. č.: buďme
2. buď	buďte

budoucí čas:

J. č.: 1. budu	Mn.č.: budeme
2. budeš	budete
3. bude	budou

kondicionál:

J. č.: 1. byl, byla, bylo bych	Mn. č.: byli, byly, byla bychom
2. byl, byla, bylo bys	byli, byly, byla byste
3. byl by, byla, bylo by	byli, byly, byla by

příčestí minulé (tj. čas minulý): byl

příčestí trpné: (poz)byt

přechodník minulý: byv, byvši, byvše

infinitiv: být(i)

SLOVESA JÍST, VĚDĚT

oznamovací způsob přítomný:

J. č.: 1. jím	vím	Mn. č.: jíme	víme
2. jíš	víš	jíte	víte

3. jí	ví	jedí	vědí
přechodník přítomný:	jeda, jedouc, jedouce	věda, vědouc, vědouce	
rozkazovací způsob:	J. č.: 1. - -	Mn. č.: jezme vězme	
	2. jez věz	jezte vězte	
příčestí minulé:	jedl věděl		
příčestí trpné:	vyjeden pověděn		
přechodník minulý:	vyjed, vyjedši, vyjedše	vyzvěděl, vyzvědělši, vyzvědělše	
infinitiv:	jíst(i) vědět(i)		

SLOVESO CHTÍT

oznamovací způsob přítomný: J. č.:	1. chci	Mn. č.: chceme
	2. chceš	chcete
	3. chce	chtějí, chtějí
přechodník přítomný:	chtěje, chtějíc, chtějíce; chtě, chtěc, chtěce	
rozkazovací způsob:	J. č.: 1. -	Mn. č.: chtějme
	2. chtěj	chtějte
příčestí minulé (tj. čas minulý):	chtěl	
příčestí trpné:	chtěn	
přechodník minulý:	chtěv, chtěvši, chtěvše	
infinitiv:	chtít(i)	

VÝVOJOVÉ TENDENCE V TVAROSLOVÍ

V současné spisovné češtině se výrazně uplatňují v morfologii tři tendence.

- 1. SJEDNOCOVCÍ** tendence směřující k zjednodušení a zpravidelnování morfologického systému.
- 2. ROZLIŠOVACÍ** tendence využívající tvarové rozdílnosti dublet (variant) k jejich stylovým rozvrstvením.
- 3. DEMOKRATIZAČNÍ** tendence usilující o funkční prosazování spisovného jazyka do komunikačního procesu.

VIII.

SKLADBA (MODÁLNÍ STAVBA VĚTY – KF VÝPOVĚDI)

Každá VĚTA nebo VÝPOVĚĎ musí mít svou MODALITU, která zobrazuje vztah MLUVČÍHO ke sdělované SKUTEČNOSTI. V přirozeném jazyce rozlišujeme tři druhy větné modality, a to modalitu POSTOJOVOU (zahrnující věty oznamovací, tázací, rozkazovací a práci), modalitu JISTOTNÍ vět oznamovacích a modalitu VOLUNTATIVNÍ. K modalitě se řadí i rozlišování KLADU a ZÁPORU členského nebo větného.

LEXIKÁLNÍ PROSTŘEDKY na vyjadřování modality v češtině jsou slova MODÁLNÍ a NEMODÁLNÍ. K lexikálním prostředkům na vyjádření modality patří: 1. slova NEMODÁLNÍ, např.: *Slunce svítí.*; 2. slova MODÁLNÍ zahrnující modální částice, např.: *At' svítí slunce!*, nebo modální slovesa, např.: *Musím to udělat.*

MLUVNICKÉ PROSTŘEDKY na vyjadřování modality (způsob, čas, osoba, vid). Viz:

TVAROSLOVNÉ FORMY ZPŮSOBU (modu): 1. oznamovací čili indikativ (*píšeš*); 2. rozkazovací čili imperativ (*piš*); 3. podmiňovací čili kondicionál (*psal bys, kdyby...*).

TVAROSLOVNÉ FORMY ČASU (tempu): 1. čas přítomný (*píši*); 2. čas minulý (*psal jsem*); 3. čas budoucí (*budu psát; napíši*).

TVAROSLOVNÉ FORMY SLOVESNÉ OSOBY: 1. osoba první – mluvčí; 2. osoba druhá – posluchač; 3. osoba třetí – on, ona, ono o kom se mluví nebo o čem se mluví.

TVAROSLOVNÉ FORMY VIDU: 1. vid nedokonavý (*píši*); 2. vid dokonavý (*napíši*); 3. vid nenásobený (*píši*); 4. vid násobený (*napsával jsem se jí dopisů*).

ZVUKOVÉ PROSTŘEDKY na vyjádření MODALITY – větná INTONACE a výpovědní PROSODIE:

VĚTNÁ INTONACE představuje komplexní zvukovou kvalitu mluvené mluvy opírající se o tónovou a silovou modulaci a o melodii zahrnující průběh výšky základního tónu.

VÝPOVĚDI, nejmenší promluvové jednotky, jsou SEGMENTOVÁNY větnou intonací a pauzami. Sousední samostatné výpovědi jsou oddělovány KONCOVÝM ÚSEKOVÝM PŘEDĚLEM. Ten je charakterizovaný PAUZOU a konkluzivní KADENCÍ stoupavou nebo stoupavě klesavou nebo ANTIKADENCÍ stoupavou anebo stoupavě klesavou.

MODALITA POSTOJOVÁ (VĚTY OZNAMOVACÍ, TÁZACÍ, ROZKAZOVACÍ, PŘACÍ)

I. **VĚTY OZNAMOVACÍ** čili ENUNCIATIVNÍ jsou takové věty, v nichž se něco oznamuje, čili jimiž mluvčí sděluje nějakou INFORMACI. Z tvaroslovných forem slovesného způsobu v nich bývá realizován způsob OZNAMOVACÍ nebo způsob PODMIŇOVACÍ a intonace je klesavá, např. *Svítí slunce*; na konci věty oznamovací se píše tečka (.).

Základní MODÁLNÍ SCHÉMA věty OZNAMOVACÍ je:

ZPŮSOB OZNAMOVACÍ/PODMIŇOVACÍ + KLESAVÁ KONKLUZIVNÍ KADENCE

Např.: *Zůstal*

na

o

běd.

II. **VĚTY TÁZACÍ** čili INTEROGATIVNÍ jsou takové věty, jimiž se mluvčí v dialogu obrací na adresáta, aby odstranil mezeru ve svém vědění. – V písmu se začátek výpovědi označuje velkým písmenem a konec výpovědi tázací otazníkem (?). VĚTY TÁZACÍ se dělí podle toho, na co se ptáme, na otázky ZJIŠŤOVACÍ, DOPLŇOVACÍ, ROZVAŽOVACÍ a ŘEČNICKÉ. Viz:

1. ZJIŠŤOVACÍ OTÁZKY jsou otázky, jimiž mluvčí vyžaduje potvrzení nebo popření toho, zda se obsah výpovědi shoduje se skutečností. Z tvaroslovných forem slovesného způsobu v nich bývá realizován způsob OZNAMOVACÍ nebo způsob PODMIŇOVACÍ a intonace je stoupavá. Vyžaduje se odpověď ANO (potvrzení zjišťovací otázky) – NE (popření zjišťovací otázky), např.: *Chovali jste se tam slušně? Ano (chovali) – Ne (nechovali).*

2. DOPLŇOVACÍ OTÁZKY jsou otázky, jejichž cílem je, aby adresát svou odpovědí doplnil mezeru ve znalostech tazatele. Doplnovací otázky jsou uvozovány tázacím zájmenem (*kdo?; co?; který?*) nebo tázacím příslovcem (*kde?; kdy?; kolik?*), např.: *Kdes byl v neděli? – Doma. Z tvaroslovných forem slovesného způsobu v nich bývá realizován způsob OZNAMOVACÍ nebo způsob PODMIŇOVACÍ a intonace je klesavá, popř. stoupavě klesavá.*

3. ROZVAŽOVACÍ OTÁZKY čili deliberativní otázky jsou otázky, jimiž se v nejistotě, co máme dělat, obracíme sami na sebe (*Co mám dělat?*). Z tvaroslovných forem slovesného způsobu v nich bývá realizován způsob OZNAMOVACÍ nebo způsob PODMIŇOVACÍ a intonace je stoupavá, popř. stoupavě klesavá.

4. ŘEČNICKÉ OTÁZKY jsou citově zabarvené otázky věty oznamovací, např.: *Copak by to svedl? – Nesvedl.* Z tvaroslovných forem slovesného způsobu v nich bývá realizován způsob OZNAMOVACÍ nebo způsob PODMIŇOVACÍ a intonace je klesavá, popř. stoupavě klesavá.

Základní MODÁLNÍ SCHÉMA věty TÁZACÍ je:

1. u otázek ZJIŠŤOVACÍCH (*Zůstala tam na večeri?*):

ZPŮSOB OZNAMOVACÍ + ANTIKADENCE STOUPAVÁ/STOUPAVĚ KLESAVÁ

2. u otázek DOPLŇOVACÍCH (*Zdalipak tam zůstala na oběd? – Kdy jste se vrátili?*):

ČÁSTICE/TÁZACÍ SLOVO + ZPŮSOB OZNAMOVACÍ + STOUPAVĚ KLESAVÁ KONKLUZIVNÍ KADENCE

III. **VĚTY ŽADACÍ** jsou věty, jimiž vyjadřujeme rozkaz nebo zákaz, vybídnutí, žádost, přání, aby se něco realizovalo. Sloveso v nich má gramatický tvar způsobu ROZKAZOVACÍHO nebo PODMIŇOVACÍHO. VĚTY ŽADACÍ můžeme dělit na věty ROZKAZOVACÍ (obsahující rozkaz nebo zákaz) a na věty PŘACÍ (obsahující přání s částicemi *ať, necht', kéž*). – V písmu se věty žadací označují na jejich konci vykřičníkem (!), a to za předpokladu, vyjadřují-li DŮRAZNÝ rozkaz, zákaz, nebo výzvu (*Chod'te vlevo!; Nekouřit!; Necht' se vrátí!*). – V ostatních případech se píše tečka (.), např.: *Pojd'te mezi nás.*

VĚTY ROZKAZOVACÍ čili IMPERATIVNÍ mají způsobit, aby se adresát v dialogu zachoval požadovaným způsobem, např.: *Přijď brzy domů. Ať vstoupí!* Věty rozkazovací využívají slovesné koncovky ROZKAZOVACÍHO způsobu (*nes – čti – sázej; nesme – čtíme – sázejme; neste – čtěte – sázejte*). Z tvaroslovných forem slovesného způsobu v nich bývá realizován způsob OZNAMOVACÍ nebo způsob PODMIŇOVACÍ a intonace je klesavá, popř. stoupavě klesavá. Při nedůrazném rozkazu se na konci věty rozkazovací píše tečka, např.: *Už to napiš.*

Základní MODÁLNÍ SCHÉMA věty ROZKAZOVACÍ je (*Napijte se koka-koly! Zítřka mi zavolejte! Tak mluvte! A nezbud' dědu!*):

ZPŮSOB ROZKAZOVACÍ + KLESAVÁ KONKLUZIVNÍ KADENCE

VĚTY PŘACÍ čili DEZIDERATIVNÍ či OPTATIVNÍ jsou takové věty, ve kterých se uskutečnění toho, co si mluvčí přeje, nezávisí na adresátovi. Jsou to věty citově zabarvené, a jsou uvozovány částicí *ať* (*Ať odejde!*) nebo částicí *kéž* (*Kéž by byl zase zdráv/zdravý!*) anebo částicí *necht'* (*Necht' odejde!*) s intonací klesavou. – PŘÁNÍ se rovněž vyjadřuje způsobem ROZKAZOVACÍM s vykřičníkem na konci přacích vět, např.: *Bud' zdráv!; Jen kdyby se mu to povedlo!*

Základní MODÁLNÍ SCHÉMA věty PŘACÍ je (*Kéž by byli přijeli dnes ráno!*):

ČÁSTICE + KONDICIONÁL/ZPŮSOB OZNAMOVACÍ + STOUPAVĚ KLESAVÁ KONKLUZIVNÍ KADENCE

MODALITA JISTOTNÍ VĚT OZNAMOVACÍCH

MODALITOU JISTOTNÍ mluvčí vyjadřuje to, do jaké míry pokládá platnost obsahu věty za jistou, za možnou, za pravděpodobnou, za nepravděpodobnou.

Modalita jistotní je spjata s větami oznamovacími a vyjadřuje se i prostřednictvím modálních částic, např. *zaručeně, bezesporu, jistě, nepochybně, zřejmě, nejspíš, asi, možná, snad, sotva, prý* (*Přijede asi v neděli*).

Modalita JISTOTNÍ se rovněž vyjadřuje větou se slovesem, jež vyjadřuje jistotní modalitu, např.: *Myslím, že máš pravdu.*

MODALITA VOLUNTATIVNÍ (MOŽNOSTI, NUTNOSTI, ZÁMĚRU)

vyjadřuje, zda realizace obsahu věty je MOŽNÁ (čili modalita MOŽNOSTI) nebo NUTNÁ (čili modalita NUTNOSTI) anebo ZÁMĚRNÁ (čili modalita ZÁMĚRU).

Základním prostředkem na vyjádření modality voluntativní jsou modální slovesa, která se spojují s infinitivem slovesa významového ve složený přísudek slovesný, např.: *O prázdninách chci + navštívit Paříž.*

KLAD A ZÁPOR

Postoj mluvčího ke sdělované skutečnosti může být Kladný nebo Záporný.

ZÁPOR, kterým se neguje význam slova, je zápor LEXIKÁLNÍ, který není jevem syntaktickým, např. *Tu publikaci nemám; Nestalo se to mou vinou; Nechod'.*

Zápor VĚTNÝ popírá platnost obsahu celé věty. V češtině se zápor větný realizuje spojením přísudkového slovesa se záporkou *ne-* (*Ne-mohu přijít*).

ZÁPOR VĚTNÝ OBECNÝ popírá všechny možné případy, např.: *Nikde se o tom nemluvílo.*

ZÁPOR VĚTNÝ ČÁSTEČNÝ popírá jen část případů, např.: *Někde se o tom nemluvílo.*

KOMUNIKATIVNÍ FUNKCE VÝPOVĚDI

KOMUNIKATIVNÍ FUNKCE VÝPOVĚDI představuje CÍL, pro který byla mluvčím výpověď vyslovena nebo napsána, a to vzhledem k adresátovi. Tradičně se řadí k základním druhům komunikačních funkcí OZNÁMENÍ (výpovědi s komunikační funkcí OZNÁMENÍ), OTÁZKA (výpovědi s komunikační funkcí OTÁZKY), VÝZVA (výpovědi s komunikační funkcí VÝZVY) nebo PŘÁNÍ (výpovědi s komunikační funkcí PŘÁNÍ).

KOMUNIKATIVNÍ FUNKCE VÝPOVĚDI lze rozšířit i na další typy:

1. Výpovědi s funkcí OZNAMOVACÍ, např. sdělení, tvrzení, oznámení apod. (*Zítرا bych rád přišel. Vlak už odjel*).
2. Výpovědi s funkcí VÝZVOVOU, např. rozkaz, rada, nabídka, povel apod. (*No tak se posad'te. A hled' nekouřit! Omluv se jí! Nezlom si ruku!*).
3. Výpovědi s funkcí TÁZACÍ, např. otázky zjišťovací nebo doplňovací, resp. řečnické či rozvažovací otázky (*Kouříš? Máš hlad? Vyčistila sis zuby? Nezradíte nás? Stihnu to vůbec? Je rozumné tam jít? Neotevřel byste mi dveře? Copak jsem to neřikal? Ty už zase máš hlad? Kdo přišel? – Karel. Komu jsem ublížil? Co to máš za bundu? O čem se tam jednalo? Kam bych se měl chystat?*).
4. Výpovědi s funkcí ZÁVAZKU, např. slib, odmítnutí apod. (*Slibuji, že přijdu. Přísahám, že přijdu. Dávám ti čestné slovo, že přijdu. Tak přísahám. Odmítám se toho zúčastnit. Bez komentáře*).
5. Výpovědi s funkcí DOVOLENÍ a NÁMITKY (výpovědi s komunikační funkcí oznámení; *Vyhovuji vaší žádosti o výměnu bytu. Dovoluji vám zde kouřit. Souhlasím s tím, abyste zde kouřili. Nedovoluji vám zde kouřit. Protestuji, abyste tady kouřili. Tak si třeba zmrzni*).
6. Výpovědi s funkcí VAROVÁNÍ, např. vyhrůžka, výstraha apod. (*Varuji tě, abys sledoval tento pornokanál. Uč se, nebo propadneš! Opovaž se tam zlobit! Řeknu to tatínkovi! Dej pozor, abych to neřekl rodičům. Shodiš tu vázu! Že tu vázu shodiš!*).
7. Výpovědi s funkcí POCHVALY a VÝTKY (*Uděluji ti pochvalu, za vzorné chování. Vyslovuji ti důtku za šikanu. Vyslovuji vám hlubokou soustrast*).
8. Výpovědi s funkcí DEKLARATIVNÍ, např. jmenování, odsouzení apod. (*Pověřuji vás funkcí vedoucího katedry bohemistiky na pedagogické fakultě v Praze. Křtím tě ve jménu Otce, Syna a Ducha svatého jménem Karel*).

IX.

SKLADBA – SYNTAGMATIKA

SYNTAGMA neboli **SKLAD** je lineární spojení dvou nebo více plnovýznamových slov odrážející nějaký vztah ze skutečnosti. Formální stránku SKLADU tvoří jazykové prostředky a formy, jejichž pomocí se slova do SKLADU spojují. Významovou stránku SKLADU tvoří vztahy ze skutečnosti zpracovávané lidským vědomím.

VÝZNAMOVÁ STRÁNKA SYNTAGMAT

VZTAHY Z MIMOJAZYKOVÉ SKUTEČNOSTI jsou: 1. **PŘIŘAZOVÁNÍ** (čili KOORDINACE) – PŘIŘAZOVACÍ SKLAD čili vztah KOORDINAČNÍ. 2. **PŘISTAVOVÁNÍ** (čili APOZICE) – APOZIČNÍ SKLAD čili vztah široké TOTOŽNOSTI. 3. **URČOVÁNÍ** (čili DETERMINACE) – URČOVACÍ SKLAD čili vztah PODŘÍZENOSTI, SUBORDINACE. 4. **PŘISUZOVÁNÍ** (PREDIKACE) – PŘISUZOVACÍ SKLAD čili vztah VĚTOTVORNÝ.

PŘIŘAŽOVÁNÍ, PŘISTAVOVÁNÍ, URČOVÁNÍ a PŘISUZOVÁNÍ se vyjadřuje SYNTAGMATY:

1. **PŘIŘAZOVACÍMI** čili KOORDINAČNÍMI – jde o SYNTAGMA spojené ze dvou nebo více členů, které jsou mezi sebou skladebně rovnocenné, např.: *otec a matka* aj.
2. **PŘISTAVOVACÍMI** čili APOZIČNÍMI – jde o SYNTAGMA spojené dvou nebo více členů téže členské platnosti označující tentýž jev skutečnosti, např.: *Karel Čapek (podmět), velký český spisovatel (podmět) napsal drama RUR.*
3. **URČOVACÍMI** čili DETERMINAČNÍMI – jde o SYNTAGMA dvojčlenné, z něhož závislým členem se určuje člen nadřazený, např.: *mladá žena, číst dopis, číst ve škole* aj.
4. **PŘISUZOVACÍMI** čili PREDIKATIVNÍMI – jde o SYNTAGMA dvojčlenné, z něhož jeden člen aktuálně vztahuje určitý příznak (děj, stav, vlastnost) na druhý člen, např.: *Měsíc září; Měsíc je na obloze* aj. Aktuální vztahení sdělovacího příznaku znamená modální a časové zařazení tohoto příznaku, např.: *Psát – píše, psal jsem, budu psát, psal bych, byl bych psal* apod. PREDIKACE je základ každé věty či výpovědi.

FORMÁLNÍ STAVBA SYNTAGMAT

SKLADY mají vedle stránky významové (dané vztahy přiřadování, přistavování, určování a přistavování) i stránku FORMÁLNÍ (danou prostředky a způsoby, kterými se syntagmata tvoří). **VÝRAZOVÉ PROSTŘEDKY** na spojování slov do syntagmat jsou TVAROSLOVNÉ, LEXIKÁLNÍ, SKLADEBNÍ a ZVUKOVÉ.

PROSTŘEDKY TVAROSLOVNÉ se týkají slovnědruhové příslušnosti syntakticky nadřazeného větného členu. Nadřazené podstatné jméno se dá determinovat všemi plnovýznamovými slovy, ale nejčastěji se determinuje přídavným jménem nebo jiným slovem, např.: *hezký hoch, štíhlá dívka, psaní dopisu, roh stolu, přednáška o Čapkovi* aj.

V DETERMINAČNÍM SKLADU jsou podřazeným členem přídavná jména (např.: *pilný žák*), příslovce (např.: *trochu veselo*), ale v PŘISUZOVACÍM SKLADU jsou formálně pořízená podmětu

věty slovesa v určitém tvaru (např.: *Měsíc zářil na obloze; Tatínek byl nemocný; Byla hluchá od malička aj.*). Morfologické tvary slov jsou dány SHODOU s řídicím slovem (např.: adjektivní přívlastek typu *hezký hoch – hezká dívka – hezká děvčata*), sloveso bývá v predikačním skladu v určitém tvaru (např.: *Praha leží/ležela/bude ležet na Vltavě*).

PROSTŘEDKY LEXIKÁLNÍ se týkají především užíváním předložek jako slov gramatických ve větě a spojek jako slov gramatickým mezi větnými členy ve větě nebo mezi větami v souvětí.

PROSTŘEDKY SKLADEBNÍ se týkají slovosledu věty zejména při kladení neshodných přívlastků, ale i přívlastku shodného s inverzním slovosledem.

PROSTŘEDKY FONICKÉ při kladení přízvuku při těsných spojení členů v syntagmatu a při kladení pauz v bezesponových větách typu *Mladost – radost*, dále před přístavkem volným.

PROSTŘEDKY GRAFICKÉ při kladení čárek, pomlček, závorek v psaném textu.

VZTAH SUBORDINACE

VÝRAZOVÉ PROSTŘEDKY týkající se způsobů spojování slov do SYNTAGMAT jsou tři: SHODA (čili KONGRUENCE), REKCE (čili VAZBA) a PŘIMYKÁNÍ (čili ADJUNKCE). Viz:

SHODA V PŘÍSUDKU, V PŘÍVLASTKU, V DOPLŇKU S PODMĚTEM VĚTY

KONGRUENCE představuje takový způsob formálního vyjádření skladební závislosti, při němž člen závislý přejímá jisté mluvnické kategorie členu řídicího, čili se s ním v těchto kategoriích SHODUJE.

SHODA V PŘÍSUDKU

V pojetí klasické větně-členské závislostní skladby se sloveso v přísudku shoduje s podmětem v osobě, v čísle, popř. ve jmenném rodě, pokud se vyjadřuje (např.: *Kluci už přišli domů. Běh je zdravý. Dědeček a babička se pohádali*).

SHODA V PŘÍVLASTKU

ADJEKTIVNÍ PŘÍVLASTEK se shoduje se svým řídicím podstatným jménem v rodě, v čísle a v pádě (např.: *moderní tance, po matčině příjezdu*). Záměrné porušení shody v rodě nastává z příčin citových (např.: *ty kluku líná; Tak jak se máme?* (= mluvčí k posluchači) aj.).

SUBSTANTIVNÍ PŘÍVLASTEK je ve spojení *chudák (přívlastek) bratr*, popř. je ve spojení *město Brno, řeka Vltava* jde tu ale o shodu nahodilou.

SHODA V DOPLŇKU

DOPLŇEK vyjádřený přídavným jménem se shoduje v rodě, v čísle a v pádě s podstatným jménem, na kterém závisí (např.: *Petr se zdál unaven/unavený*). Závislost doplňku se vyjadřuje rovněž řízeností (např.: *Lékař uznal Petra nemocným*).

ŘÍZENOST – REKCE

představuje takový způsob formálního vyjádření syntaktické závislosti, při kterém člen řídicí předepisuje pád závislého jména (např.: *psát dopis, věřit rodičům, trást keřem, trest smrti, přednáška o Čapkovi aj.*).

PŘIMYKÁNÍ – ADJUNKCE

představuje takový způsob formálního vyjádření syntaktické závislosti, při kterém podoba členu závislého nevyplývá z vlastností členu řídicího (např.: *Labe u Litoměřic, vrátí se za*

měsíc, vinárna na rohu aj.).

PREDIKACE (PREDIKÁT SLOVESNÝ, SLOVESNĚ-JMENNÝ, ČISTĚ JMENNÝ)

je aktuální vztažení sdělovacího příznaku k jeho nositeli. Jde o sdělení nějaké činnosti (např.: *psát*) nebo stavu (např. *spát*) anebo vlastnosti (např. *být nevidomý*) k podmětu věty. AKTUÁLNÍ VZTAŽENÍ sdělovaného příznaku je jeho MODÁLNÍ a ČASOVÉ zařazení (např. *Psát – píšu, psal jsem, budu psát; psal bych, byl bych psal* apod.).

PŘÍSUDEK SLOVESNÝ vyjadřuje jak kategorie PREDIKAČNÍ (času a způsobu), tak i kategorie SHODOVÉ (osoby, čísla a jmenného rodu, pokud se vyjadřuje), např.: *Měsíc září; Petr píše dopis* aj.. Slovesný přísudek může být i SLOŽENÝ z infinitivu významového slovesa a z určitého tvaru fázového slovesa (např.: *Museli jsme + odejít*).

PŘÍSUDEK SLOVESNĚ JMENNÝ se skládá ze dvou složek. SLOVESNOU část přísudku tvoří sponové sloveso *být, bývat*, které je nositelem PREDIKAČNÍCH kategorií času a způsobu. JMENNOU část přísudku jmenného se sponou tvoří přísudkové jméno, které je nositelem lexikálního významu (např.: *Petr je + učitel/učitelem; Petr je + nemocen/nemocný; Bylo + deštivo* aj.). Ze shodových kategorií spony *být, bývat* může být shoda v osobě (*Já jsem to udělal*), shoda v čísle (*Čas (podmět) jsou peníze (přísudek)*) nebo shoda v rodě (*Ten kluk byl velký nešika – Ta holka byla velká nešika*). Funkci spony může plnit sloveso *stát se* (*Stal se spisovatelem*) nebo sloveso *zdát se* (*Zdá se nemocná*), popř. i jiná slovesa s významem SPONY.

PŘÍSUDEK ČISTĚ JMENNÝ je v češtině velmi řídký. Vyskytuje se ve jmenné části přísudku, např.: *Mladost – radost; Mluvíti stříbro, mlčeti zlato; Kozel zahradníkem; Všechno marné* aj.

SYNTAKTICKÉ SKUPINY KOORDINAČNÍ A APOZIČNÍ

SYNTAKTICKÉ SKUPINY představují spojení dvou (např.: *Petr a Jana*), nebo více členů (např.: *Petr, Jana i Honza*) téže větně-členské platnosti. Větné členy na sobě nezávisejí, a proto se nemůžeme jedním členem na druhý ptát. Syntaktický vztah mezi členy syntaktické skupiny zahrnuje PŘÍRAĐOVÁNÍ (čili KOORDINACI) a PŘISTAVOVÁNÍ (čili APOZICI).

VZTAH KOORDINACE (KOPULATIVNÍ, ADVERZATIVNÍ, GRADAČNÍ, DISJUNKTIVNÍ, KONSEKUTIVNÍ)

VZTAHEM KOORDINACE je spojeno dva nebo více větných členů téže členské platnosti označujících různé jevy skutečnosti. Vztahem koordinace vznikají větné členy NĚKOLIKANÁSOSBNÉ, např.: *Petr, Jana i Honza se vrátili domů*.

Vztahem KOORDINACE se spojují jak větné členy, tak i věty. Souvětí, ve kterém je více vět hlavních, se hodnotí jako souvětí SOUŘADNÉ. Viz:

1. Vztah KOPULATIVNÍ čili SLUČOVACÍ: např.: *Petr a Jana; Petr neuměl vařit a ani neuměl prát prádlo*.
2. Vztah ADVERZATIVNÍ čili ODPOROVACÍ: např.: *ne Petr, ale Jana; Koupím si auto, a ne motorku*.
3. Vztah GRADAČNÍ čili STUPŇOVACÍ: např.: *Petr, ba i Jana; V minulosti se vedlo ze linářům dobře, ba výborně*.
4. Vztah DISJUNKTIVNÍ čili VYLUČOVACÍ: např.: *bud' Petr, nebo Jana; Jana je bud' doma, nebo je ve škole*.

5. Vztah **KONSEKUTIVNÍ** čili **DŮSLEDKOVÝ**: např.: *Petr, proto i Jana; Přeji si tedy, aby se Petr s Janou dobře učili.*

VZTAH APOZICE

VZTAHEM PŘISTAVOVÁNÍ je spojeno dva nebo více větných členů téže členské platnosti označujících týž jev skutečnosti, např.: *Karel Čapek (podmět), velký český spisovatel (podmět), napsal povídky Boží muka. Z hlediska významového lze lišit: 1. PŘISTAVEK VYSVĚTLIVACÍ bývá připojován k podstatnému jménu výrazy *to jest* nebo *totiž*. Např.: *Závislost příslovce na substantivu se vyjadřuje přimykáním, tj. významovým vyjádřením členu podřízeného členu řídicímu*. 2. PŘISTAVEK VÝČTOVÝ bývá připojován k podstatnému jménu spojovacími výrazy *jako, a to, například, tj.*: *Nový byt se skládal ze čtyř místností, a to z kuchyně, z ložnice, z dětského pokoje a z pracovny*. 3. PŘISTAVEK ZUŽOVACÍ bývá připojován výrazy *zejména, zvláště, v to počítajíc*, např.: *Mnozí posluchači, mezi nimi zejména posluchači naší univerzity, osvědčili vysokou odbornou připravenost*. 4. PŘISTAVEK SHRNUJÍCÍ bývá připojován k podstatnému jménu výrazem *zkrátka*: *Voleb do akademického senátu pedagogické fakulty se zúčastnili všichni členové akademické obce, zkrátka všichni studenti a učitelé pedagogické fakulty*.*

POŘÁDEK SLOV – AKTUÁLNÍ ČLENĚNÍ VÝPOVĚDI

se ve spisovné češtině se řídí ČINITELEM OBSAHOVĚ VÝZNAMOVÝM, ČINITELEM MLUVNICKÝM a ČINITELEM ZVUKOVÝM. Viz:

ČINTEL OBSAHOVĚ VÝZNAMOVÝ

spočívá v tom, že ve větě se obvykle vychází od toho, co je známé a postupuje se k tomu, co je neznámé, k tomu co věta přináší NOVÉHO. Např.: *Byl jednou jeden král a ten král měl tři syny a ti synové se odebrali do světa hledat štěstí*. Podle toho se věta člení na VÝCHODISKO čili ZÁKLAD věty a na JÁDRO čili RÉMA věty – toto členění se nazývá AKTUÁLNÍ čili KONTEXTOVÉ ČLENĚNÍ. Pokud pořádek slov postupuje od východiska k jádru výpovědi, jde o POŘAD SLOV OBJEKTIVNÍ (např.: *Formanův film Amadeus zhlédlo přes milion diváků*). Pokud chceme jádro výpovědi zdůraznit, pak se staví do čela věty (např.: *Již přes milion diváků zhlédlo Formanův film Amadeus*), a jde o POŘAD SLOV SUBJEKTIVNÍ.

ČINTEL MLUVNICKÝ

se projevuje na pořadu slov ve větě především postavením PŘÍVLASTKU. Přívlastek shodný adjektivní stává před svým řídicím podstatným jménem (ANTEPOZICE = *vysoká škola*) – někdy se klade za řídicí podstatné jméno (POSTPOZICE = *káně lesní*). Na umístění slov ve větě má také jejich VĚTNĚ-ČLENSKÁ SOUNÁLEŽITOST. Totiž některé závislé větné členy jsou tak pevně spjaté se svým řídicím členem, že se od něho neodlučují jiným větným členem (např.: *Ústav pro jazyk český ČAV*).

ČINTEL ZVUKOVÝ

má vliv na slovosled postavením PŘÍKLONEK. Jde o postavení krátkých nepřízvučných slov ve větě, např. tvarů slovesa *být* ve složených slovesných podobách (např.: *zaspal jsem, napsal bych*), dále jde o postavení krátkých tvarů zájmen osobních (např.: *mě, mně, tě, ti, se, si, ho, mu, nám, vám, jim*). PŘÍKLONKY stávají za prvním přízvučným slovem ve větě, se kterým tvoří jeden takt (např.: *Musíš se na závod pořádně soustředit*). Na postavení příklonek má vliv i zřetel k LIBOZVUČNOSTI VĚTY (např. nelibozvučné spojení příklonek: *nesnese se sestrou*).

X.

SKLADBA VĚTNĚ-ČLENSKÁ ZÁVISLOSTNÍ

HLAVNÍ VĚTNÉ ČLENY

jsou v klasické větně-členské závislostní skladbě **PODMĚT** a **PŘÍSUDEK** ve větě dvojčlenné podmětové (*Měsíc září*) a **PŘÍSUDEK** ve větě jednočlenné nepodmětové (*Bude pršet*). – Ve valenční skladbě je **PŘÍSUDEK** CENTRÁLNÍM větným členem základové větné struktury a **PODMĚT** je jeho **LEVOVALENČNÍ KONSTITUTIVNÍ VĚTNĚ-ČLENSKÉ DOPLNĚNÍ**.

PODMĚT – SUBJEKT (S)

náleží k základním členům věty **DVOJČLENNÉ**, který označuje nositele přísuzovacího znaku přísudkem a tvoří s přísudkem **PREDIKAČNÍ** dvojici. Podmět vyjadřuje: a) **AGENS** děje (*Petr píše úkol*), b) **PATIENS** trpného děje (*Úkol je psán Petrem*), c) nositele **STAVU** (*Jana spí*), d) nositele **PŘISUZOVANÉ VLASTNOSTI** (*Jana je mladá*), e) nositele **OKOLNOSTI** (*Vězeň je na útěku*).

Základní vyjádření podmětu z hlediska gramatického je 1. pád substantiva čili **NOMINATIV** (*Slunce hřeje*). Syntaktickou podobu podstatného jména mají: a) zpodstatnělá adjektiva (*Ne-mocný se uzdravil*), b) zájmena (*Já jsem to neudělal*), c) neohebná slova (*Ozvalo se hurá*), d) genitiv partitivní (*V řece ubylo vody*), e) genitiv záporový (*Po ráně ani památky nezůstalo*), f) složený číselný výraz (*Dnes chybělo šest žáků*), g) výraz přibližnosti a podílnosti (*Na každé větvi viselo po pěti zlatých jablcích*), h) infinitiv (*Zajatci se podařilo uniknout*), i) vedlejší věta podmětová (*Kdo se bojí, nesmí do lesa* = bázlivec).

PODMĚT může být nevyjádřený slovně, jestliže je znám z předchozího kontextu (*Zatelefonoji ti brzo = já*). Čeština nevyjádřený podmět nezastupuje osobním zájmenem (jako např. němčina; *Es* (gramatický podmět) *regnet = Prší*; věta jednočlenná nepodmětová).

PŘÍSUDEK – PREDIKÁT (P)

náleží k základním členům věty **DVOJČLENNÉ** v klasické větně-členské závislostní skladbě, který je nositelem kategorií predikačních (času a způsobu) a shodových kategorií na vyjádření shody s podmětem (osoby, čísla, jmenného rodu, pokud se vyjadřuje) a na vyjádření slovesného rodu aktivního nebo pasivního.

PŘÍSUDEK SLOVESNÝ je základní typ přísudku v češtině. Je vyjádřen ve větách dvojčlenných slovesem **URČITÝM** (*Lampa svítí; Žák píše dopis; Bratr dostal nové auto*) nebo slovesem **NEURČITÝM** ve větách jednočlenných nepodmětových (*Pršelo*).

SLOŽENÝ PŘÍSUDEK je v případech užití modálních sloves (*musit, moci, smět, chtít, mít = Museli jsem odejít*) nebo fázových sloves (*začít, přestat, zůstat = Zůstali stát ve frontě*).

VERBALIZOVANÝ PŘÍSUDEK je v případech užití: a) citoslovce ve funkci přísudku (*Žabák žbluňk do louže*), b) příslovce ve funkci přísudku (*Člověk se po těch schodech utento*), c) infinitivu ve funkci přísudku (*Já mít čas, jel bych hned na hory*), d) srovnávacích obrátů ve funkci přísudku (*Všichni jako by zkameněli*).

PŘÍSUDEK SLOVESNĚ JMENNÝ je přísudek, který se skládá ze dvou složek. Slovesnou složku

tvoří SPONA, která je nositelem kategorií predikačních čili způsobu a času a jmennou část přísudku tvoří PŘÍSUDKOVÉ JMÉNO, které je nositelem věcného významu (*Matka je učitelka; Bratr je mladý; Otec je v pyžamu*).

PŘÍSUDEK NESLOVESNÝ lze vyjádřit: (a) substantivem bez spony (**POSLUCHÁRNA**), (b) infinitivem bez spony (*Dozpívat!*), (c) vokativem (*Petře!*), (d) citoslovcem (*Ahoj!*).

PŘÍSUDEK ČISTĚ JMENNÝ je v češtině omezený na několik obrátů, např.: *Mluvíti stříbro, mlčeti zlato; Kozel zahradníkem; Všechno marné; Mladost radost*.

ZÁKLADNÍ ČLEN JEDNOČLENNÉ VĚTY

čili PREDIKÁT je predikačním jádrem JEDNOČLENNÉ věty nepodmětové. Je nositelem přísuzovacích kategorií času a způsobu. Vyjadřuje se: a) slovesem v neosobním tvaru (*Pršelo*) nebo sponovým slovesem v jmenném přísudku se sponou (*Doma je + zima; Bylo + po svátcích*).

ROZVÍJEJÍCÍ VĚTNÉ ČLENY

jsou vždy skladebně závislé na jiném členu věty – tvoří s ním SYNTAGMA čili SKLADEBNÍ DVOJICI (např.: *nové kolo* (přívlastek), *číst knihu* (předmět), *leží na posteli* (předmět - slabá rekce), *kavárna za rohem* (příslovečné určení), *Otec se zdál unaven/unavený* (doplňk). K vedlejším čili rozvíjejícím větným členům v klasické větně-členské závislostní skladbě patří PŘÍVLASTEK, PŘÍSTAVEK, PŘEDMĚT, PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ a DOPLŇEK, který je větným členem s dvojnásobnou syntaktickou závislostí.

PŘÍVLASTEK (ATRIBUT (AT)), PŘÍSTAVEK (APOZICE (AP))

PŘÍVLASTEK je rozvíjející větný člen přímo určující podstatné jméno v kterékoli větné platnosti. PŘÍVLASTEK může být SHODNÝ (vyjádřený adjektivem (*nové kolo*) nebo podstatným jménem (*drama Karla Čapka*) nebo NESHODNÝ. Neshodný přívlastek je buď REKČNÍ, nebo PŘIMYKAJÍCÍ. Skladební shoda přídavného jména na určujícím podstatném jménu se vyjadřuje v rodě, v čísle a v pádě adjektiva (*nov-ý dům-0, nov-á chalup-a, nov-é staven-í*).

PŘÍVLASTEK se vyjadřuje nejčastěji shodným přídavným jménem (*nové auto*) nebo neshodným podstatným jménem (*nálada doby* (2. p.), *dopis učitelce* (3. p.), *zvoněk v předsíni* (= předsíňový - předl. pád).

Podle TĚSNOSTI VZTAHU k řídicímu podstatnému jménu může být přívlastek TĚSNÝ (neoddělený pauzou, např. *Riegrův list Pražákoví*), nebo VOLNÝ (oddělený pauzou a stojící za řídicím podstatným jménem, např.: *Jejich strategie, zakládající se na momentu překvapení, byla úspěšná*).

Podle VÝZNAMU lze lišit přívlastek: 1. ROZLIŠUJÍCÍ, který zužuje význam řídicího podstatného jména (např. *vysoká škola* (= je jednou částí škol)); 2. HODNOTÍCÍ neboli kvalitativní, který vyslovuje hodnotu (např. *výborná škola*); 3. KVANTITATIVNÍ, který vyslovuje velikost nebo množství (např.: *všechny školy*); 4. RELAČNÍ ukazující na situaci nebo odkazující ke kontextu (např. *tato škola, jiný případ*).

PŘÍSTAVEK je shodný substantivní přívlastek postponovaný, který je připojený k řídicímu jménu VOLNĚ, a to NESPLÝVAVĚ, např.: *Jaromír Jágr, kapitán naší reprezentace, předal mladým hokejistům podepsané hokejky*. Specifičnost přístavku spočívá v tom, že se při něm táž skutečnost označuje dvěma různými pojmenováními. Viz VZTAHEM APOZICE čili PŘÍSTAVOVÁNÍM je spojeno dva nebo více větných členů téže členské platnosti označujících týž jev sku-

tečnosti, např.: *Karel Čapek* (podmět), *velký český spisovatel* (podmět) *napsal drama* *Továrnu na absolutno*.

PŘEDMĚT – OBJEKT (O)

je člen větný rozvíjející určité nebo neurčité sloveso anebo přídavné jméno či výrazy v jejich syntaktické platnosti, a to udáním představy, jíž se obsah slovesa nebo přídavného jména přímo týká. Např. *číst knihu*, *dotknout se ženy*, *věřit rodičům*, *myslet na lásku*, *mluvit o divadle*, *náchylný ke lži* aj. Na předmět se ptáme pádovými otázkami.

Závislost předmětu se vyjadřuje REKCI (např.: *číst knihu* = 4. p. j. č.).

Po významové stránce předmět vyjadřuje: a) to, co je výsledkem děje (např.: *psát dopis*); b) to, co je dějem přímo zasaženo (např.: *bití zajatce*); c) to, k čemu děj přímo směřuje (např.: *radit žákům*).

PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ – ADVERBIALE (AD)

rozvíjí přídavné jméno (*uskutečněný podle plánu*), sloveso (*vrátit se do vlasti*) nebo příslovce (*velmi daleko*) udáním nějaké okolnosti.

Závislost příslovečného určení se nevyjadřuje ani shodou, ani řízeností – mluvíme zde o syntaktickém vztahu PŘIMYKÁNÍ čili ADJUNKCE.

Z hlediska významového lze rozlišovat příslovečná určení MÍSTNÍ, ČASOVÁ, ZPŮSOBOVÁ a PŘÍČINNÁ. ZPŮSOBOVÁ určení lze členit na určení vlastního způsobu, míry a účinku, nástroje a prostředku, zřetele a průvodních okolností. K PŘÍČINNÝM určením patří určení vlastní příčiny a důvodu, účelu, podmínky a přípustky.

1. Příslovečné určení MÍSTA (loci, Adl): ptáme se otázkami *kde? kam? odkud? kudy?* (např. *žít na venkově*).

2. Příslovečné určení ČASU (temporis, Adt): ptáme se otázkami *kdy? odkdy? jak dlouho? jak často?* (např.: *pracovat do půlnoci*).

3. Příslovečná určení ZPŮSOBU (modi, Adm): ptáme se otázkou *jak?*

3.1 VLASTNÍHO ZPŮSOBU: ptáme se otázkou *jak?* (např.: *cítit se výborně; počínat si jako blázen; zpívat k neposlouchání*).

3.2 MÍRY: ptáme se otázkami *kolik? jakou měrou? do jaké míry?* (např.: *vážit padesát kilo; jíst jako zjednaný; pracovat do úmoru*).

3.3 PROSTŘEDKU: ptáme se otázkou *jak?* a specifickou otázkou *čím?* (např.: *přijet metrem; topit briketami*).

3.4 ZŘETELE: (např.: *malý postavou – velký duchem*).

3.5 PŮVODCE DĚJE: (např.: *Žák byl pochválen ředitelem školy*).

3.6 PŮVODU: (např.: *Postavit vilu z cihel*).

3.7 VÝSLEDKU: (např.: *Proměnit se v ženu*).

4. Příslovečné určení PŘÍČINY (causae, Adc)

4.1 VLASTNÍ PŘÍČINY (causae, Adc): ptáme se otázkou *proč?* a specifickou otázkou *za jakým účelem?* (např.: *zemřít žízni, zemřít z hladu, omdlít od slabosti*).

4.2 ÚČELU (finální, Adf): ptáme se otázkou *proč?* a specifickou otázkou *za jakým účelem?* (např.: *jet na léčení*).

4.3 PODMÍNKY (conditionis, Adcd): ptáme se otázkou *za jaké podmínky?* (např.: *Při dodržení předpisů, se to nemuselo stát*).

4.4 PŘÍPUSTKY (consenssionis, Adcc): (*Vydat se na výlet přes nepříznivé počasí*).

DOPLNĚK – ATRIBUT VERBÁLNÍ (VĚTNÝ ČLEN S DVOJÍ SYNTAKTICKOU ZÁVISLOSTÍ)

závisí jednak na podstatném jménu (doplněk PODMĚTOVÝ (*Hoši se vrátili sami*) nebo doplněk PŘEDMĚTOVÝ (*Příjemce obdržel zásilku poškozenou*)) a jednak na slovese, popř. přídavném jménu (*Lékař uznal Petra nemocným*). Doplněk se vyjadřuje: a) přídavným jménem (*Chlapci chodí bosi; Matka se vrátila zdráva*); b) podstatným jménem (*Matka pracuje ve škole jako kuchařka*) nebo c) infinitivem (*Vidím ji odcházet*).

VĚTNÉ ČLENY VALENČNÍ (PŘÍSUDEK, PODMĚT, PŘEDMĚT, PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ, DOPLNĚK)

PREDIKÁT VALENČNÍ – CENTRÁLNÍ VĚTNÝ ČLEN (11 ZVS)

je větný člen, jehož slovesná valence utváří základové větné struktury PODMĚTOVÉ nebo NE-PODMĚTOVÉ. Viz: A. ZVS PODMĚTOVÉ (1. PODMĚT - PŘÍSUDEK, 2. PODMĚT - PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT, 3. PODMĚT - PŘÍSUDEK - PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ, 4. PODMĚT - PŘÍSUDEK - DOPLNĚK, 5. PODMĚT - PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT - PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ, 6. PODMĚT - PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT - DOPLNĚK, 7. PODMĚT - PŘÍSUDEK složený, např. *Zářivky svítí*). B. ZVS NEPODMĚTOVÉ (1. PŘÍSUDEK, 2. PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT, 3. PŘÍSUDEK - PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ, 4. PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT - PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ, 5. PŘÍSUDEK složený, např. *Pršelo*) anebo základové větné struktury bez slovesa typu: *ORDINACE, Staromódní, Špatně, Nemluvit! Karle! Marš! Bum. Ano. Bez.* PŘÍSUDEK se vyjadřuje slovesem určitým i výrazy neslovesného charakteru. Po významové stránce PŘÍSUDEK vyjadřuje jak děje (např. *Kočka mňouká*), tak rozmanité významy nedějové povahy (např. *Otec leží na gauči*).

SUBJEKT VALENČNÍ – VĚTNĚ-KONSTITUTIVNÍ ČLEN LEVOVALENČNÍ (7 ZVS)

je vždy větně-konstitutivním členem zaujímajícím v základové větné struktuře pozici levovaleňní s pádovým významem prvního pádu (např. *Zářivky svítí; Nemocný se uzdravil; Já jsem to napsal*). PODMĚT může být vyjádřen i různými tvary ohebných i neohebných slov (např. *Ozvalo se hurá; A je částice; V řece ubylo vody; Po ráně ani památky nezůstalo; Dnes chybělo pět žáků; Na každé větvi viselo po pěti zlatých jablčích; Uniknout nebylo snadné*). V češtině je PODMĚT v těchto sedmi základových větných strukturách: 1. PODMĚT - PŘÍSUDEK (*Studenti se smáli*), 2. PODMĚT - PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT (*Babička milovala vnoučata*), 3. PODMĚT - PŘÍSUDEK - PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ (*Lod' se ocitla mezi ledovci*), 4. PODMĚT - PŘÍSUDEK - DOPLNĚK (*Rodiče se zdáli unavení*), 5. PODMĚT - PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT - PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ (*Truhlář protáhl prkno strojem*), 6. PODMĚT - PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT - DOPLNĚK (*Komise považovala uchazeče za neschopného*), 7. PODMĚT - PŘÍSUDEK složený (*Otec byl kuřákem*). Po významové stránce PODMĚT bývá vykonavatelem děje (např. *Zpěvačka zazpívala píseň*) nebo nositelem děje (např. *Slunce svítí*), popř. nositelem kvalifikace (např. *Obraz byl poškozený*).

OBJEKT VALENČNÍ – VĚTNĚ-KONSTITUTIVNÍ ČLEN PRAVOVALENČNÍ (6 ZVS)

je větný člen, který je závislý na slovese nebo na (dějovém) adjektivu. PŘEDMĚT je pravova-

lenčným členem větně-konstitutivním v šesti základových větných strukturách: 1. PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT (*Chutná mně*), 2. PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT - PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ (*Bolí mě v krku*), 3. PODMĚT - PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT (*Kuchař uvařil oběd*), 4. PODMĚT - PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT - PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ (*Macecha se chovala k děvčeti nepřátelsky*), 6. PODMĚT - PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT - DOPLNĚK (*Američané pokládali Indiány za nepřátele*). Mimo tyto základové větné struktury je PŘEDMĚT členem NEKONSTITUTIVNÍM.

PŘEDMĚT je vždy větným členem valenčním, a to jak v šesti základových větných strukturách, tak i mimo tyto struktury. Syntaktická závislost PŘEDMĚTU se vyjadřuje REKCI (čili řízeností).

Po významové stránce PŘEDMĚT vyjadřuje roli PATIENTU (např. *Žák píše dopis*).

ADVERBIALE VALENČNÍ – VĚTNĚ-KONSTITUTIVNÍ ČLEN PRAVOVALENČNÍ (4 ZVS)

je závislé na slovese, na adjektivu nebo na příslovci. PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ je pravovalenčním větně-konstitutivním členem ve čtyřech základových větných strukturách: 1. PŘÍSUDEK - PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ (*V komíně hučí*), 2. PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT - PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ (*Loupá mě v kříži*), 3. PODMĚT - PŘÍSUDEK - PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ (*Armáda přešla přes hory*), 4. PODMĚT - PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT - PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ (*Zloděj vyškubl oběti kabelku z ruky*). Nevalenční příslovečná určení nevyplývají z valenčního potenciálu slovesa.

Způsob formálního vyjádření je u příslovečného určení ADJUNKCE čili přimykání.

Po významové stránce příslovečné určení vyjadřuje OKOLNOSTNÍ DĚJE.

ATRIBUT VERBÁLNÍ VALENČNÍ – VĚTNĚ-KONSTITUTIVNÍ ČLEN PRAVOVALENČNÍ (2 ZVS)

je větný člen, který závisí na slovesu nebo na adjektivu a na podstatném jménu zároveň. DOPLNĚK je jediný větný člen s dvojitou skladební závislostí. Podstatné jméno bývá zpravidla PODMĚTEM věty (např.: *Žáci se vrátili unaveni*; doplněk SUBJEKTOVÝ) nebo PŘEDMĚTEM věty (např.: *Petr obdržel zásilku poškozenou*; doplněk OBJEKTIVÝ).

VALENČNÍ DOPLNĚK je ten doplněk, který náleží do valenčního pole slovesa v přísudku věty. Konstitutivním větným členem je doplněk ve dvou základových větných strukturách, a to 1. PODMĚT - PŘÍSUDEK - DOPLNĚK (např.: *Matka se zdála unavená*) nebo 2. PODMĚT - PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT - DOPLNĚK (např.: *Lékař uznal pacienta nemocným*).

NEVALENČNÍ DOPLNĚK je ten doplněk, který nevyplývá z valenční struktury slovesa v přísudku věty, jak je tomu např. v konstrukci *Žáci se vrátili unaveni*. Totiž sloveso *vrátit se* na sebe váže v pravovalenční pozici příslovečného určení na otázku *kam*, a nikoli doplněk.

VĚTNÉ ČLENY NEVALENČNÍ (PŘÍVLASTEK)

ATRIBUT NEVALENČNÍ – VĚTNÝ ČLEN NEKONSTITUTIVNÍ

je větný člen, který je závislý na podstatném jménu kterékoli členské platnosti. PŘÍVLASTEK je vždy větným členem NEKONSTITUTIVNÍM, a to na rozdíl od ostatních větných členů (tj. přísudku, podmětu, předmětu, příslovečného určení a doplnku). PŘÍVLASTEK není členem žádné základové větné struktury a je vždy členem ROZVÍJEJÍCÍM PODSTATNÁ JMÉNA. Po významové stránce PŘÍVLASTEK určuje to, co je pojmenováno řídicím substantivem přímo, a to na rozdíl od doplnku (atributu verbálním), který určuje nepřímo.

Závislost PŘÍVLASTKU na řídicím podstatném jménu se vyjadřuje: a) shodou čili kongruencí (např.: *pěkná slečna*), b) řízeností čili rekcí (např.: *západ slunce*), c) slabou rekcí (např.: *kavárna před školou*), d) přimykáním čili adjunkcí (např.: *hostinec na rohu*).

VALENČNÍ PŘÍVLASTEK bývá v tom případě, náleží-li do valenčního pole řídicího podstatného jména (např.: *most přes řeku*; *beseda čtenářů s Jiřím Žáčkem o jeho díle Okurková sezóna*; *odchod okupantů ze země*).

NEVALENČNÍ PŘÍVLASTEK je ten přívlastek, který nenáleží do valenčního pole řídicího substantiva (např.: *kavárna na rohu*; *strom v parku*; *odolnost proti mrazu*; *odchod po vítězství*).

SHODNÝ PŘÍVLASTEK je ten přívlastek, jehož skladební závislost na řídicím podstatném jménu je vyjádřena SHODOU (např.: *malý muž*; *malá žena*; *malé děvče*).

NESHODNÝ PŘÍVLASTEK je ten přívlastek, jehož závislost na řídicím podstatném jménu je vyjádřena REKČÍ (např.: *západ slunce*), SLABOU REKČÍ (např.: *příjezd k rodičům*), nebo PŘIMYKÁNÍM (např.: *hosпода na růžku*).

ZÁMĚRNÉ PORUŠENÍ SHODY u adjektivních přívlastků (např.: *chlape líná*; *kluku sprostá*; *pitomče pitomá*).

POLOVĚTNÉ ÚTVARY

Polovětné útvary zahrnují doplněk, přechodníkové vazby, obraty s přídavnými jmény slovesnými a obraty s infinitivem.

DOPLŇKOVÁ KONSTRUKCE

je nejvýraznější polovětná konstrukce. DOPLŇEK je sekundární přísudek, který se připojuje k primárnímu přísudku věty. Vyjadřuje stav podmětu nebo předmětu v průběhu děje nebo při jeho zakončení (např.: *Jana šije zamyslená*). Připojuje se k hotovému větnému jádru věty dvojčlenné i jednočlenné (např.: *Kluci běhají na louce bosí*).

PŘECHODNÍKOVÉ VAZBY

představují spojení přechodníku s jeho rozvíjejícími členy. Do věty se přechodníková vazba začleňuje ve funkci doplňku (např.: *Polýká naprázdno, pokoušeje se zplástit bolest*).

OBRATY S ADJEKTIVY SLOVESNÝMI

jsou utvořena z participia přítomného, ponechávají si velkou míru dějovosti – vyjadřují děj současný s dějem přísudkového slovesa (např.: *Dychtivě četli noviny, vonící ještě tiskárnou*).

OBRATY S INFINITIVEM

se zapojují do syntaktické stavby věty ve funkci různých větných členů (např.: *Poslal ho do města nakoupit potřebný materiál* (tj. aby nakoupil materiál)).

VALENCE NESLOVESNÁ (SUBSTANTIV, ADJEKTIV, ADVERBÍ)

existuje vedle valence slovesné. Valence verbální je větovorná, neboť konstituuje, čili utváří větu, resp. základové větné struktury. Valence neverbální není větovorná, nevytváří základové větné struktury, nýbrž vytváří struktury členské. Tyto struktury mají syntaktický charakter

odvozovacího prostředku, pomocí něhož se ze struktur základových tvoří struktury odvozené, např.: *slunce vychází* → *východ slunce*.

VALENCE NEVERBÁLNÍCH SLOVNÍCH DRUHŮ je v řadě případů jejich vlastní valencí. Valence neverbální bývá v těch případech, v nichž je valenčním nositelem slovo neodvozené (např.: *most přes řeku Kwai* = přes něco) – valenčním nositelem mohou být i slova odvozená, ale jejichž valence se nezakládá na valenci slova výchozího (např.: *odolný proti vodě* = proti něčemu).

VALENCE PODSTATNÝCH JMEN

PODSTATNÁ JMÉNA ODVOZENÁ

I. PODSTATNÁ JMÉNA DĚJOVÁ: S verbální valencí sloves je nejtěsněji spjata valence podstatných jmen DĚJOVÝCH (např.: *číst – čtení*). Platí zde princip, že KOLIKA VALENČNÍ jsou výchozí slovesa, TOLIKA VALENČNÍ jsou odvozená dějová podstatná jména, čili jsou dějová podstatná jména JEDNOVALENČNÍ (např.: *průběh událostí*), DVOJVALENČNÍ (např.: *okupace země nepřitelem*), TRÍVALENČNÍ (např.: *příjezd závodníků do cíle*) nebo BEZVALENČNÍ (např.: *výstavba* = z vystavět; valence zde zanikla).

JEDNOVALENČNÍ PODSTATNÁ JMÉNA DĚJOVÁ vyjadřují: a) pohyb (např.: *chůze dítěte*); b) fyziologické projevy živých organismů (např.: *oběh krve*); c) psychické projevy živých organismů (např.: *smích dítěte*); d) zvuky skutečnosti (např.: *hukot letadla*); e) činnosti, které se týkají pouze původce děje (např.: *exploze semtexu*); f) smysly vnímatelné věci (např.: *vůně růží*); g) změnu stavu (např.: *západ slunce*); h) substantiva dějová bezvalenční (např.: *vítr, bouře, déšť, uragán*). – VÍCEVALENČNÍ PODSTATNÁ JMÉNA DĚJOVÁ jsou dvojvalenční a třívalenční (např.: *okupace vlasti* (PATIENS) *nepřítelem* (AGENS)).

II. PODSTATNÁ JMÉNA ČINITELSKÁ mají dějový význam dobře uchovaný. Ale činitelská podstatná jména (ve srovnání s výchozím valenčním nositelem) mají o jednu valenci méně (např.: *brousit sklo* → *brusič skla*).

V češtině 4. pád pravidelně mění ve 2. pád např.: *představovat* (něco) → *představitel* (něčeho), *ochraňovat přírodu* → *ochránce přírody*, *vstřelit gól* → *střelec gólu*.

3. pád zůstává beze změny v případech, např.: *dodávat* (něco) někomu → *dodavatel* (něčeho) někomu, nebo se mění v 2. pád, např.: *škodit* (něčemu) → *škůdce* (něčeho).

Předložkové pády zůstávají, např.: *ucházet se* (o něco) → *uchazeč* (o něco).

7. pád s předložkou *s* se mění ve 2. pád po jménu (genitiv adnominální), např.: *spolupracovat*: (někdo, s někým, na něčem) – *spolupracovník*: (někoho, na něčem). Např.: *A. Jedlička, spolupracoval s B. Havránkem na úpravě textu Stručné mluvnice české* → *A. Jedlička, spolupracovník B. Havránka na úpravě textu Stručné mluvnice české*.

III. PODSTATNÁ JMÉNA PŘECHÝLENÁ mají shodnou valenci s přechýlenými činitelskými jmény, např.: *představitel* (něčeho) → *představitelka* (něčeho).

IV. PODSTATNÁ JMÉNA S VÝZNAMEM NÁSTROJŮ, POMŮCEK NEBO PROSTŘEDKŮ zachovávají valenci výchozích sloves, např.: *vysavač* (prachu), *nosič* (zavazadel), *spínač* (elektrického proudu), *vypínač* (elektrického proudu), *výorávač* (cukrové řepy).

V. PODSTATNÁ JMÉNA S VÝZNAMEM VÝSLEDKU DĚJE zachovávají valenční pozice s příslovecným významem okolnostním, např.: *žák vypsal z učebnice potřebné údaje* – *výpis-ky žáka z učebnice* – *výpis potřebných údajů z učebnice*.

Při zániku dějového významu nepřechází do valenční struktury těchto podstatných jmen, takže tato podstatná jména jsou jednovalenční, např.: *žák založil znamení do učebnice* → *záložka do učebnice*.

VI. PODSTATNÁ JMÉNA S VÝZNAMEM VLASTNOSTI s gramatickou příponou *-ost* nebo *-ství* jsou v češtině hojná. Např.: (být) *věrný, poplatný: někdo, něčemu* → *věrnost, poplatnost někoho, něčemu*. – Početnou skupinu tvoří podstatná jména odvozená od přídavných jmen s gramatickou příponou *-elný*. Např.: (být) *nesrozumitelný: něco, někomu* → *nesrozumitelnost: něčeho, někomu*.

VII. PODSTATNÁ JMÉNA S VÝZNAMEM VLASTNOSTI jsou relativně řídká. Např.: *kolmice* (na něco) – *kolmý: odvozenina* (z něčeho) – *odvozený*.

PODSTATNÁ JMÉNA NEODVOZENÁ

mohou mít rovněž valenci. Týká se to především podstatných jmen vyjadřujících počet, míru, množství aj. 1. Tato podstatná jména váží na sebe podstatná jména ve 2. pádě. Např. číslovky substantivní řadové, a to určité a i neurčité (*deset* (knih), *sto* (obyvatel), *mnoho* (práce) – patří sem i podstatná jména vyjadřující množství nebo míru, např. *tucet* (kapesníků), *litr* (vody). 2. valenci mají rovněž jména s významem partitivnosti se jménem ve 2. pádě (např.: *střecha* (domu). 3. Valenci mají dále jména s významem kvality s valenci genitivní (např.: *jakost* (potravin)). 4. Rovněž jména relační jsou valenčními nositeli, např.: vztahy příbuzenské (*otec, matka, bratr, sestra, syn, dcera*). 5. Valenci okrajově mívají i jednotlivá jména neodvozená, která se nezakládají na valenci výchozího valenčního nositele, např.: *most* (přes něco).

VALENCE PŘÍDAVNÝCH JMEN

VALENCE PŘÍDAVNÝCH JMEN DEVERBATIVNÍCH

je hlavně u přídavných jmen odvozených ze sloves. 1. Přípony *-cí* (*přecházející* (ulici)); 2. Přípony *-(v)ší* (*přinesší* (uklidnění)); 3. Přípony *-lý* (*zběhlý* (v oboru)); 4. Přípony *-tý* (přejetý (tramvaji)); 5. Přípona *-ný* (*náchylný* (na nachlazení)); 6. Přípona *-elný* (*nesrovnatelný* (s dnešním stavem)); 7. Valence verbální či verbonominální je u přídavných jmen tvořených z přechodníků (např.: *zbožňující* (operu)). 8. Dějový významový rys valence adjektivní je oslaben (např.: *kritický* (k jiným)).

VALENCE PŘÍDAVNÝCH JMEN NEDEVERBATIVNÍCH

je např. v těchto případech: přídavná jména *podobný* (otci), *blízký* (cíle), *bohatý* (na vodu), *hrdý* (na své předky), *zvědavý* (na výsledek), *skoupý* (na slovo).

Náleží sem i druhé a třetí stupně adjektiv, např. *rychlejší* (než zvuk), *starší* (než otec), *nejrychlejší* (ze všech), *nejlepší* (ze všech žáků školy), *nejhorší* (ze studentů gymnázia).

VALENCE PŘÍSLOVCÍ

Z ostatních slovních druhů jmen v češtině mají valenci ještě PŘÍSLOVCE. Jedná se především o příslovce odvozená z přídavných jmen – od nich přejímají výchozí valenci. Např.: *rovnoběžně* (s něčím), *nezávisle* (na něčem).

Předložkové valenční pády, např.: *blízko* (něčeho), *poblíž* (něčeho), *nedaleko* (něčeho), *nedaleko* (od něčeho), *zároveň* (s něčím).

XI.

SKLADBA – JEDNODUCHÁ VĚTA SLOVESNÁ

TYPY JEDNODUCHÉ VĚTY SLOVESNÉ DVOJČLENNÉ – JEDNOČLENNÉ, SPONOVÉ – NESPONOVÉ, AGENTNÍ – DEAGENTNÍ, VALENČNÍ – NEVALENČNÍ

Typy JEDNODUCHÉ VĚTY SLOVESNÉ zakládají na skladebně-přisuzovacím jádru věty vycházejícího ze slovesa URČITÉHO čili Z VERBA FINITA (VF) v pozici PŘÍSUDKU věty. V současné spisovné češtině lze jednoduché věty slovesné členit na: a) typy DVOJČLENNÉ a JEDNOČLENNÉ; b) na typy SPONOVÉ a NESPONOVÉ; c) na typy AGENTNÍ a DEAGENTNÍ; d) podle VALENCE či INTENCE přísudkového slovesa. Viz:

1. VĚTA DVOJČLENNÁ (N¹ - VF OSOBNÍ)

Základem VĚTY DVOJČLENNÉ SLOVESNÉ je sloveso určité v osobním tvaru v přísudku věty (čili VF_{osobní}). VF_{osobní} předpokládá skladební konstrukce s levovalenčním podmětem věty v 1. p. podstatného jména nebo zájmena. Syntaktický vzorec věty dvojčlenné slovesné je N¹ - VF_{osobní} (např.: *Slunce svítí; Čtu; Otec je ředitelem školy*). – Pád podstatného jména v syntaktické platnosti podmětu věty N¹ bývá vyjadřovaný rovněž infinitivem (např.: *Vězni se podařilo utéci*), nebo vedlejší větou podmětovou (např.: *Pes, který štěká, nekouše*).

2. VĚTA JEDNOČLENNÁ (VF NEOSOBNÍ)

Základem VĚTY JEDNOČLENNÉ SLOVESNÉ je sloveso NEURČITÉ v přísudku věty (VF_{neosobní}). Věty se slovesy s VF_{neosobními} jsou vždy jednočlenné, neboť v nich nelze užít první pád podstatného jména v podmětu věty (např.: *Prší; V komíně hučí; Zebe mě; Píchá mě na prsou*). N¹ ve funkci podmětu nelze vyjádřit ani infinitivem, ani vedlejší větou podmětovou. Ve větách typu *To prší* slovo *to* není zájmenem v pozici podmětu věty, nýbrž je citovou částicí. – Ve větách jednočlenných slovesných je přísudek věty vyjádřený VF_{neosobním} nositelem kategorií času a způsobu čili kategorií predikačních.

3. VĚTY DVOJČLENNÉ SPONOVÉ (VF OSOBNÍ SPONOVÉ)

N¹ - VF_{osobní sponové} + N, Adj, Adv je syntaktický vzorec vět sponových dvojčlenných (např.: *Petr je kuřák* (jmenná část přísudku je vyjádřena podstatným jménem, N¹), *Petr je unavený* (jmenná část přísudku je vyjádřena přídavným jménem, Adj¹), *Petr je v pyžamu* (jmenná část přísudku je vyjádřena adverbialním výrazem, Adv)).

4. VĚTY JEDNOČLENNÉ SPONOVÉ (VF NEOSOBNÍ SPONOVÉ)

VF_{neosobní sponové} je syntaktický vzorec vět sponových jednočlenných (např.: *Bylo chladno*).

5. VĚTY NESPONOVÉ**(VF_{NESPONOVÉ})**

jsou věty, které mají v přísudku věty sloveso nesponové (např.: *Slunce svítí. Žák píše dopis; V komíně hučí aj.). – V případech spojení přísudku se slovesem modálním nebo fázovým má přísudek věty dva syntaktické členy, a to modální či fázové sloveso + infinitiv slovesa významového (např.: *Petr to musel + napsat; Zde se nesmí + kouřit; V sobotu má + sněžit aj.).**

6. VĚTY AGENTNÍ**(VF_{AGENTNÍ})**

Věty slovesné dvojčlenné AGENTNÍ jsou takové věty, u nichž AGENS čili ČINITEL děje je v syntaktické pozici mluvnického podmětu věty a přísudkové sloveso v nich nemá reflexivní nebo pasivní tvar (např.: *Petr píše dopis*).

7. VĚTY DEAGENTNÍ**(VF_{DEAGENTNÍ})**

Věty slovesné dvojčlenné nebo jednočlenné DEAGENTNÍ jsou takové věty, u nichž je agens čili činitel děje odsunut z místa podmětu věty (např.: *Dopis je psán Petrem; Stálo se na chodbě*).

8. VĚTY PODLE VALENCE PŘÍSUDKOVÉHO SLOVESA (OBLIGATORNÍ POZICE, POTENCIÁLNÍ POZICE, FAKULTATIVNÍ POZICE, VĚTNÝ VZOREC KOMPLEXNÍ)

OBLIGATORNÍ POZICE ZÁKLADOVÝCH VĚTNÝCH STRUKTUR jsou takové pozice, které musejí být vždy obsazeny a větné členy v těchto pozicích jsou členy OBLIGATORNÍ. Např. obligatorní PRAVOVALENČNÍ POZICE předmětové, příslovečné nebo doplňkové v případech: *Žák píše dopis; Otec zaparkoval auto do garáže; Lékař uznal Petra ne-mocným; Zebe mě; Bolí mě v krku. Větné členy obligatorní jsou členy KONSTITUTIVNÍ, neboť utvářejí či konstituují základovou větnou strukturu, např. PODMĚT - PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT (*Žák - píše - úkol*).*

POTENCIÁLNÍ POZICE ZÁKLADOVÝCH VĚTNÝCH STRUKTUR jsou takové pozice, které nemusejí být ve výpovědích vždy realizovány čili obsazeny. Jde o pozice předmětu všeobecného (např.: *Večer jsem dlouho četl (knihu, časopis, noviny, čili něco)* nebo u předmětu sloves jakostních se zaměřením na kvalitu děje (např.: *Prvníák už čte = ve významu *umí číst*).*

FAKULTATIVNÍ POZICE ZÁKLADOVÝCH VĚTNÝCH STRUKTUR jsou tvořeny větnými členy, které jsou větně-nekonstitutivní, neboť neutvářejí základovou větnou strukturu (např.: *Vrátím se v pět hodin*).

VĚTNÝ VZOREC KOMPLEXNÍ a ZÁKLADOVÉ VĚTNÉ STRUKTURY valenční a intenční konstituují tento typ větného vzorce. Např. věta *Petr vypočítal úkol* má GRAMATICKÝ VĚTNÝ VZOREC valenční N¹ - VF_{osobní} - N⁴ na úrovni zápisu slovních druhů nebo S (PODMĚT) - P (PŘÍSUDEK) - O⁴ (PŘEDMĚT) na úrovni větných členů a SÉMANTICKÝ VĚTNÝ VZOREC AGENS - MUTACE - PATIENS, neboli KOMPLEXNÍ VĚTNÝ VZOREC v grafické podobě zlomku:

	$N^1 - VF_{\text{osobní}} - N^4$
	PODMĚT - PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT
KOMPLEXNÍ VĚTNÝ VZOREC =	----- <i>Petr - vypočítal - úkol.</i>
	AGENS - MUTACE - PATIENS

ZÁKLADOVÉ VĚTNÉ STRUKTURY VALENČNÍ

jsou struktury MLUVNICKÉ čili gramatické, které odpovídají základovým větným strukturám INTENČNÍM, a to jako strukturám významovým. Např. druhé intenční základové větné struktury PODMĚT - PŘÍSUDEK (*Kočka zamňoukala = kočka je* AGENS - *zamňoukala je* ZUDÁLOSTNĚNÝ PROCES) – AGENS = vykonavatel, konatel, činitel, původce děje; MUTACE = mutační děj; PATIENS = předmět dějem zasahovaný, na nějž se děj orientuje. Podle VALENCE PŘÍSUDKU rozlišujeme v češtině 11 ZÁKLADOVÝCH VĚTNÝCH STRUKTUR:

1. ZVS PŘÍSUDEK (PREDIKÁT, P)	VF_{neosobní}
--------------------------------------	------------------------------

Tento typ základové větné struktury je utvářen čili konstituován slovesy bezvalenčními s VF v neosobním tvaru a v bezpředmětovém tvaru, čili VF_{neosobní}, např.: *Prší; Pršelo; Bude pršet; Jasní se; Chumelí (se).*

2. ZVS PODMĚT (SUBJEKT, S) - PŘÍSUDEK (PREDIKÁT, P)	N¹ - VF_{osobní}
--	--

Tento typ základové větné struktury je utvářen čili konstituován slovesy jen levovalenčními podmětovými, např.: *Slunce svítí; Pes běží; Vlk vyje; Kočka mňouká; Děda stárne.*

3. ZVS PŘÍSUDEK (PREDIKÁT, P) - PŘEDMĚT (OBJEKT, O)	VF_{neosobní} - N^{2, 3, 4, 6, 7}
--	--

Tento typ základové větné struktury je utvářen čili konstituován slovesy neosobními pouze pravovalenčními, která na sebe váží pozici předmětovou čili objektovou, popř. dvě objektové pozice, např.: *Zebe mě; Otrnulo mu; Schylovalo se k bouři; Petrovi se dostalo veřejné pochvaly; Petrovi se zastesklo po Věře; Ubylo/přibylo vody* (genitiv partitivní a záporový je hodnocen rovněž jako podmět věty, a to v ZVS typu: PODMĚT - PŘÍSUDEK).

4. ZVS PŘÍSUDEK (PREDIKÁT, P) - PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ (ADVERBIALE, AD)	VF_{neosobní} - N
--	----------------------------------

Tento typ základové větné struktury je utvářen čili konstituován pravovalenčními slovesy neosobními vážícími na sebe pozici adverbialního určení, např.: příslovečné určení místa: *V komíně hučí; V motoru zaškubalo; Zapraskalo v podlaze; V komoře páchlo česnekem* (dvě adverbialní pozice).

5. ZVS PŘÍSUDEK (PREDIKÁT, P) - PŘEDMĚT (OBJEKT, O) - PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ (ADVERBI-

ALE, AD)

VF neosobní - N - N

Tento typ základové větné struktury je utvářen čili konstituován neosobními pravovalenčními slovesy v syntaktické pozici předmětu a příslovecného určení, např.: *Bolí mě v krku* (Ad místa); *Nemocnému se daří stejně* (Ad způsobu).

6. ZVS PODMĚT (SUBJEKT, S) - PŘÍSUDEK (PREDIKÁT, P) - PŘEDMĚT (OBJEKT, O)

$N^1 - VF_{\text{osobní}} - N^{2,3,4,6,7}$

Tento typ základové větné struktury je utvářen čili konstituován oboustranně valenčními slovesy, která na sebe váží levovalenční pozici podmětovou a pravovalenční pozici předmětovou, např.: *Petr píše úkol*; *Jana čte knihu*; *Karel potkal Evu*; *Kouření škodí zdraví*; *Petr hází kouli*.

**7. ZVS PODMĚT (SUBJEKT, S) - PŘÍSUDEK (PREDIKÁT, P) - PŘÍSLAVEČNÉ URČENÍ (ADVERBI-
ALE, AD)**

$N^1 - VF_{\text{osobní}} - N^{2,3,4,5,6,7}$

Tento typ základové větné struktury je utvářen čili konstituován oboustranně valenčními slovesy, která na sebe váží levovalenční pozici podmětovou a pravovalenční pozici adverbiální, např.: *Ústí leží nad Labem* (Ad místa); *Dítě se chovalo bez zábran* (Ad způsobu); *Schůze se protáhla přes půlnoc* (Ad času).

**8. ZVS PODMĚT (SUBJEKT, S) - PŘÍSUDEK (PREDIKÁT, P) - DOPLŇK (ATRIBUT VERBÁLNÍ,
ATV)**

$N^1 - VF_{\text{osobní}} - A^{1,7}$

Tento typ základové větné struktury je utvářen čili konstituován oboustranně valenčními slovesy, která na sebe váží levovalenční pozici podmětovou a pravovalenční pozici doplňkovou, např.: *Otec se zdál unaven, unavený, unaveným*.

9. ZVS PODMĚT (SUBJEKT, S) - PŘÍSUDEK (PREDIKÁT, P) - PŘEDMĚT (OBJEKT, O) - PŘÍSLAVEČNÉ URČENÍ (ADVERBIALE, AD)

$N^1 - VF_{\text{osobní}} - N - (\text{PŘEDLOŽKOVÝ}) N$

Tento typ základové větné struktury je utvářen čili konstituován oboustranně valenčními slovesy třívalenčními, která na sebe váží levovalenční pozici podmětovou a pravovalenční pozici předmětovou a pozici adverbiální, např.: $N^1 - VF_{\text{osobní}} - N^4 - \text{předložkový } N^6$: *Otec zaparkoval auto do garáže*.

10. ZVS PODMĚT (SUBJEKT, S) - PŘÍSUDEK (PREDIKÁT, P) - PŘEDMĚT (OBJEKT, O) - DOPLŇK (ATRIBUT VERBÁLNÍ, ATV)

$N^1 - VF_{\text{osobní}} - N - A$

Tento typ základové větné struktury je utvářen čili konstituován oboustranně valenčními slovesy třívalenčními, která na sebe váží levovalenční pozici podmětovou a pravovalenční pozici předmětovou a doplňkovou, např.: $N^1 - VF_{\text{osobní}} - N^4 - A^7$: *Lékař uznal Petra nemocným*.

11. a) ZVS PODMĚT (SUBJEKT, S) - PŘÍSUDEK SLOŽENÝ (PREDIKÁT VERBONOMINÁLNÍ, P SLOŽENÝ)

Tento typ základové větné struktury je utvářen čili konstituován slovesy z hlediska významového neplnovýznamovými a nějakým výrazem jmenné povahy. Jde o složený přísudek: 1. se slovesem sponovým *být/nebýt* (např.: *Petr je + učitel; Kotě je + hravé; Otec byl + nemocen; Loupiti není + koupiti*), 2. složený přísudek se slovesem modálním (např.: *Všichni museli + povstat*), 3. složený přísudek se slovesem fázovým (např.: *Všichni zůstali + sedět*), 4. složený přísudek se slovesy kategoriálními (např.: *Dostali jsme rozkaz + dozpívat*). – Jedná se o věty PODMĚTOVÉ.

11. b) ZVS PŘÍSUDEK SLOŽENÝ (PREDIKÁT VERBONOMINÁLNÍ, P)

Tento typ základové větné struktury je utvářen čili konstituován slovesy z hlediska významového neplnovýznamovými a nějakým výrazem jmenné povahy (např.: *Je nutno přijít včas*). – Jedná se o věty BEZPODMĚTOVÉ.

ZÁKLADOVÉ VĚTNÉ STRUKTURY VALENČNĚ-INTENČNÍ

Každá základová větná struktura valenční odpovídá nějaké struktuře intenční a naopak. Mezi nimi je vztah asymetrického dualizmu jazykového znaku, tj. jeho formy a významu. Znamená to, že jedné základové větné struktuře valenční odpovídá více struktur intenčních a naopak.

INTENČNÍ ZÁKLADOVÉ VĚTNÉ STRUKTURY ODPOVÍDAJÍCÍ VALENČNÍM ZÁKLADOVÝM VALENČNÍM STRUKTURÁM:

I. ZVS typu PODMĚT - PŘÍSUDEK; *Slunce svítí* odpovídá ZVS intenční, např.:

1. PROCESOR – PROCES AKČNÍ (*Kočka mňouká/mňoukala*).
2. AGENS – ZUDÁLOSTĚNÝ PROCES s procesorem přehodnoceným na AGENS (*Kočka zamňoukala*).
3. NOSITEL PROCESU – PROCES NEAKČNÍ (*Kočka spí*).
4. NOSITEL STAVU ve smyslu existence – STAV (*Bůh existuje/neexistuje*).
5. NOSITEL ZMĚNY STAVU – ZMĚNA STAVU vyjadřovaná neakčním mutačním slovesem (*Mračna se rozptýlila*).

II. ZVS typu PODMĚT - PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT *Pes má vyvinutý čich* odpovídá ZVS intenční:

1. VLASTNÍK – VLASTNĚNÍ předmětné i abstraktní – VLASTNĚNÁ VĚC vyjádřená slovesy nedělovými (*Pes má vyvinutý čich*).
2. AGENS – DĚJ – PATIENS (*Matka pečuje o staré rodiče*).
 - 2.1 AGENS – MUTACE – PATIENS (*Student dopsal test*).
 - 2.2 AGENS – PROCES – PATIENS (*Student čte knihu*).
 - 2.3 KAUZÁTOR neživotný – SAMOVOLNÁ ČINNOST – PATIENS (*Vítr rozbil okno*).
 - 2.4 INSTRUMENT neživotný – ZÁMĚRNÁ ČINNOST – PATIENS (*Rotačky tiskly časopisy*).
 - 2.5 INICIÁTOR – DĚJ – PATIENS (*Hajný honí pytláky*).

2.6 PROŽÍVATEL – SMYSLOVÝ VJEM – PODNĚT (*Myslivec sledoval (očima) zajíce*).

2.7 VLASTNÍK INFORMACE – VLASTNĚNÍ INFORMACE – INFORMACE (*Myslivec sledoval přírůstky zvěře – ve smyslu evidence podle údajů, jež měl k dispozici*).

III. ZVS typu PODMĚT - PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT¹ - PŘEDMĚT² odpovídá ZVS intenční:

1. ZVS založená na slovesech s významem změny vlastnictví:

1.1 AGENS – ZMĚNA PŘEDMĚTNÉHO VLASTNICTVÍ – AKCEPTOR – PATIENS (*Otec daroval synovi chalupu*).

1.2 AGENS – ZMĚNA PŘEDMĚTNÉHO VLASTNICTVÍ – BENEFICIENT – PATIENS (*Škola objednala žákům školní potřeby*).

1.3 AGENS – ZMĚNA PŘINÁLEŽITOSTI – PATIENS (*Herec přijal od režiséra novou roli*).

2. ZVS s levointenčním aktantem se sémantickou rolí INICIÁTOR:

2.1 INICIÁTOR – INICIAČNÍ DĚJ – PROCESOR iniciovaného děje – INICIOVANÝ DĚJ (*Police přinutila fanoušky k ústupu*).

2.2 INICIÁTOR – INICIAČNÍ DĚJ – AGENS – PATIENS (*Vítězové přinutili poražené k přijetí protektorátu*).

3. ZVS s pravointenčním aktantem se sémantickou rolí INFORMACE.

3.1 PODAVATEL INFORMACE – REAKCE NA INFORMACI – ADRESÁT – INFORMACE (*Obecní úřad oznámil žadatelům své rozhodnutí*).

3.2 VLASTNÍK INFORMACE – REAKCE NA INFORMACI – ADRESÁT – INFORMACE (*Žáci záviděli Janě její úspěchy*).

IV. ZVS typu PODMĚT - PŘÍSUDEK - PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ (*Praha leží na Vltavě*) odpovídá ZVS intenční:

1. NOSITEL LOKALIZACE – LOKALIZACE – LOCUS (*Praha leží na Vltavě*).

2. KONATEL LOKOMOCE – LOKOMOCE – LOCUS:

2.1 PROCESOR – LOKOMOCE – LOCUS (*Děti jdou do školy*).

2.2 AGENS – LOKOMOCE – LOCUS (*Děti přišly do školy*).

V. ZVS typu PODMĚT - PŘÍSUDEK - PŘEDMĚT - PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ (*Řidič zavezl vůz do garáže*) odpovídá ZVS intenční:

1. Slovesa s levointenčním aktantem se sémantickou rolí AGENS:

1.1 AGENS – ZMĚNA LOKACE (lokalizační mutace) – LOCATUM – LOCUS (*Řidič zavezl vůz do garáže*).

1.2 Slovesa s levointenčním aktantem AGENS/PROCESOR:

1.2.1 AGENS/PROCESOR – ZMĚNA LOKACE – LOCATUM – LOCUS (*Matka přivezla dítě k lékaři*).

1.2.2 AGENS/PROCESOR – ZMĚNA LOKACE – PROCESOR – LOCUS (*Matka vedla dítě do školy*).

2. Slovesa s levointenčním aktantem INICIÁTOR a další možnou specifikací:

2.1 INICIÁTOR – INICIAČNÍ DĚJ – PATIENS, popř. PROCESOR – LOCUS (*Maminka poslala děti k babičce*).

2.2 INICIÁTOR – INICIAČNÍ DĚJ – PATIENS, popř. PROCESOR – ÚČEL (*Matka poslala děti nakoupit*).

KOMPLEXNÍ ZÁKLADOVÉ VĚTNÉ STRUKTURY jsou vytvářeny základovými strukturami VALENČNÍMI a základovými větnými strukturami INTENČNÍMI. Obdobně gramatické větné vzorce reprezentující základové větné struktury valenční a sémantické větné vzorce reprezentující základové větné struktury intenční vytvářející **KOMPLEXNÍ VĚTNÝ VZOREC**.

AUTOSYNTAGMATICKÉ SLOVNÍ DRUHY – SYNSYNTAGMATICKÉ SLOVNÍ DRUHY

FUNKCI VĚTNÝCH ČLENŮ ve struktuře věty plní:

1. **PODSTATNÁ JMÉNA:** a) podstatná jména morfologická (*otec*), b) zpodstatnělá adjektiva (*obžalovaný*), c) substantivní zájmena (*já*), d) zpodstatnělá adjektivní zájmena (*Stále mele svou*), e) substantivní číslovky (*sto*), f) zpodstatnělé adjektivní číslovky (*jeden*), g) zpodstatnělé výrazy neohebné (*Každé proč má své proto*)).

2. **PŘÍDAVNÁ JMÉNA:** a) tvaroslovná adjektiva (*velký*), b) zájmena adjektivní (*můj*), c) číslovky adjektivní (*pět*).

3. **PŘÍSLOVCE:** a) tvaroslovná příslovce (*rychle*), b) adverbialní výrazy příslovečné (*před prázdninami*), c) číslovky adverbialní (*dvakrát*).

4. **SLOVESA určitá** (*čtu*).

5. **INFINITIVY** (*čisti, říci*).

6. **PŘECHODNÍKY** (*jeda, vyjed*).

7. **PŘÍČESTÍ TRPNÉ** (*celkem vzato*).

8. **VEDLEJŠÍ VĚTY** (*Pes, který štěká, nekouše*).

FUNKCI VĚTNÝCH ČLENŮ ve struktuře věty **NEPLNÍ:**

1. **PŘÍVĚTNÉ VÝRAZY:** a) kontaktové (*Co by se nám mohlo přihodit, že jo?*), b) na začátku výpovědi (*Tak byl jednou jeden chytrý Honza...*), c) modálně hodnotící (*Skutečně, jdete už?*), d) výplňkové výrazy (*Ona jako nepřijde...*), e) pátý pád (*Karle, brzo napiš!*), f) citoslovce apelo-lová a expresivní (*Brr, to je mráz!*), g) částice přitakací a záporné (*Ano, přijdu. Ne, nepřijdu*).

2. **NAVAZOVACÍ VÝRAZY**, které navazují větu na předchozí text (*Jak už jsem říkal, naši rodiče to neviděli rádi*).

3. **GRAMATICKÁ SLOVA a VÝRAZY ve VĚTĚ:** a) **PŘEDLOŽKY** (*Našel nevěstu prostřednictvím inzerátu*), b) **SPOJKY** (*Otec i matka už odešli*), c) **spojovací PŘÍSLOVCE** (*Pracujeme kromě neděle*), d) **PŘÍSLOVCE a ZÁJMENA odkazovací** (*Kde se pivo varí, tam se dobře daří*), e) **SPONOVÉ SLOVESA být** (*Karel je už zdravý*), f) **MODÁLNÍ SLOVESA** (*chtít, mít, moci, smět, musit*), g) **FÁZOVÁ SLOVESA** (*začít, přestat*), h) **ZVRATNÉ ZÁJMENO se, si** (*Oddychla si od nás*), ch) **ČÁSTICE tak, nuže, nu** (*Tak se na to vykašlu!*).

XII.

SKLADBA – SOUVĚTÍ SOUŘADNÉ, PODŘADNÉ, SLOŽENÉ

SOUVĚTÍ je spojení několika vět ve vyšší celek obsahový, gramatický, zvukový nebo grafický. Např.: *Tato snaha někdy vedla k výsledkům naivním* (I. H), *jindy však pomohla odhalit věci* (II. H), *které se považují za triumf moderní vědy* (III. V vzt).

Podle syntaktického vztahu mezi větami se souvětí dělí na SOUŘADNÁ (např.: *Dva slepí muzikanti chodili po zemi* (I. H), *jeden měl harmoniku* (II. H), *druhý šel s houslemi* (III. H). a PODŘADNÁ (např.: *Karkulka se vlka lekla* (I. H), *ale přestala se ho bát* (II. H), *když poznala* (III. V sp), *že je to ten vlk* (IV. V sp), *kterého potkala na lesní pěšině* (V. V vzt). SOUŘADNÁ souvětí jsou spojena přiřazovacím čili koordinačním vztahem, PODŘADNÁ souvětí jsou spojena určovací čili determinačním vztahem.

Vztah vět v souvětí tak může být dvojího druhu:

1. Věty jsou rovnoprávné čili na sobě nezávislé a jsou spojeny vztahem souřadnosti čili koordinace a tvoří souvětí SOUŘADNÉ.
2. Věty v souvětí nejsou na sobě rovnoprávné, nýbrž jedna věta se podřizuje větě druhé, začleňuje se do její skladební struktury podobně jako některý její větný člen – mezi větami je vztah podřízenosti čili skladební subordinace; závislá věta determinuje svou větu řídicí – věty takto spojené tvoří souvětí PODŘADNÉ.

Souvětí, ve kterém se uskutečňuje více vztahů než jeden, se nazývá souvětí SLOŽITÉ. Např.: *Civilní strážník Bretshneider definitivně umlkl a jeho zachmuřený výraz se zlepšil teprve příchodem Švejka, který, vstoupiv do hospody, poručil si černé pivo s touto poznámkou: „Ve Vídni dnes mají taky smutek.“*

Rovněž souvětí složité může být:

1. SOUŘADNÉ, skládá-li se jen z vět hlavních ($H^1 + H^2 + H^3 \dots$, např.: *Samec se zdržuje v blízkosti hnízda* (H^1), *hlídá sedící samičku* (H^2) a *přináší jí potravu* (H^3)).
2. PODŘADNÉ, jestliže obsahuje jen jednu větu hlavní a několik vět vedlejších ($H \rightarrow V^n$: např. typ $H \rightarrow V^1 \rightarrow V^2$: *Dnes má věda takový velký vliv na vývoj společnosti* (H), *že je nezbytné* (V^1), *aby se sama stala předmětem vědeckého výzkumu* (V^2)).

SOUVĚTÍ se dělí také podle počtu vět. Souvětí, které se skládá ze dvou vět, je souvětí JEDNODUCHÉ (např.: *Venku svítí slunce a maminka věší prádlo*). SLOŽITÉ souvětí je souvětí alespoň o třech větách (s výjimkou souvětí souřadného skládajícího se jen z řady vět na sobě nezávislých), např. souvětí složité: *Kdo se opije, byť i z nedbalosti, ač je v opilství náchylný výtržnostem, nebo kdo osobu, která je v opilství náchylná k výtržnostem, úmyslně opije nebo její opilost zvyšuje, bude potrestán vězením.*

Věty v souvětích se spojují SPOJOVACÍMI výrazy (např.: *Jeli do mlýna, kde se měli usídlit, než se Helena rozhodne pro některý byt, který jí strýc vyhlédne*), nebo vztah není mezi nimi vyjádřen spojovacím výrazem (např.: *Petr píše úkol, Jana si hraje s panenkou*). Spojovací výrazy jsou buď spojky (*a, aby, ale, že* aj.) nebo jiná slova (vztažná zájmena a příslovce, např. *kdo, co, který, že* aj.). Souvětí bez spojovacích prostředků je BEZESPOJEČNÉ čili ASYNDETICKÉ.

SOUVĚTÍ SOUŘADNÉ

je takové spojení vět, jež jsou spojeny vztahem přiřazování čili vztahem koordinace. Tyto věty jsou skladebně rovnoprávné a vstupují mezi sebou do těchto vzájemných vztahů:

1. V SOUVĚTÍ SLUČOVACÍM se obsahy přiřazují k sobě jako sobě rovné. Např. *Byl jednou jeden král a ten měl tři syny* ap. Ze spojek je nejčastější spojka *a*. Z dalších spojek a spojovacích výrazů jsou to: *i, nebo, ani, také, potom, pak, i - i, ani - ani, jednak - jednak* ap.
2. V SOUVĚTÍ ODPOROVACÍM jsou spojeny věty, jejichž obsahy jsou v rozporu, nebo se stavějí proti sobě. Základní odporovací spojkou je *ale*. Další spojky a spojovací výrazy jsou: *avšak, však, jenže, nýbrž, leč, sice - ale* aj. Např. *Čekal jsem na ni, ale nepřišla. Nechodil jsem moc, a přece mě nohy bolí* ap.
3. V SOUVĚTÍ STUPŇOVACÍM druhý obsah zesiluje, stupňuje obsah věty první. Druhá z nich je obsahově důležitější, protože dodává k obsahu věty první něco závažného. Nejčastější spojky a spojovací výrazy jsou: *ba, dokonce, ba i, ba ani, nejen - ale, nejen - nýbrž i* aj. Např. *Nevyjasnilo se, ba naopak začalo sněžit*.
4. V SOUVĚTÍ VYLUČOVACÍM jsou spojeny věty, jejichž obsahy se navzájem vylučují. To znamená, platí-li jedna, neplatí druhá. Nejčastější spojky a spojovací výrazy jsou: *nebo, anebo, buď - buď, at' - nebo (anebo), at' - at'* aj. *Není doma, šel buď do města nakupovat, nebo je ve škole*.
5. V SOUVĚTÍ DŮSLEDKOVÉM se ve druhé větě vyslovuje důsledek první věty, nebo vypovídá to, co vyplývá z první věty. Nejčastější spojovací výrazy jsou: *proto, tedy, tudíž, a tak, a tedy* aj. Např. *Šel pomalu, proto přišel pozdě*.
6. V DŮVODOVÉM a VYSVĚTLOVACÍM SOUVĚTÍ jde o spojení vět, v němž druhá věta objasňuje, proč nastal nebo platí děj věty první. Nejčastějším prostředkem k vyjádření důvodového vztahu je spojka *neboť*, např. *Znám Prahu dobře, neboť jsem se v ní narodil a dlouho žil*.

SOUVĚTÍ PODŘADNÉ

se skládá z jedné věty hlavní a z jedné nebo více vět vedlejších. Hlavní věta je formálně i významově nadřazena, vedlejší věta je formálně i významově podřízena. Podle toho, který větný člen hlavní věty se vyjadřuje vedlejší větou, rozlišujeme tyto druhy vedlejších vět:

1. VĚTA PODMĚTNÁ vyjadřuje podmět věty řídicí. Bývá často uvozena vztažným zájmenem *kdo, co*. Např. *Kdo se bojí, nesmí do lesa*.
2. VĚTA PŘEDMĚTNÁ vyjadřuje předmět věty řídicí. Bývá často připojena spojkami *že, aby* nebo vztažnými zájmeny a příslovci. Např. *Všichni mně slíbili, že mi budou pomáhat. Bojím se, že přijdu pozdě* ap.
3. VĚTA PŘÍVLASTKOVÁ vyjadřuje přívlastek k některému podstatnému jménu věty řídicí. Nejčastěji je uvozena vztažnými zájmeny *kdo, jenž, který* aj. Např. *Škoda každé rány, která padne vedle* ap.
4. VĚTA DOPLŇKOVÁ vyjadřuje doplněk věty řídicí. Bývá připojena spojovacími výrazy *jak, kterak*. Např. *Dobře tě slyším, jak se směješ* ap.
5. VĚTOU PŘÍSUDKOVOU se vyjadřuje její jmenná část přísudku jmenného se sponou. Slovesný přísudek nemůže vedlejší věta zastupovat. Např. *Obloha byla, jako by ji vymetl. Jaký pán,*

takový krám ap.

6. VEDLEJŠÍ VĚTY PŘÍSLOVEČNÉ:

1. Vedlejší věta MÍSTNÍ vyjadřuje místní okolnosti věty řídící. Uvádí se místními příslovci *kde, kam, odkud, kudy* aj. Např. *Šel, kam ho oči vedly.*
2. Vedlejší věta ČASOVÁ vyjadřuje různé časové okolnosti věty řídící. Bývá uvozena spojovacími výrazy *kdy(ž), až, jakmile, sotva, sotvaže, zatím co, zatímco, kdykoli, pokud, dokud* aj. Např. *Budu čekat, dokud se nevrátíš.*
3. Vedlejší věta ZPŮSOBOVÁ a MĚROVÁ vyjadřují způsob nebo míru děje věty řídící. Uvádí se spojovacími výrazy *jako, jak, čím - tím, tak - že* ap. Např. *Dělala to, jak nejlépe dovedla.*
4. Vedlejší věta PŘÍČINNÁ a DŮVODOVÁ vyjadřují, co vyvolalo děj věty řídící, nebo z čeho vyplývá, anebo proč platí. Bývá připojena spojkami *protože, že, poněvadž* aj. Např. *Vrátili se, protože pršelo.*
5. Vedlejší věta PŘÍSLOVEČNÁ vyjadřuje příslovečné určení příčiny, důvodu nebo účelu. Např. *Vrátili se, protože se schylovalo k bouři. – Utíkal jsem, abych přišel včas.*
6. Vedlejší věta PŘÍSLOVEČNÁ vyjadřuje podmínku, při níž může nastat děj věty řídící, např.: *Asi bude lepší, když zůstanu doma.*
7. Vedlejší věta PŘÍSLOVEČNÁ vyjadřuje děj, který je sice v rozporu s dějem věty řídící, ale neznemožňuje jeho uskutečnění. Např. *Přišla, ačkoli mrzlo.*

SLOŽENÉ SOUVĚTÍ

Některá souvětí mohou vyjadřovat i velmi složitý myšlenkový celek. Tomu odpovídá jejich značně složitá stavba. Za SLOŽENÉ SOUVĚTÍ lze považovat souvětí skládající se minimálně ze tří vět (zpravidla z více). Např.: *Je to dost vzácné, zatímco třeba Pábitelé, ty povídky, ty jsem, třeba to na nich ani není vidět, jednak stříhal, přepisoval a zase znovu a zase znovu.* (B. Hrabal).

SLOŽENÉ SOUVĚTÍ lze členit na tři základní syntaktické struktury:

1. Složené souvětí spojené jen ze samých hlavních vět čili souvětí s parataktickou formou a se vzorcem H^n , resp. typy $H^1, H^2, H^3 \dots$ (např.: *Chodili okolo mne, žertovali, pomáhali při práci, předbíhali se v úslužnosti a ve vyjádření úcty, dokonce navštěvovali mě v našem bytě*)
2. Složené souvětí spojené z jedné hlavní věty čili souvětí s hypotaktickou formou a se vzorcem $H \rightarrow V^n$ (např.: *Bratr poslal telegram, že dnes večer přijedou, zdali by nemohli u nás přenocovat*).
3. Složené souvětí, jak s parataktickou, tak i s hypotaktickou formou se vzorcem $H^n \rightarrow V^n$ (např.: *On byl mladý učitel, co právě opustil školní lavice, a ona mladá dívka po škole*).

POŘÁDEK VĚT V SOUVĚTÍ – VĚTOSLED

je v češtině zčásti volný a zčásti ustálený. U větosledu se rovněž uplatňuje i zřetel na KONTEXTOVÉ ČLENĚNÍ PROJEVU, ale na rozdíl od slovosledu zde jako východisko a jádro výpovědi vystupují celé věty.

SOUVĚTÍ SOUŘADNÉ

představuje takové spojení vět, z nichž si každá věta zachovává svou plnou obsahovou platnost. Souřadně bývají spojeny věty, jejichž obsahy jsou na sobě významově nezávislé, ale existuje mezi nimi významový poměr slučovací, odporovací, stupňovací, vylučovací, důsledkový, důvodový a vysvětlovací. Na základě významových poměrů vět v souvětí souřadném lze konstatovat, že větosled nevolíme podle potřeby kontextového členění vět, ale jejich větosled je dán jejich významovým vztahem (např. významový vztah VYLUČOVACÍ: *Petr není doma; buď šel do školy, nebo jel do města nakupovat*).

SOUVĚTÍ PODŘADNÉ

představuje takové spojení vět, mezi kterými je vztah skladební závislosti. To znamená, že jedna věta se podřizuje druhé větě a začleňuje se do její skladební stavby jako její větný člen. Podle toho, který větný člen věty řídicí vedlejší věta vyjadřuje, rozlišujeme věty:

- A) PODMĚTNÉ (např.: *Pes, který štěká, nekouše*).
- B) PŘEDMĚTNÉ (např.: *Říkal, že nemůže přijít*).
- C) PŘÍVLASTKOVÉ (např.: *Příběh slečny, kteřá se stala modelkou*).
- D) DOPLŇKOVÉ (např.: *Připadám si, jako kdybych byl něco ukradl*).
- E) PŘÍSUDKOVÉ (např.: *Byl, jako by ho z vody byli vytáhli*).
- F) PŘÍSLOVEČNÉ (např.: *Šel, kam ho nohy nesly = věta příslovečná místní, která vyjadřuje místní okolnost děje věty řídicí*).

USTÁLENÝ VĚTOSLED V SOUVĚTÍ PODŘADNÉM je u těchto vedlejších vět:

1. Věta PŘÍVLASTKOVÁ stává za určovaným podstatným jménem (např.: *Příběh chlapce, jenž se stal námořníkem*);
2. Věta ÚČINKOVÁ následuje po větě řídicí (např.: *Už mám ruce ztuhlé, že ani prsty nenarovnám*);
3. Věta ČASOVÁ (se spojovacím výrazem *když*) stojí vždy na druhém místě (např.: *Otec zemřel, když mi bylo deset let*);
4. Věta ÚČELOVÁ (např.: *Museli uhnout na jih, aby se dostali na správnou cestu*) a věta ŽÁDACÍ (např.: *Řekni jí, ať tak nedrmolí*) stojí vždy v postpozici.
5. Věta VÝJIMKOVÁ stojí v postpozici (např.: *Nikoho mně tam nepouštěj, leda by přišel někdo z úřadu*);
6. Věta SROVNÁVACÍ stojí v postpozici (*Rozsah škod po povodni byl větší, než se z počátku předpokládalo*).

Vedlejší věty vztažné substantivní, věty podmínkové a časové mohou předcházet před větou řídicí – rozhodující je v těchto případech kontextové členění celé výpovědi (např.: *Vrátili se domů, když se setmělo – Když se setmělo, vrátili se domů*).

TEXTOVÁ SYNTAX

pokládá za nejvyšší jazykovou jednotku TEXT, a nikoli větu. Totiž jazyková komunikace ústní

i psaná se uskutečňuje v textech čili v komunikátech a texty pak popisuje nadvětná čili textová syntax. Základními jednotkami, se kterými pracuje textová syntax, jsou elementární textová jednotka a text. ELEMENTÁRNÍ TEXTOVÁ JEDNOTKA je nejmenší elementární jednotka textové syntaxe. Elementární textovou jednotku lze definovat jako takový segment textu, který je úplný z hlediska komunikačního záměru s odpovídající modální a gramatickou stavbou.

TEXT je základní složenou jednotkou textové syntaxe. Mezi jednotlivými elementárními textovými jednotkami konstituujícími text existuje vzájemná návaznost a vázanost tematických, jazykových i mimojazykových prostředků. Tyto prostředky se nazývají KONEKTORY. Rozsáhlé texty lze členit na Odstavce a na kapitoly. Schéma textové syntaxe lze zobrazit následně:

1. ZÁKLADNÍ JAZYKOVÉ JEDNOTKY:	elementární textová jednotka
	text
2. VYŠŠÍ ELEMENTÁRNÍ JEDNOTKY:	odstavec
	kapitola

Textovou syntax popisuje nadvětná syntax čili HYPERSYNTAX.

NEZÁVISLOSTNÍ SKLADBA

rozkládá větu na tzv. BEZPROSTŘEDNÍ SLOŽKY (immediate components (IC)). Analýza na složky věty v koncepci frázové struktury:

(13)	(i)	Sentence \rightarrow NP + VP
	(ii)	NP \rightarrow T + N
	(iii)	VP \rightarrow Verb + NP
	(iv)	T \rightarrow <i>the</i>
	(v)	N \rightarrow <i>man, ball</i> atd.
	(vi)	Verb <i>hit</i> atd.

Každé pravidlo typu $X \rightarrow Y$ je nutno chápat jako pokyn *přepiš X jako Y*. Potom (14) lze nazvat derivací věty *the man hit the ball*; číslice na pravé straně každé řádky označují pravidlo gramatiky (13), kterého bylo použito při utvoření této řádky z řádky předcházející.

(14)	Derivace věty:	
	Sentence	
	NP + VP	(i)
	T + N + VP	(ii)
	T + N + Verb + NP	(iii)
	<i>the</i> + N + Verb + NP	(iv)
	<i>the</i> + <i>man</i> + Verb + NP	(v)

<i>the + man + hit + NP</i>	(vi)
<i>the + man + hit + T + N</i>	(ii)
<i>the + man + hit + the + N</i>	(iv)
<i>the + man + hit + the + ball</i>	(v)

Druhá řádka v (14) je vytvořena z první řádky přepsáním symbolu Sentence jako NP + VP podle pravidla (13i). Třetí řádka vznikla z druhé přepsáním NP jako T + N ve smyslu pravidla (13ii), tj. VP → Verb + NP atd.

Derivaci (14) lze zobrazit tímto diagramem:

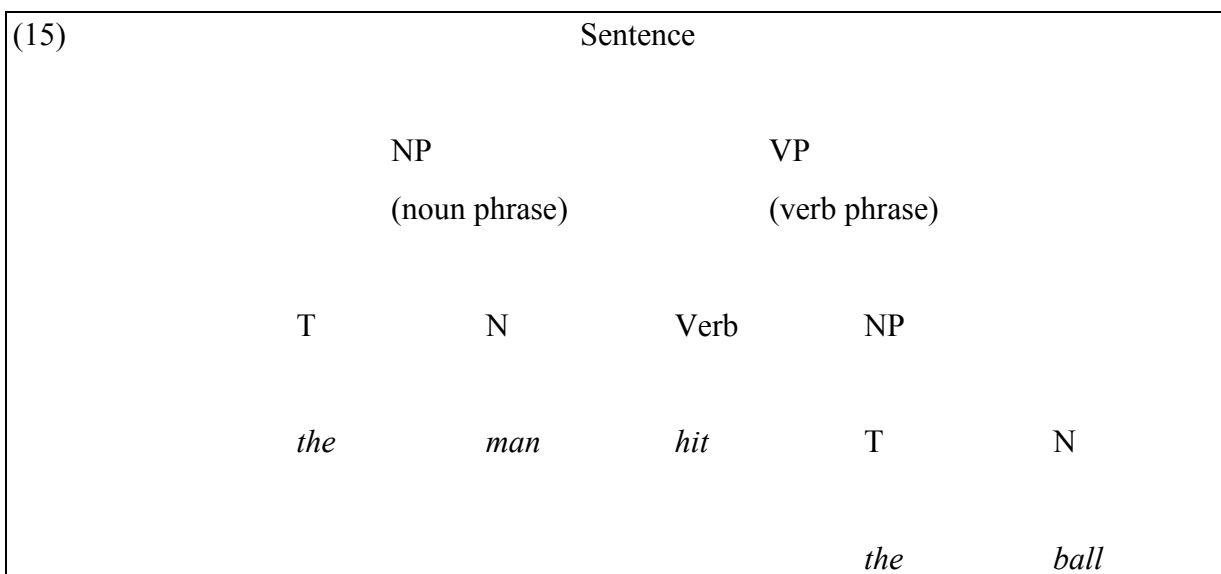
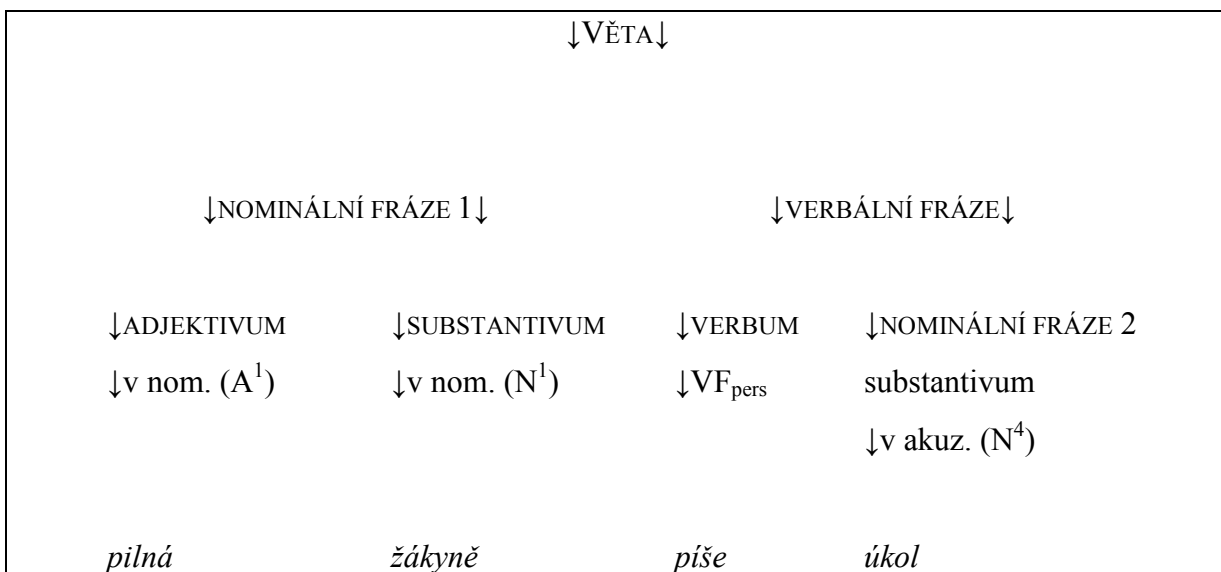

Diagram (15) poskytuje menší množství informace než derivace (14). Neříká nám totiž, v jakém pořadí byla pravidla v (14) aplikována (N. Chomsky).

Českou větu *Pilná žákyně píše úkol* můžeme v diagramu (15) rozepsat:

LITERATURA

- Aristoteles ze Stageiry.: *Kategorie. Organon I.* Nakladatelství ČSAV, Praha 1958.
- Eco, U.: *Hledání dokonalého jazyka v evropské kultuře.* NLN, 1993.
- Eco, U.: *Meze interpretace.* Karolinum, Praha 2004.
- Encyklopedický slovník češtiny.* NLN, Praha 2002.
- Eisner, P.: *Chrám i tvrz. Kniha o češtině.* Praha 1946.
- Gebauer, J.: *Historická mluvnice jazyka českého.* Díl IV. Skladba. Nákladem ČAVU 1929.
- Grepl, M., Karlík, P.: *Skladba češtiny.* Votobia, Olomouc 1998.
- Havránek, B., Jedlička, A.: *Stručná mluvnice česká.* Praha, Fortuna 1996.
- Chloupek, J.: *Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti.* UJEP, Brno 1986.
- Chomsky, N.: *Syntaktické struktury.* Praha, Academia 1966.
- Jedlička, A.: *Spisovný jazyk v současné komunikaci.* Praha 1974.
- Kamiš, K. - Nekvapil, J.: *Současný spisovný jazyk. Valenční pojetí skladby ve škole.* Praha, SPN 1987.
- Kamiš, K.: *Procvičujeme pravopis podle Pravidel ve škole i doma.* Praha, Fortuna 1996.
- Kořenský, J.: *Komunikace a čeština.* H+H, 1992.
- Koukolík, F.: *O vztahu mozku, vědomí a sebeuvědomování.* UK Praha, Karolinum 2003.
- Machek, V.: *Etymologický slovník jazyka českého.* Academia, Praha 1968.
- Mluvnice češtiny* (1). Academia, Praha 1986. – MČ (2), Praha 1986. – MČ (3), Praha 1987.
- Novotný J. a kol.: *Mluvnice češtiny pro střední školy.* Praha, Fortuna 1995.
- Novotný, J.: *Nástin syntaktického popisu češtiny (na základě valenční teorie).* AUP 7, Studia linguistica. Ústí nad Labem 1994.
- Oravec, J., Bajzík, E.: *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax.* SPN, Bratislava 1982.
- Palková, Z.: *Fonetika a fonologie češtiny.* UK, Praha 1994.
- Pravidla českého pravopisu.* Pansofia, Praha 1993. Pokyn MŠMT ČR č.j. 21094/94 ze dne 10. 8. 1994 k užívání Pravidel českého pravopisu – školní vydání v základních a středních školách. (Pansofia, Praha 1993).
- Příruční mluvnice češtiny. NLN, Praha 1995.
- Saussure F. de: *Kurs obecné lingvistiky.* Odeon, Praha 1989.
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost.* Academia, Praha 2001.
- Svoboda, K.: *Didaktika českého jazyka a slohu.* SPN, Praha 1977.
- Šmilauer, V.: *Nauka o českém jazyku.* SPN Praha 1972.
- Valenční slovník nejčastějších českých sloves.* Slovesa pro praxi. Academia, Praha 1997.
- Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích.* Encyklopedie Diderot, 1999.
- Výslovnost spisovné češtiny I.* Academia, Praha 1978.; *Výslovnost spisovné češtiny II.* Academia, Praha 1987.

Ústí nad Labem 2013

Název KOMPENDIUM SPISOVNÉHO JAZYKA ČESKÉHO
pro studující kombinovaného studia 1. stupně základní školy
Autor Prof. PhDr. Karel Kamiš, Ph.D.
Nakladatel Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem
Edice skripta
Rok 2013
Vydání 1. vydání
Náklad 250 ks
Počet stran 122 stran
Tisk a vazba Tiskárna L.V.Print Uherské Hradiště

ISBN 978-80-7414-598-8

9 788074 145988